

KOÇI BEY RİSALESİ

Zuhuri Danışman

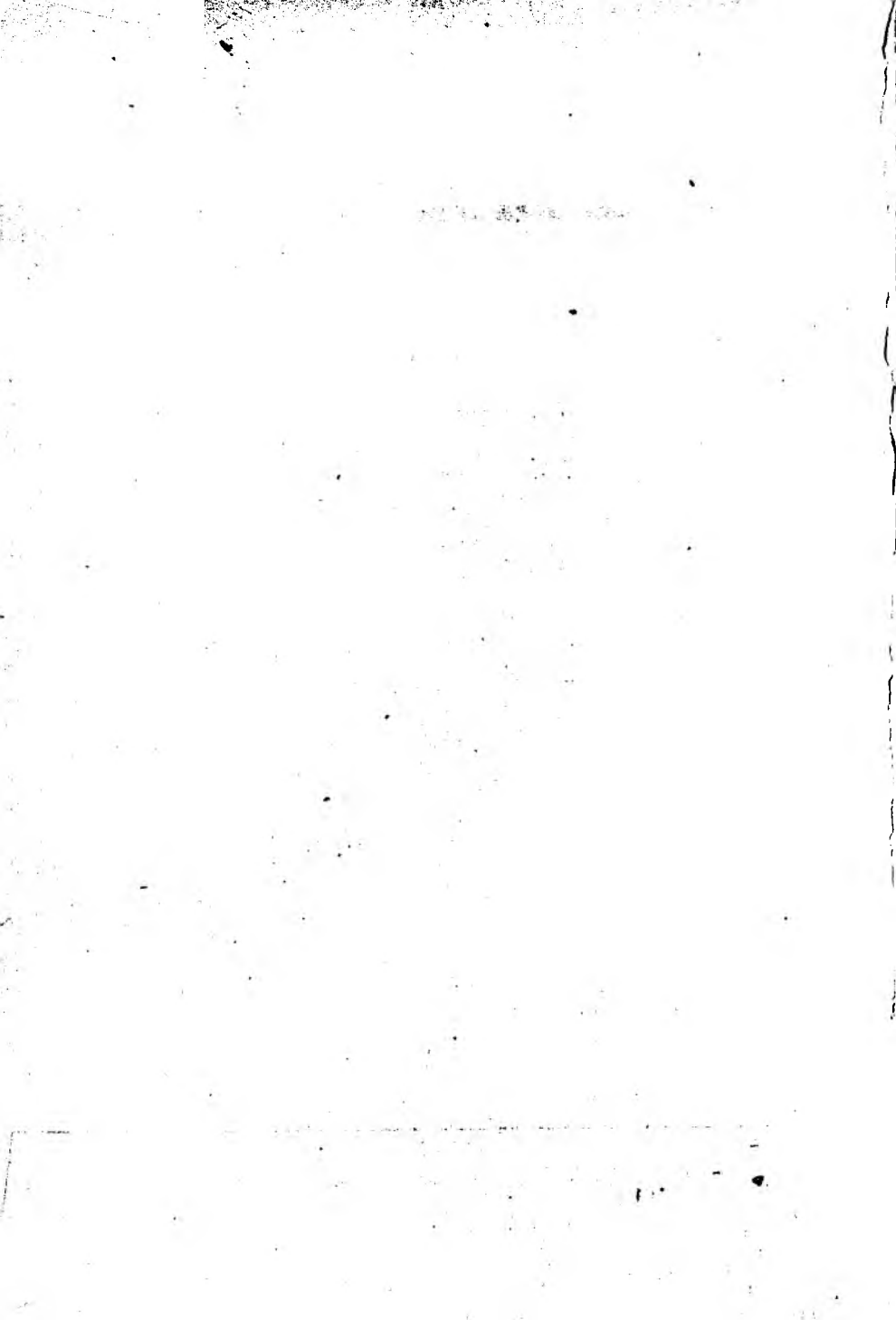
Türk Kültürü
Kaynak Eserleri
Dizisi

1023
DAN
KOC

DEVLET

KİTAPLARI

1023 DAN KOC
1975
08/10/2015

~~TİMUR~~
~~SEN 1970.~~

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Not	I
Koçi Bey'in gençliği, değeri, karakteri:	III
Koçi Bey'in yaşadığı devrin kısa panoraması	X
Risâlenin sunulduğu IV. Murad ve Sultan İbrâhim'in ka- rakterleri	XII
Sultan Murad ve İbrâhim'e sunulan telhislerin birbirin- den farkları ve sebepleri	XIII
Koçi Bey Risâlesinin konusu.	XIV
Koçi Bey Risâlesinin yazma ve basılı nüshaları hakkında Vaktiyle eski harflerle basılmış olan Koçi Bey Risâlesinin ön sözüne devrin tanınmış kişileri tarafından yazılan mütâlâalar.	XVI
Devlet düzenine âit, Görice'li Koçi Bey'in saâdetlü Me- hâbetlü, râbî Sultan Murad Han gaziye verdiği risâledir.	3
Büyük Osmanlı Pâdişâhlarını - Yüce Allah onların yerini cennet köşkleri eylesin - vezirlerin, divân ehlinin, ne- dimlerinin ve pâdişâh yakınlarının ahvâli beyânın- dadır.	5
Evvelce Tımar ve Zeâmet erbâbının çokluğu, kuvvet ve kudreti ve onlar yüzünden nekadar pâdişâh hizmetle- rinin görüldüğü ve ne derecede temiz ve inzibath as- ker olduğu beyan olunur.	II
Evvelce ulûfeli olan tâifelerin ne kadar olduğunu beyan eder.	16
Büyük vezirlerin tutumlarının değişmesine sebep- ve Pâdişâh mansıplarına karışma, tımar ve zeâmet ah- vâlinde değişiklik, evvelâ ne yüzden oldu beyan olunur.	20

Geçmişteki bilgiler ne ahlakta olup - hâlâ mevcut olan asrın bilgilerinin ne halde olduğu ve aralarında yürürlükte olan kanunun ne idüğü beyan olunur.	24
Zeâmet ve Tımarın, ilk önce bozulmasının ne yüzden olduğunu beyan eder.	32
Hâlâ mevcut olan ulûfeli tâifeler beyânındadır.	37
Yeniçeri Tâifesinin ilk defa bozulması ne yüzden olduğu beyan olunur.	41
Reâyâ fukarası ahvâli beyânındadır.	46
İslâm ülkelerinde çıkan fitne ve fesadın sebebinin ne olduğu, bu yüzden ne kadar memleketlerin elden gittiği beyan olunur.	48
Aşker tâifesi ve bâzı memlekete âit ahval beyânındadır.	51
Sepetlerde olan zeâmet ve Tımar, ne yol ile bulunur? Onun düzeltilmesi beyânındadır.	54
Tımar ve Zeâmet erbâbının gerektiği şekilde düzeltilip tamamlanması için düşünülen yoldur ki beyân olunur.	57
Şah Abbas'dan, memleket düzeltilmesine âit naklolunan hikâyedir ki anlatılır.	60
Vükelânın ve divân ehlinin düzeltilmesinin ve rüşvetin kaldırılmasının ne yüzden olacağı beyân olunur.	63
Allah'ın rahmetine ulaşmış, suçları Cenâb-ı Hak tarafından affolunmuş olan Sultan Süleyman Han zamanının kemâli beyânındadır.	66
Allah'ın rahmetine mazhar olan Sultan Süleyman zamanındaki ihtilâli beyân eder.	68
Saâdetlü mehâbetlü pâdişâhıma lâzım olan ahval beyânındadır.	71
Zeâmet ve Tımar erbâbına dağıtılması - Zeâmet ve Tımar erbâbının çıkışı ve düzeltilmesi burada açıkca bildirilir. yarabbi kolay eyle ve güçlük verme. Âmin, yâ Muin.	75
Ulûfeli kul tâifesinin özet olarak düzeltilmesi beyânındadır.	79
Yukarıda bildirilen meselelerin beyânındadır. Pek fazla gayret-i humâyunları niyaz olunur.	81

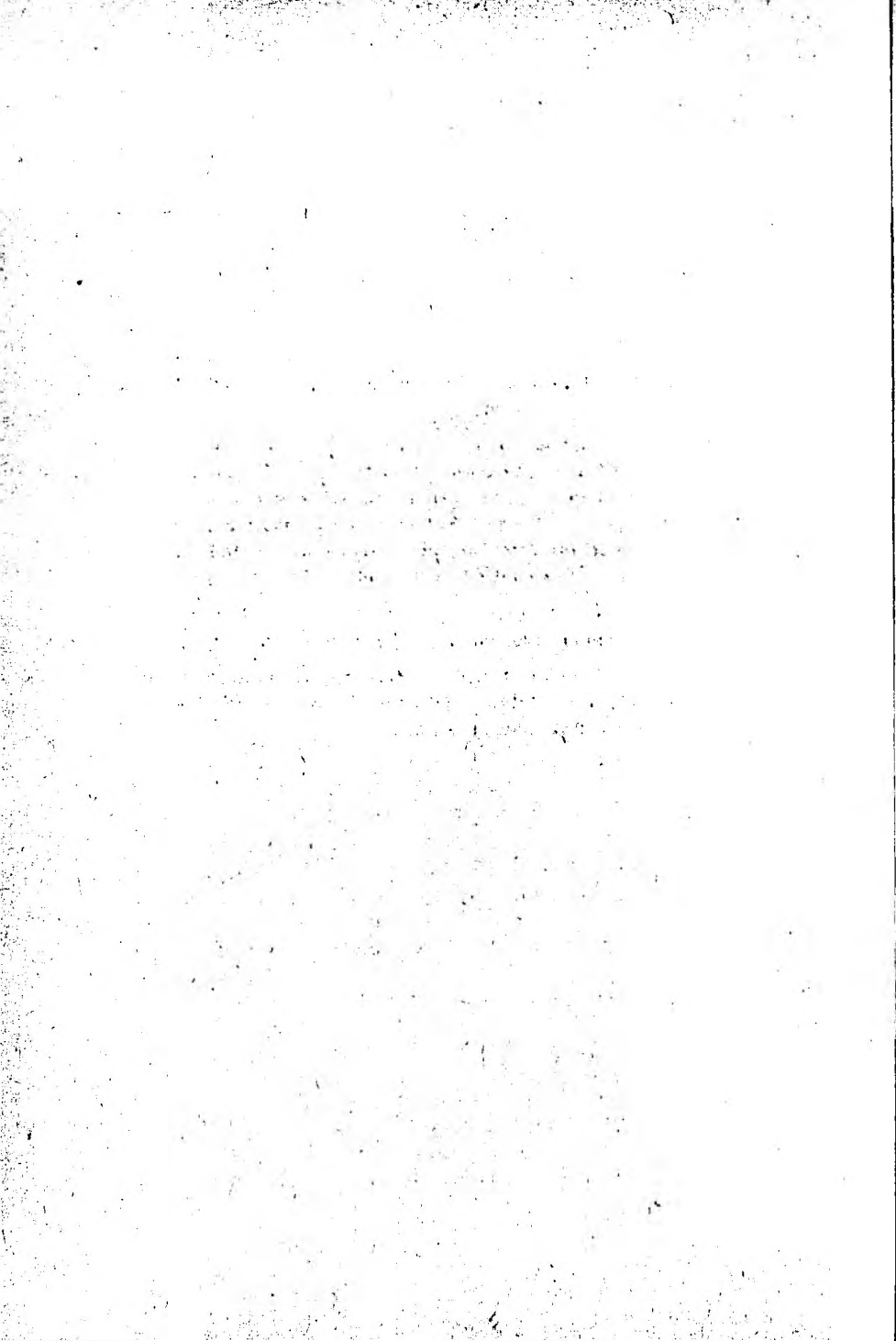
Sultan İbrahim'e takdim edildiği kuvvetle sanılan Risâle.	88
Sır kâtibinden istenecek defterler.	89
Harem-i Humâyun teşkilâtı.	91
Tevcihâtın yapılması şekilleri.	97
Sefer hazırlıkları ve mâdenî para.	100
Okuyup, olup biteni tanımak lüzumuna dâir.	102
Yeniçeri teşkilâtı hakkında.	104
Hatt-ı şeriflerin ne yolda yazılacağına ve içinde neler bulunacağına dâir.	113
Mülki bölümler ve hasların miktarı hakkında.	118
Avâriz ve Sursat hakkında.	124
Şeyhül İslâm'a verilecek tâlimata dâir.	126
İlmiyye Teşkilâtı.	127
Kırım Hanları ve Teşrifat merâsimi.	130
Muhâfaza, salyâne, mukataa ve diğer şeylerin târifi.	135
Nark ve Kiler ahvâli.	137
Şehremini, Tersâne Emîni, Defterdarlar, Ruznâmçeciler, Muhâsibler, Mimarlar beyânındadır.	140
Sikke hakkında.	145
Halk tarafından yapılan şikâyetlerin ne suretle dinleneceği ve nasıl vakıf yapılacağı.	147
Kitabı tez gönder.	149
Elçilerin kabul şekilleri hakkındadır.	151
Bibliyografya.	154
Sözlük.	155

100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

NOT:

Koçi Bey risâlesi aşağıdaki hususlar göz önünde tutularak türkçeleştirilmiştir:

- 1 — Osmanlı sarayına, mülki, kazâî, askerî istilahlara âit kelimeler aynen alınmıştır. Meselâ "Has, Zeâmet, Der-gâh-ı Âli kapıcıları, Hazine-i Âmire, Mehterhâne, Ulûfe, Akçe, Yük..." gibi. Yalnız bunların metnin, sonraki sayfalarında fazla tekrarlanmayanlarının karşılıkları, hemen aynı sayfanın altında çıkma olarak belirtilmiştir.
- 2 — Metinde çok tekrarlanan kelimelerin karşılıkları ise, kitabın sonuna eklenen (sözlük)te açıklanmıştır.
- 3 — Kitaptaki târihler hicridir. Bîz risâledeki hicrî târihlerin yanına parantez içinde milâdî târihini de kaydettik. Meselâ 934 (1527) gibi..

KOÇI BEY RİSÂLESİ

Koçi Bey'in gençliği, değeri, karakteri :

Koçi Bey, XVII inci asırda yetişmiş, Türkler'in Montekiyö'sü adını almaya hak kazanmış, değerli bir şahsiyettir. (Koçi) kelimesi, onun adı olmaktan ziyâde lâkâbı olsa gerektir. Bursa'lı Tahir Bey (Osmanlı müellifleri III, 119, bir de GOW. S. 414. Babinger)'e göre Koçi Bey bir Arnavud devşirmesidir. Arnavudça (Kuç) kelimesi, kırmızı demektir. İhtimal ki yüzünün kırmızılığından bu lâkab verilmiştir. Bursa'lı Tahir bey, yazma bir nüshaya ve Hidiv kütüphanesi fihristine dayanarak onun asıl adının (Mustafa) olduğunu yazmıştır.

Muhtelif kanyaklardan toplanabilen bilgilere göre Koçi Bey, gençliğinde Göriçe'den İstanbul'a getirilmiş ve sarây-ı Hümayûna girmiştir. araya giriş senesi, giriş şekli hakkında kesin bilgi yoktur. Sultan Murad ve İbrâhim devirleri in'am ve ihsan detferlerinde (Koçi) adına rastlanmamakta, buna karşılık (Mustafa) adına sık sık rastlanmaktadır. Koçi Bey doğrudan doğruya pâdişâha arzular takdim edebildiğine göre, o'nun, saray'da çok mühim ve pâdişâhın mahremi olacak bir mevkide olması icab eder. Bu şekilde pâdişâha en yakın saraylılar ise şüphesiz (Hasodalılar)dır. Aynı devrede yaşamış olan ve 1045 (1635) yılında bir aralık Enderûn'da bulunmuş olan meşhur Evliyâ Çelebi, seyâhatnâmesinin (Cild I, Sayfa 245) de (Musâhib-i sâbık Silâhdar Mustafa Ağa)dan bahsetmektedir ki, bu musâhibin de Koçi Bey olması düşünülebilir. Evliyâ Çelebi'nin bu husustaki fıkrası şöyledir:

"... kıymetli elbiselere bürünmüş olduğum halde o gün Civan dilsiz ile tavşan dilsiz gelüp, çeşitli şakalar ederek bu hakiri alıp, Hasoda'da silâhtar Melek - Ahmed ağa ve

sabık musâhib (Eski musâhib)) Mustafa ağa hücreesine götürdüler. Onlar da hakfre birçok tesellilerde bulunduktan sonra Pâdişâh huzurundaki meclis âdâbı, duâ ve senâ etmeyi ve nice sözleri öğretip, hakiri Hasodaya götürüp, orada da bir saat kadar seyrettirdiler."

Koçi Bey'in milliyetini kat'i olarak ispatlayacak deliller yoktur. Fakat Görice'li olduğunu doğrulayacak deliller vardır. (Simirnov S. 42. V. D.) Koçi Bey'in Gümülcüne'li olduğunu söylemekte ise de bu iddiasını ispata yarayacak delil göstermemektedir. Buna mukabil bilhassa karısı ile oğlu Seferşâh'ın Görice'nin içinde, kendisinin de Görice'nin bir köyünde gömülü olması Gümülcüne'li olduğuna açık delil sayılabilir.

Koçi Bey'in hangi târihte devşirilerek ne şekilde Enderuna girdiğine dâir esaslî kaynak yok ise de birinci Sultan Ahmed devrinden, Murad IV. devrine kadar Enderun'da çeşitli hizmetlerde bulunduğu bilinmektedir. Bilhassa Dördüncü Murad zamanında Hasodaya alınmış ve pâdişâh'ın itimâdını kazanarak, sır dostu olacak kadar hünkâr'a yaklaşmıştır.

Koçi Bey, Pâdişâhın musâhibi olarak Bağdad seferine katılmıştır. Sultan Murad'ın vefâtından sonra hükümdar olan Sultan İbrahim'in de Musâhib ve sır dostu olmuş, bu pâdişâha da, Sultan Murad'a arzettiği gibi, risâleler sunmuştur. Uzun hizmet yıllarından sonra Sultan İbrahim'in son günlerinde veya Dördüncü Mehmed'in ilk senelerinde emekliye ayrılmış, daha sonra da Görice'ye gitmiştir. Görice'nin Plamet köyünde gömülüdür. (Osmanlı müellifleri III. 119; Sicilli Osmanî, IV. 63).

Görice'deki Koçi Bey ailesi sönmüştür. Koçi Bey'in bir kardeşi, Hürrem bey, Dördüncü Mehmed zamanında Rusya'ya kaçıp, Ukrayna'da yerleşmiş, İrtidad etmiş ve Andrey adını almıştır.

Koçi Bey'in şahsiyeti ve gördüğü vazifeler hakkında vesikalara dayanan bilgimiz olmadığını yukarıda bildirdik. Fakat risâleleri, iyi tetkik edilirse, bilhassa karakteri ve değeri hakkında bizi bir hükme ulaştıracak sağlam esaslar bulmak mümkündür. Bu risâlelerin ruhunun tetkikinden anlaşılır ki, Koçi Bey, iyi bir tahsil görmüştür. Yâhut, yaşadığı sa-

ray muhitinde hiç bir fırsatı kaçırmayarak görüşünü, bilgisini artırma imkânlarını kaçırmamıştır. Koçi Bey çok ciddi bir adamdır. Bilhassa eski Osmanlı teşkilâtı hakkında emsalsiz bilgiye ve bu bilgilerini tahlil ve kıymetlendirme kudretine mâlliktir. Dördüncü Murad gibi târihin en sert ve merhametsiz bir hükümdarına, Sultan İbrahim gibi her türlü telkine müsâit hünkârına, sarayın ve devlet idâresinin bozuk düzen olduğunu, hükümdarın şöyle veya böyle hareket etmesi gerektiğini, aksi takdirde memleketin felâkete doğru gideceğini çekinmeden arzedebilmesi, onun sağlam bir karaktere mâllik olduğunu gösteren delillerdendir.

Koçi Bey'in doğduğu târih kesin olarak bilinmediği gibi, vefat târihi de bilinmemektedir. XVII. inci yüzyılın yarısından hemen sonra, belki Sultan İbrâhim zamanında vefat etmiş olsa gerektir. Bazı emârelere göre de IV. Mehmed'in ilk zamanlarında vefat ettiği söylenebilir.

KOÇI BEY'İN YAŞADIĞI DEVİRİN KISA PANORAMASI

Koçi Bey, XVII. asırda yaşamıştır. Bu devir, dış görünüşü itibariyle sınırları hâlâ İran içlerinden Fas'a, orta Avrupa'dan Habeşistan'a kadar uzanan dünyanın en geniş imparatorluklarından biridir. Bu dış görünüşün büyüklüğüne rağmen, saray ve İstanbul ahvâli, devlet idâresi, devlet adamlarının değersizliği, İstanbul ve Anadolu isyanları ve iktisâdî yönden çöküntüler gibi durumlar, cidden üzerinde acı acı durulacak, düşünülecek ve tahlil etmeğe çalışılacak çok dikkate değer bir devirdir.

Risâleden anıyoruz ki, Koçi Bey, Osmanlı devletinin içten çürümeğe başlamasını, en azametli diye tanıdığımız Kanûnî Sultan Süleyman devrine kadar gerilere götürmektedir. XVII. asırda, gurur ve aazmetinden hâlâ hiç bir şey kaybetmemiş, Avrupa ile aramızda gittikçe derinleşen bilgi ve medeniyet uçurumunun afrkına varmamış olan hükümdar ve devlet adamlarının yaşadığı bir devirde, târihin en haşin bir hükümdarına karşı, dâima iftiharla anılan Kanûnî Sultan Süleyman devrini açıkca tenkid edebilmek ve fenalıkların başlangıcı olarak gösterebilmek, elbette takdire değer bir karakterdir.

Koçi Bey'in de tekrar tekrar iki pâdişâha telhislerle arzettiği bozuklukları biz, kronolojik sıraya göre ve kısaca kaydedelim.

Osmanlı imparatorluğu, bütün salâhiyetlerin hükümdarda toplandığı, mutlâkiyetle idare edilen bir sistemdir. Kuruluş ve yükseliş devrinde bu geniş salâhiyeti sınırlayan bir müessese vardır. Bu müessese, ilmiye sınıfı idi. Hakikaten bilgin ve bilgisi ile hareket eden din adamlarının bol bol yetiştigi bu devirde, hükümdarlar, hareketlerinde tamamen serbest değillerdi denilebilir. Esasen bu devir hükümdarlarının

her biri, yâni Kanûnî'ye kadar gelen hükümdarlar, şahsiyet sâhibi, şâir, bilgin ve değerli kimselerdir. Hemen hiç birisi etrafındaki devlet adamlarının, saray entrikalarının, kadınların tesiri altında kalmamış, devlet idaresine bilgisiz kadınları karıştırmamıştır.

Yükselme devrimizin hükümdarı Kanûnî ise, bilhassa yaşlanmağa başladıktan sonra Haseki sultanların, kadınların terisi altında kalmıştı. Saray entrikaları, ikbal ihtirasları, bu kadınları ve onlara yarıdakçılık eden karactersiz devlet adamlarını, hatta pâdişâhı çok acıklı cinâyetlere, evlât katillerine götürecektir kadar acıklı durumlara düşürmüştür. Binâenaleyh, Koçi Bey'in, imparatorluğun çökmeğe başlamasını Kanûnî devrine kadar gerilere götürmekte hakkı olsa gerektir. Kanûnî'den sonra ise artık şahsiyet sâhibi saray adamları ve saray entrikalarının terisinden kurtulabilen hükümdarlara sık rastgelinmemektedir. Açıkcası imparatorluğun başı, otoritenin sâhibi bozulmuştu.

Dünyâ'nın her yerinde olduğu gibi, her şeyi iki dudağın arasında olan bir mutlak hükümdarın etrafında dâima, dal-kavuklar, fırsatçılardan örülmüş bir çenber teşekkül eder. Bunlar, şahsî menfaatleri uğruna baştaki otoriteyi, yanlış yollara sevketmekten mahzur görmezler. Bu zümre, hükümdar etrafındaki çemberini daralttıkça hükümdar, halktan ve milletinden, dürüst ve yurtsever devlet adamlarından uzaklaşır.

İkinci Selim, Üçüncü Murad, Üçüncü Mehmed gibi hükümdarlar, bunun tipik numûneleridir.

Bu devirde yâ güzde, haseki veya vâlide sultan olarak, yahudi, Nurbânû veya Venedikli Safiye (Bafo) sultanlar, hükümdarların iç ve dış siyâsetlerinde onlara âdetâ hâkimdir. Bu kadınların, ne kadar müslüman terbiyesi almış olurlarsa olsunlar, asıllarını tamâmen unutmadıklarını söylemek mümkündür.

Koçi Bey, bilhassa bu hükümdarlar devrinde mülkî ve askerî teşkilâtın basamak basamak nasıl dejenere olduğu hususuna dördüncü Murad'ın dikkatini çekmeğe çalışmıştır. Koçi Bey bilhassa yeniçeri ocağının bozulması sebeplerini, tımar ve zeâmet usullerinin çığırından çıkması hususlarını, devlet adamlarının alenen rüşvet almalarını, memuriyetlerin rüşvetle

satılmasını ve bu yüzden halk tabakasının sürüklendiği feci ıstırapları şâyânı hayret bir açıklıkla iki pâdişâha, bilhassa Dördüncü Murad'a bildirmiştir.

Koçi Bey'in dediği gibi bu devirlerde devlet memurlarının zulümlerinden Anadolu'daki köylüler, tarlalarını, ev ve barklarını, terketmek zorunda kalmışlardır. Bu suretle köyler, hemen hemen boşalmıştır.

Koçi Bey, pâdişâhların zenginliğinin, zengin ve refah içinde olan halk kitlesi ile mümkün olacağını anlatmaya çalışmıştır. Zulümü ile bir memleketin yaşayamayacağını izaha uğraşmıştır.

Hakikaten Kanûni'den, Dördüncü Murad devrine gelinceye kadarki zaman içinde bir vakitler dünyanın en inzibatlı, cesur, harplerde mutlak surette zafere ulaşan ordusu olarak tanınan Yeniçeri ordusunun teşkilâtı, kanunları çeşitli sebeplerle bozulmuş, bu ordu bir kuru kalabalık hâline gelmeğe başlamıştır. Bu ordu artık silâhını, sınırlarda düşmana karşı değil, para ve iktidar hırsını tatmin için hükümdarına, devletine, milletine karşı yöneltmiştir. İstanbul, yeniçeri zorbalığının elinde inlemektedir. Esnaf perişandır. Devlet aczindedir. Acz içinde olan hükümdarlık mekanı zaman zaman yeniçeri zorbalığının, saray ağalarının, meydan ağalarının oyuncağı hükmündedir.

Kuruluşunun felsefesi, disiplin ve büyüklerine itaat olan Yeniçeri ordusu, bu vasfını tamamen kaybetmiş, çok değerli ve yurtsever genç bir hükümdarını, ikinci Osman gibi düşünceleri ve projeleri ile devrinin üstüne çıkmış bir Hâkanını, âdi bir beygire bindirerek hakaretler, tecâvüzler ile İstanbul sokaklarında sürüklemekten, Yedikule zindanında alçakca boğmaktan çekinmeyecek hâle gelmiştir.

Bir zamanlar osmanlı ülkesini ve bu ülkede yaşayan köylü ve şehirlileri refâha kavuşturmuş, memleketi ekilmiş, yemyeşil tarlalar hâline getirmiş olan tımar ve zeâmet usulü kökünden bozulmuş, halkı refah yerine zulümden inleten, ekilmiş tarlaları bozlaşmış, verimsiz topraklar hâline getiren bir sistem hâline gelmiştir.

Rüşvet alenî ve resmî bir hal almış, memuriyetler açıktan açığa satılır olmuştu. Koçi Bey bu hususları gayet açık

ve dikkate şâyan bir ifâde ile anlatmakta ve bu gibi kötülüklerin nasıl düzeltilebileceğini, derin bir vukuf ile açıklamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda birbirini kontrol eden birtakım müesseseler vardır. Bu müesseseler, hükümdarlık müessesesi, saray erkânı, ordu, ilmiyye sınıfı..... ve bâzan da halk ve esnaftır...

Hukuken hükümdar, kayıtsız şartsız her şeye hâkim farzolunursa da yenîçerilerle ilmiyye sınıfı hükümdâra karşı birleştiği vakit, hükümdâr âciz bir duruma düşer. Ya tahtından indirilir, öldürülür, yahut da bu sınıfların tam hâkimiyeti altına girer.

Silâh kuvvetini elinde tutan Yeniçeri ordusu da her vakit duruma hâkim olamaz. Hükümdârla ilmiyye sınıfı ve halk birleşirse, Yeniçeri zorbaları kaçacak delik arar. Bâzan saray ağaları memlekete hâkim olur, fakat halkın, ilmiyye sınıfının ve yenîçerilerin birleşmesi bu ağaların saltanatına son verir.

Velhâsıl on yedinci yüzyıla doğru ve bu yüzyılda saray ve İstanbul bir entrika ocağıdır. Anadolu'ya gelince, hükümet merkezinin ve devlet teşkilâtının bozukluğunun bütün yükünü, ıstırabını, zavallı Anadolu halkı çeker. Rüşvet ve memuriyet satın alan devlet memurları, sipâhi zorbaları, dağa çıkan ve devlete karşı isyan eden eşkiyâ hep bu fakir Anadolu halkının sırtından geçinir. Böylece Anadolu, ıstıraplar, ah ve vahlar diyârı haline gelmiştir.

Koçi Bey bu hususları da gayet net bir şekilde pâdişâha arzeder. Ve çare olarak, bilhassa tımar ve zeâmet usullerinin sür'atle düzeltilmesini, rüşvetin kaldırılmasını, ilmiyye sınıfının yola getirilmesini v.s.. gösterir.

İşte Koçi Bey böyle bir devirde yetişmiştir. Devrin bütün fena gidişinin sebeplerini, derin bir tahlil kudreti ile görmüş, düzeltilme çarelerini düşünmüş ve pâdişâha çekinmeden arz etmiştir.

RİSÂLENİN SUNULDUĞU DÖRDÜNCÜ MURAD VE SULTAN İBRÂHİM'İN KARAKTERLERİ

Birbiri ardısıra hükümdarlık makamına geçen bu iki kardeş hükümdâr arasında, çok tipik farklar vardır. Koçl Bey, telhislerini evvelâ Dördüncü Murad'a vermiştir. Sonra, Sultan İbrâhim'in isteği üzerine ona da sunmuştur.

İki hükümdâr arasında, bilgi ve karakter bakımından büyük farklar vardı.

Dördüncü Murad, şehzâdeliği zamanında nisbeten serbest yaşamış, iyi bir tahsil görmüş, Arabcaya, Farsçaya vâkıf, ortanın üstünde değerli bir şâirdir. Lisâna hâkimdir. Şehzâdeliği zamanında Anadolu isyanlarını, İstanbul'un anarşisini, yenîçerilerin edepsizliğini, devlet adamlarının karaktersizliğini bizzat görmüştür, genç bir yaşta olmasına rağmen, devrin kötü gidişi karşısında üzüntü duymuştur. Nihâyet kader, genç yaşında onu hükümdarlık tahtına oturttu. Bu sırada İstanbul anarşi içinde idi. Anadolu eşkiyâlar elinde kan ve ateş içinde bulunuyordu. Rüşvet, irtikâb, zulüm, memleketi kaplamıştı.

Dördüncü Murad, 1623 de hükümdâr olduğu vakit daha ancak 12 yaşında idi. Bütün fenalıkları görebiliyordu. Fakat vâlîde sultanın, saray erkânının tesirinden kurtulabilmiş değildi. Devlet teşkilâtına, bilhassa yenîçerilere hâkim değildi. Kendi gözü önünde, bir sadrâzam, yenîçeriler tarafından parçalanmış, genç hükümdar, bu fâciaya mâni olabilmek için ancak yalvarmış, gözyaşı dökmüş, fakat yenîçerilerin edepsizliklerine mâni olamamıştır. Bu ve buna benzer fâcialar, onun genç dimağında korkunç izler bırakmış olsa gerektir. Dördüncü Murad, bütün hincını içine gömüyor, günün birinde bütün tesir ve nüfuzlardan sıyrılarak memlekete hâkim olacağı günü ihtirasla bekliyordu. İşte Dördüncü Murad'a vâlîde

sultan'ın, saray ağalarının, bozulmuş devlet adamlarının tesirlerinden silkinip, bizzat devlet idaresini eline aldığı günlerde, 1631 yılında, Koçi Bey'in, islahat lâyhalarını sunduğunu görüyoruz.

Dördüncü Murad, bilgisine, zekâsına rağmen devlet teşkilâtını tam olarak bilmiyordu, devlet idaresinin acemisi idi. O yalnız fenalıkları görüyor, dışlarını gıcırdatıyordu. Koçi Bey, ona, evvelâ devlet makinesinin nasıl düzeltileceğinin yollarını göstermiştir. İhtimal ki dördüncü Murad'ın, fenalıklar karşısındaki merhametsizce, hattâ zâlimce tutumunda Koçi Bey risâlelerinin tesiri olmuştur. Garip olan şu ki, en küçük bir tenkide tahammülü olmayacak kadar târihin sert, haşin, ve zâlim tanıdığı dördüncü Murad'ın, Koçi Bey'in, bir hocanın talebesine ders verir gibi, akıl öğretir gibi yazılmış olan telhisleri karşısında asla küçüklük hissetmemesi, ve Koçi Bey'e karşı da asla fena muâmelede bulunmamasıdır.

Sultan İbrahim'e gelince tamamen aksine Sultan İbrahim, hükümdâr oluncaya kadar uzun yıllar şehzâdelik hayatını, güneş ışığı görmeyen karanlık, daracık bir odada, her zün ölüm korkusu içinde, cellâtların ayak seslerini dinleyerek geçirmişti. Ciddi bir tahsil görmemişti. Yaşadığı korkulu hayat esasen buna müsait değildi. Ölüm korkusu, şuuru üzerinde çok menfi tesirler bırakmıştı. Belki doğru dürüst yazı yazmasını bile bilmiyordu.

İşte Sultan İbrahim bu halde iken birdenbire günün birinde Koca Osmanlı İmparatorluğunun başına geçiverdi. Devlet teşkilâtı değil, devlet mefhumu hakkında bir bilgisi yoktu. Her şeyi alfabesinden öğrenmek zorunda idi. Sultan İbrahim de kendisinin bu noksanını görüyor, ne yapmak lâzım geldiğini bilemiyordu. Nihâyet devlet idâresi, teşkilâtı hakkında Koçi Bey'in ağabeyisine birtakım öğretici lâyhalar verdiğini öğrenmişti. Hemen o da Koçi Bey'den bu nevi telhislerin kendisine de acele gönderilmesini istedi.

Sultan İbrahim, bir saati bir saatine uymayan bir kimse idi. Fakat herhalde (deli) değildi. Yalnız şehzâdeliğindeki feci yaşayış şartlarının tesiri altında idi. Onu kuşkulandırmadan öğretici telhisler vermek kolay değildi. Koçi Bey, bunu da başarabilmişti.

DÖRDÜNCÜ MURAD VE SULTAN İBRÂHİM'E SUNULAN TELHİSLERİN BİRBİRİNDEN FARKLARI VE SEBEPLERİ:

İki hükümdârın karakterlerinin ve tahsil durumlarının, bilgi derecelerinin birbirinden farklı oluşu dolayısıyla, Koçi Bey'in de her iki hükümdâra takdim ettiği telhisle- in mânâ, muhtevâ ve ifâdelerindeki ayrılıklar açıkça göze çarpmaktadır.

Önce şu hususları belirtmek yerinde olur:

Koçi Bey ilk risâlesini Dördüncü Murad'a 1041 (1631) yılında takdim etmiştir. Asıl Koçi Bey risâlesi budur. Sultan İbrâhim'e de böyle bir risâle sunulduğu son asır kaynaklarında yer almıştır. Bunun Koçi Bey'e âdiyetinde bazı ihtilâflar varsa da, dikkatli ve mukayeseli bir tedkik ile, bu ikinci risâlenin de Koçi Bey'in eseri olduğuna hükmetmek doğru olur. Bu ikinci risâle hakkındaki tereddütlerin kaynağı, dördüncü Murad'a takdim olunan risâlede kullanılan dilin, istilâhlarla dolu, ağır ve ağıdalı bir Osmanlıca ile yazılmış olmasına karşılık, sultan İbrâhim'e sunulan risâlenin gayet sâde ve açık bir dille yazılmış olmasıdır... Halbuki iki hükümdârın bilgi seviyeleri göz önüne alınrsa, bu farkın tabii olduğunu anlamak mümkündür.

Şüphesiz Koçi Bey, Sultan Murad'ın Farsça'ya, Arapça'ya, Osmanlıcaya vukuf derecesini gayet iyi biliyor ve ona göre bir dil kullanarak Pâdişâhın da takdirini kazanıyordu. Aynı üslûbla Sultan İbrâhim'e de yazsaydı, İbrâhim bundan bir şey anlamayacaktı. Onun bilgi seviyesi bunun çok altında idi. Ağıdalı ifâde ile yazsaydı Pâdişâhın bunları başkasına okutarak tercüme ettirmesi icab ederdi. Halbuki Koçi Bey, bu telhislerinin birkaç yerinde Pâdişâha "kimseye göstermeyin, okuduktan sonra yakınız. Bütün bu bilgilerin, kendi karihanızdan çıkmış olduğuna herkes inanmalıdır" şeklinde tavsiyelerde bulunmaktadır. Görülüyor ki bu lâyhalar çok gizli idi. Binâenaleyh Sultan İbrâhim'e yazılanların, onun anlayabileceği bir dil ile yazılmış olması icab ederdi.

KOÇI BEY RİSÂLELERİNİN KONUSU

Asıl metin okunduğu vakit te anlaşılacağı gibi bu risâleler öğretici mâhiyettedir. Koçi Bey ince bir taktik, bir üslûb ustalığı ile her iki Pâdişâha da hissettirmeden, Osmanlı teşkilâtını öğretme yolunu bulmuştur. Biri sert ve zâlim, diğeri müvâzenesiz olan her iki hükümdâr da kendilerine herhangi bir kimsenin ders vermesine, akıl öğretmesine tahammül edecek karakterde hükümdârlar değildir. Halbuki Koçi Bey risâleleri, çeşitli hallerde pâdişâhın nasıl hareket etmesi, vezirlere, kumandanlara nasıl emir vermesi, ne gibi kelimeler kullanması icâb ettiğine varıncaya kadar, bir öğretmenin öğrencisine ders vermesi gibi yazılmıştır.

Böyle iken bu ders verme ve akıl öğretme işini Koçi Bey ihtirâm-kârâne hitablar arasına gizleyerek gayet ince bir ustalıkla başarmış, her iki Pâdişâhın gazabını değil, takdir ve teveccühünü kazanmasını bilmiştir.

Risâlelerin mevzuuna gelince:

Sultan Murad'a takdim olunan risâleyi ikiye ayırmak mümkündür. Birinci kısımda Koçi Bey, devlet teşkilâtındaki bozuklukları izah eder. Bu arada Hükümdârlık makamını bile tenkid edecek kadar cesâret gösterir.

İkinci kısımda, bütün bu bozuklukların düzeltilebilmesi için alınması gereken tedbirler yer almaktadır.

Koçi Bey risâlesinin, bilhassa Dördüncü Murad'ın icrââtı üzerinde birinci derecede âmîl olduğunu söylemek mümkündür. Denilebilir ki köklü islâhâta girişmek fikri Sultan Murad'a, bir dereceye kadar Koçi Bey risâlelerinden sonra gelmiştir.

Sultan İbrâhîm'e sunulan arzlar ise tamamen öğretici mâhiyettedir. Vezirlere nasıl hitab edileceği, sarayda hangi ağaların hangi işleri gördüğü, kendisine bir arıza takdim olduğu vakit hangi kelimelerle cevap vereceği, kimlere nasıl iltifatta bulunacağı, kimlere fazla iltifat etmemesi gerektiği gibi en basit şeyler târif edilmektedir.

KOÇI BEY RISÂLELERİNİN YAZMA VE BASILI NÜSHALARI HAKKINDA

Koçi Bey risâlesinin yazma bir nüshası, Fâtih kütüphanesi, Ali Emiri efendi yazmaları arasında 474 numarada kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshanın sayfa boyu 20X32, yazı kısmının boyu 12,5X22,5 dur. Birinci ve ikinci sayfaları fihristtir. Dördüncü sayfasında şöyle yazılır:

“Bu, arzuhal şeklindeki risâleyi merhum Koçi Bey Dördüncü Sultan Murad'a göndermiş, Abdullah halife de onun oğlundan yazmıştır. Allah rahmet eyleye 1041.

Koçi Bey risâlesi, merhum Göriceîli Koçi Bey demekle meşhur, Bağdad fâtihî Sultan Murad'ın has mahremi olup, devlet tedbiri ve saltanat işlerine âil telhisler şeklinde bu risâleyi yazıp, Tanrının bağışlamasına kavuşmuş olan Pâdişâha takdim etmiştir. Eski kanunların yenilenmesine sebep olup, çok güzel eserleri görülmüştür.”

Ali Kemâlî Aksüt, bu yazma nüshayı esas alarak Koçi Bey risâlelerini yeni harflerle neşretmiştir. (İstanbul 1939) Vâkıâ Ali Kemâlî Aksüt, Ali Emiri yazmasını esas aldığı eserinin ön kısmında kaydetmeği unutulmuş ise de, aslı ile mukayese edilince bu yazmanın esas alındığı görülür.

Koçi Bey risâlesinin başka yazma ve basılı nüshaları da vardır. Bunların çoğu, yalnız Dördüncü Murad'a verilen arzuları ihtivâ eder.

Bizim, İstanbul kütüphanelerinde görebildiğimiz nüshalar şunlardır:

1 — Ebüzziyâ Merhum tarafından 1303 yılında neşredilen risâle.. Birinci cüz., 126 sayfadır.

2 — Nûr-ı Osmâniye kütüphanesinde gayet güzel bir yazı ile, tezhipli ciltli, el yazması bir nüshası vardır. Bu da yalnız birinci kısımdır. Bunun, Merzifonlu Kara - Mustafa paşa

çocuk mektebi hocası Ahmed efendi tarafından kaleme alındığı anlaşılıyor. Çünkü kitabın sonunda aynen şu ibâre vardır:

"Müsveddet ül fakir, el mu'terif bi'l-acz i ve't-taksir, ed-dâfi haccuharemeynişşerifeyn ismuhû Ahmed, Muallim-i sibyan fi mektebi Sadrazam merhum ve maktul Merzifonî Kara-Mustafa paşa.."

3 — Süleymâniyye, Es'ad efendi kitapları.. Tezhipli, Yazı gayet güzel.. 74 sayfa. Yazma No: 2237.

4 — Hüsrev paşa kitapları, yazma, yazı güzel değil, boyu 20X35 No: 933/1.

5 — Hüseyin Hüsnü paşa: Yazma, birinci cüz, 56 sayfa No: 1005.

6 — Fâtih kütüphanesi: Yazma, 120 sayfa, No: 3506.

7 — İdeymâniye, Basma bağışlar No: 3986. Mösyö Vats matbaasında, 1277 senesi zilhicce.. Kötü ve gayet ince puntoludur. Birinci cüz, 31 sayfadır.

8 — Ahmed Vefik paşa'nın himmetiyle Londra'da 1279 (1862) de basılan nüsha...

9 — Risâlenin tercümelere:

A — 1725 de Petis de la eroix tarafından Fransızcaya,

B — W. F. A. Behrnauer tarafından Almancaya,

C — 1873 de Valilis Dimitrieviç Simirnov tarafından Rusçaya,

D — 1896 da Budapeşte'de çıkan "Török törté netirek" mecmuasının ikinci cildinde Macarcaya.

VAKTIYLE ESKİ HARFLERLE BASILMIŞ OLAN KOÇI BEY RİSÂLESİNİN ÖN SÖZÜNE DEVRİN TANINMIŞ KİŞİLERİ TARAFINDAN YAZILAN MUTÂLÂALAR

(Koçi Bey risâlesinin eski harflerle birkaç baskısı vardır. Bunlardan 1303 "1887" târihinde Ebuzziyâ merhum matbaasında İstanbul'da basılmış olan nüshanın başında, devrin tanınmış simâlarının, risle hakkında dikkata değer mütâlâaları vardır.

Biz bunları buraya almak suretiyle, Koçi Bey risâlesi hakkında, kendisinden takriben iki buçuk asır sonraki kişilerin düşüncelerini aksattırmaş oluyoruz). Z. Danişman.

Şânî-zâde târihinden:

"Göriceli Koçi Bey, Dördüncü Sultan Murad hazretlerine, yeri cennet olsun, mezâyâ-ı ademi intizâmı, tabaca bir edâ ile çekinmeden inhâ etmiştir ki, elhak (Ebünnecib risâlesi) ne üstün denmeğe lâyıktır)*

Şinâsî merhumun mütâlâası:

"Koçi Bey risâlesi, evvelce Avrupa'da basılarak, şimdi İstanbul'da yayınlanmaktadır. Müellif Göriceli Koçi Bey, Dördüncü Murad Han asrında Sarây-ı Humâyûnun saygıdeğer ağalarından olup, bu kitabı telhis, yâni arz tezkereleri şeklinde kaleme alarak Pâdişâha takdim etmiştir. İçindeki fıkralarında, her asırda yürürlükte olan bâzı genel kaaideler,

* Ebünnecib'in Salâhaddin Eyyûbi'ye sunduğu kitab kasdeliyor... Bu eser hakkında, Naimâ târihinin, tarafımdan yeni harflerle neşredilen eserinin altıncı cildinin 2966 ve 2967 inci sayfalarında oldukça geniş bilgi vardır (Z. Danişman).

o vaktin Islâhâtı için lâzımgelen yerinde tedbirler gösterilmiştir. Doğrusu Koçi Bey, devletinde büyük memur olmadığı halde gösterdiği hamiyet ebediyete kadar hayr ile anılmasını gerektirir”.

Ahmed Vefik paşanın mutâlâası:

“Merhum Göriçeli Koçi Bey demekle tanınmış ve Bağdad fâtihi Sultan Murad'a has mahrem olup devlet tedbir ve saltanat işlerine dâir risâleyi, telhisler şeklinde yazıp, Allah'ın bağışlamasına mazhar olan Pâdişâh'a takdim etmiştir. Eski kanunların diriltülmesine sebep olup çok güzel eserleri görülmüştür. Bu yüzden tasvir ve tavsifine lüzum yoktur. Bu nushayı Abdullah Halife de adı geçenin oğlundan 1041 (1631) senesinde yazdığından ibâresinin düzeni, imlâsı değiştirilmeden aynen zaptolunmuştur. Koçi Bey, gençliğinde İstanbul'a getirilip Pâdişâh sarayı ağaları zümresine girmiş, zamanla oda zâbiti olmuş, Pâdişâh'ın özel hizmetinde bulunub, yeniçerilerin ve diğer ocak âsilerinin ellerinin devlet işlerinden kesildiği ve halkın düzen ve işlerine sıra geldiği günlerce, risâlede anlatıldığı üzere Mekke-i Mükerreme binalarının tâmiri lüzûmu ve pâdişâh sarayına yıldırım düşmesi, Osman oğullarının yeni yetişen fidanları olan şehzâdelerin vefatları musibetinden bir iki sene geçince, yâni tahminen 1041 (1631) senesinde işbu kâğıtların müsveddeleri yapılmış ve ihtivâ ettiği nasihatlerin, derece derece meydana geldiği, târihlerin yazdıkları Sultan Murad Han zamanı olaylarından dahi anlaşılmıştır. Koçi Bey, uzun zaman yaşayıp, ömrünün sonlarında Sultan İbrâhim Han dahi, kardeşi Sultan Murad Han merhuma verdiği arzlar gibi kendisine de risâle yazmasını ferman buyurmuş olmakla hünkâr sarayına, enderun kanun ve nizamlarına dâir zamanın hâline uygun bazı fıkraları, duaları ve pâdişâhı övmeleri içine alan diğer bir kalem mahsulü yazmıştır. İtibar ve düşünce sâhiplerinin ibretle göreceği şeydir. Ancak tam nüshası bulunamamıştır.”

Sicilli Osmâniden:

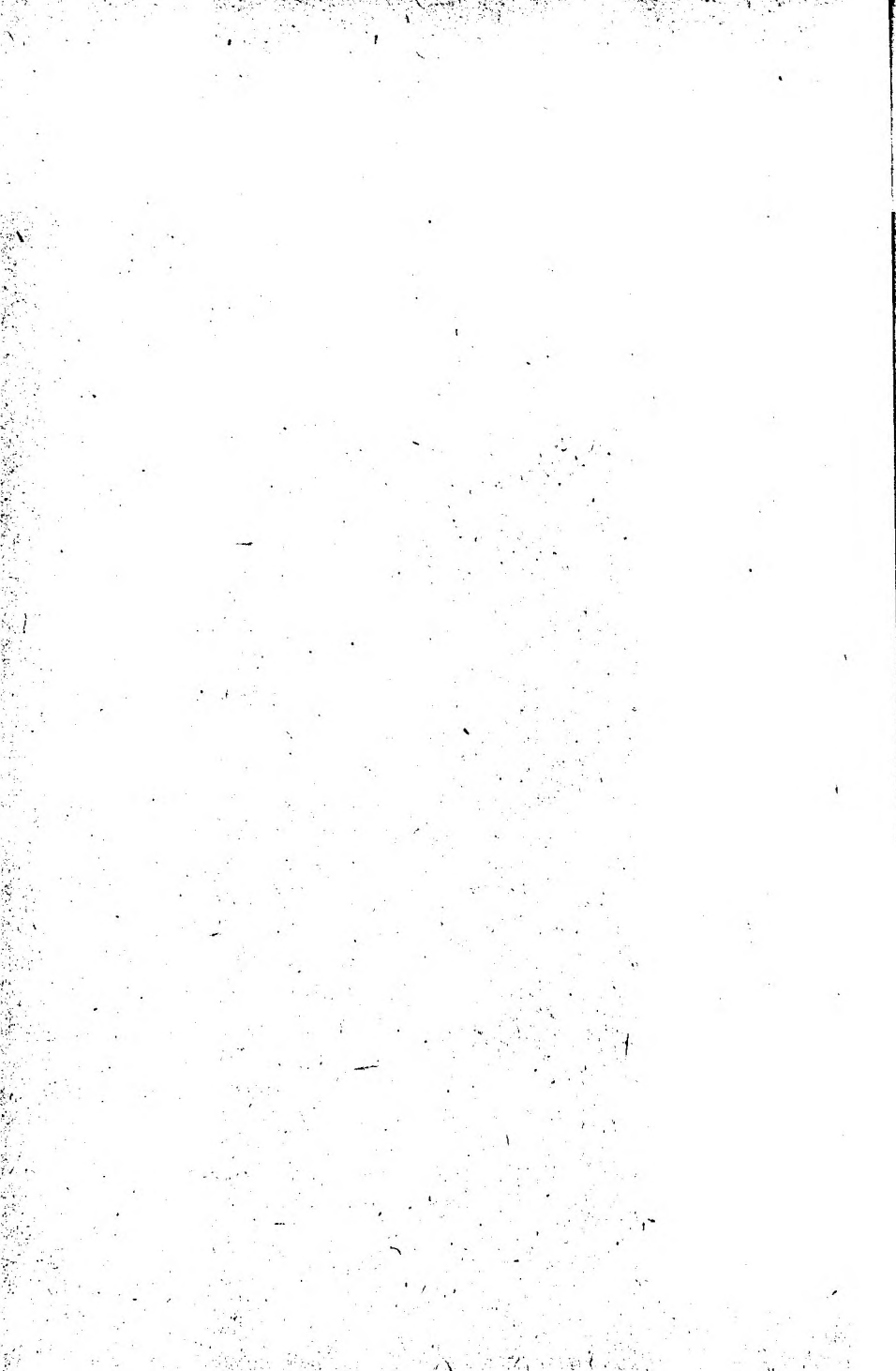
“Görice'lidir. Gençliğinde İstanbul'a gelerek Enderûn-i Hümayûna girmiş ve zâbit olarak birinci Sultan Ahmed'den,

Dördüncü Sultan Murad asrına kadar hizmette bulunmuş ve bilhassa Dördüncü Sultan Murad hazretlerine has sır dostu olarak, devlet tedbirleri ve saltanat işleri hakkında telhisler şeklinde bir risâle kaleme alıp, 1041 (1631) yılında takdim eylemiştir. Sultan İbrâhim hazretlerine diğer bir risâle yazmıştır. Siyâset işlerine vâkıf bir olgun ve akıllı kişi idi."

Osmanlı Müelliflerinden: "Bursa'lı Tâhir Bey"

"Koçi veya Koç tâbiri, onun lâkabı makamında olup, Hidivlik kütüphânesi fihristinde Mustafa bey diye görüldü. Bu kelimenin (Arslan, kaplan, demir, kaya) gibi lâkablardan olması da hatıra gelir. Arnavudça'dan alınan bir lûgat olması düşünülürse de Arnavud'çada (Kuc) kelimesi kırmızı mânâsındadır. Belki yüzünün kırmızılığından dolayı Kuç Bey, Kuçi Bey lâkabı verilmiş olabilir. Görice ile Anburya köyü arasında Koçi Bey adına vakfedilmiş bir arazi vardır".

KOÇI BEY RİSÂLESİ

KOÇI BEY RİSALESİ

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahim

Devlet düzenine ait, Görice'li Koçi Bey'in saâdetlü Mehâbetlü, râbi Sultan Murad Han gaziye verdiği Risâledir.¹

Hamd ve senâyı önsözün tacına süs ve çok iyi, şerefli peygamberlere salât ve selâmı, güzellikle sona ermesi duâsıyla kitaba başlık yaptıktan sonra devletin sığınağı olan pâdişâhın yüce eşigine ve adâletli Şehinşahın² yüce katına âciz kulunun arzuhalı budur ki:

Saltanat-ı Âliyyenin çok yüksek hânedânı - Cenab-ı hak ezeli inâyetleriyle muhafazada devam eyesin - Tasalı ve Osmanlı hânedânının iyiliğini isteyen, hayırları çok bilginler ve itâata hazır olup, gözden düşmüş olan emekdar kulları, dünyâ ahvâlinin bu çeşit değışmesi, şer ve şurun, fitne ve fesadın hadden aşırı olmasının sebeplerini düşünüp, pâdişâh hazretlerinin kulağına ulaştırmak fırsatını arardık. Yüce Allah'a hamdolsun, hünkârımızın düzen gösteren ve cihanı süsleyen yüksek rey ve be-reket meydana getiren nurlu fikirleri, zulüm ve fesadın kökünü kazımak ve adâlet örtüsünü yaymak

¹ Dördüncü Sultan Murad Han gaziye verdiği risâleler.

² Şehinşah, (Şahlar şahı, ulu Pâdişâh) demektir.

tarafına yönelmiş bulunduğu bütün insanların malûmu olmakla herkes düşüncesini pâdişâh cenablarına bildirmeğe başladılar. Bir zerre olan bu fakir kulunuz da uzun lâyihayı, devletin sığınağı pâdişâh eşiğine arz etmekle acele ettim ki, âlemin bozukluğu ve insanların ahvalinin değişmesi sebcbinin ne olduğu ve Allah'ın inâyeti ile ne suretle düzeleceği kısaca pâdişahımızın malûmu olup, gittikçe şâhâne ve güzel eserler meydana gele...

Evvelâ pâdişah hazretlerinin malûmu ola ki memleket ve millet düzeninin ve din ve devlet kaidelerinin pekleştirilmesinin çaresi, sağlam, Muhammed şeriatına bağlanmaktadır. Sonra âlemlerin Rabb'inin bir emâneti olan reâyâ ve berâyâ³ nın halleriyle meşgul olup, bilgisine göre hareket eden din bilginleri ve gaza yolunda canını fedâ eden mücâhid gaziler, haklarında pâdişah hazretlerinin lûtufları meydana gelüp, her sınıfın iyiliği çok olanlarına riâyet ve şerirlerine hakaretler revâ görüle... Geçmişteki pâdişâhlar ki - Allah yerlerini yüce cennet ede Her işte hükümlerine uyulacak kimseler olup, onların övülmeğe değer ahlâkı ve beğenilen tavırları ile hareket buyurula...

Umulur ki saltanat-ı aliyenin işleri fevkalâde düzen bulup, ikbal ve devlet gül bahçesi evvelce olduğu gibi ter ü tâze ola... Ve ne istenilse, yüce Allah'ın fazl ile meydana gele... Bâki ferman şevketlû cihan-gir, pâdişah hazretlerindedir.

³ Berâyâ, halkın, harac ve teklif vermeyeni, yâni müs-lüman halk. Böyle olmayana reâyâ denir. Yâni müs-lüman olmayan halk... Şu hâle göre Reâyâ ve berâyâ (bütün halk) demek olur.

**BÜYÜK OSMANLI PÂDİŞAHLARININ - YÜCE
ALLAH ONLARIN YERİNİ CENNET KÖŞKLERİ
EYLESİN - VEZİRLERİN, DIVÂN EHLİNİN,
NEDİMLERİNİN VE PÂDİŞAH YAKINLARININ
AHVALI BEYÂNINDADIR.**

Saâdetlü ve şevketlü, dine destek olan pâdişah hazretlerinin tamamen uyanık ve nurlu vicdanlarına gizli değildir ki, sonları mutlu büyük ataları olan geçmişteki pâdişahlar, Sultan Süleyman han gaziye⁴ gelinceye kadar bizzat, adâlete kavuşmuş olan divân-ı humâyunda hazır olup, memleket ve millet, bütün halk, hazine, para ve diğer büyük küçük işler ile tam mânâsıyla meşgul olurlar idi.

Sonraları, Sultan Süleyman han, Allah yerini cennet köşkleri eylesin - Vâkıâ bizzat divân-ı humâyunda hazır bulunmazlardı, fakat yüce saltanatları zamanında olan sefer-i humâyunların bâzısına bizzat gitmekle yolda, yanında bulunanlardan nice haller ve işler hususunda bilgi sâhibi olurlardı. İstirahat zamanlarında, İstanbul'da pâdişah tahtında oturdukları vakit de divân işlerine kulak verüp, bu yönden dahi nice ahvâle vâkıf olurlardı.

Memleket işleriyle fazla meşgul olmaktan nihâyet tab-ı humâyunlarına usanç gelse, cengin bir benzeri olan av ile kâh Edirne, Kâh Yanbolu av

⁴ Kanûnt Sultan Süleyman.

yerlerinde dolaşırlardı. Huzurlarına girmek, engelsiz ve zahmetsiz olduğundan her zulüm gören, vasitasız olarak hâlini arzetmekle, bu yüzden de nice hallere vakıf olurlardı.

Memleket işleriyle bu suretle meşgul olmaları tam olmakla, uğurlu devirlerinde islâm ülkeleri mâmur olup, dünya tamamen emniyet içinde idi. Nedimler ve yakınlar, Sultan Murad hanın⁵ saltanatının ilk zamanlarına gelinceye kadar güngörmüş, işten anlar, fikir sâhibi, iyilik düşünen bir alay akıllı kimseler idi. Şemsi paşa, Celâl bey, Ferhad ağa gibi pâdişahın büyük ihsanlarıyla kanâat edüp, gerek hademeler ve yakınlar, gerek iç ve dışarı halkından ve başkalarından hiç kimse devlet-i Aliyye işlerine asla karışmazlardı. O târihte vezir-i âzamlık,⁶ makamında olan merhum Mehmed paşa, Düşüncesi parlak bir vezir olmakla saltanat işlerini onbeş yıl hiç ortaksız çevirüp, cihânı süsleyen doğru fikri ile yer-yüzüne düzen vermişti.

Vezir-i âzamlık, bir ulu makamdır. Yerinin adamı olduktan sonra sebepsiz azl olunmayıp, nice yıllar sadrazamlık makamında kalması ve işlerinde müstakil olması gerektir.

Nedimler ve musâhiblere, pâdişâh huzurunda vezirlerin ve bilginlerin ahvâlinden bahsetmeye müsâadeleri olmazdı. Hattâ adı geçen Mehmed paşa'nın⁷ zamanında Celâl beyden, bir hata eseri olarak pâdişâh huzurunda Sokollu - Mehmed paşayı halife alan

⁵ Üçüncü Sultan Murad.

⁶ Başbakanlık.

⁷ Sokollu Mehmed paşa.

bâzı yakışıksız sözler çıkmakla derhal pâdişah yakınlığı besinden uzaklaştırıldı. Ve İstanbul'dan çıkarılıp, bütün ömrü boyunca pâdişah huzuruna giremedi.

Geçmiş pâdişahların mübârek zamanlarında büyük vezirler, beylerbeyileri, sancak beyleri ve özen-gi ağalarının hizmetlerinde olanlar, genellikle satın alınmış köleleri olup, âlemin sığınağı pâdişah dirliğine sâhip olan bir tek kimse kapılarında olmazdı. Reâyâ kısmından, çarşı halkından ulûfeli hizmet-kâr dahi olmazdı. İki bakımdan zararı olduğu için... Birisi şu ki:

Tebaa vergisi veren reâyâ ve reâyâ çocukları, vezirlerin hizmetinde olunca tebaa vergisi vermez. Bu suretle pâdişah hazinesine, zeâmet ve tımar erbabına zarar vermiş olur.

Birisi dahi bu ki: Reâyâ ata binüp, kılıç kuşanmağa alışırsa, o lezzet dimağında yerleşüp, tekrar raiyyet^e olamaz. Askerliğe de yaramaz. Sonradan eşkiya gürûhuna katılıp, pek çok fitne ve fesada sebep olur. Anadolu vilâyetinde evvelce çıkan celâli eşkiyâsının çoğu bu çeşitlerdi. Bu bakımdan geçmişteki vezirler bu çeşitlerinden şiddetle çekinüp, satın alınmış kul kullanırlardı. Kat'iyyen pâdişah kulları kullanmazlardı ve kendilerinin adamı yapmazlardı.

Evvelce Bey'lik ve beylerbeyilik ve diğer pâdişah memurlukları memleket idâresinde iş görmüş, emektar, doğru ve dindar kimselere verilüp, karşılığında bir akçe ve bir habbe rüşvet ve bahşiş alınmazdı. Suçu ve günahı meydana çıkmayınca hiç

* Vergi veren halk.

kimse azlolunmazdı. Bilhassa sancak beyleri, beyler-beyleri, yirmişer otuzar yıl yerlerinde kalırlardı. O bakımdan pâdişah devletinde kudret ve kuvvetleri yüksek olup, sefer-i Humâyun olunca her biri yedişer, sekizeryüz, belki biner belirli ve mükemmel, husûsi, cengâver cebelileri ile rehberi zafer olan sefere gidüp, pâdişah uğrunda nice erlikler ve mertlikler gösterirlerdi.

İslâm ülkesinin etrafında, bir köşede düşman görünse dahi, haberi pâdişah katına gelmeden devletsiz kelleleri, divân-ı humâyun önüne ulaşırdı.

Meselâ bunlardan biri, sultan Bayezid Han veli zamanında, Hırvat hâkimi gibi herkesin kötülüğünü isteyen bir büyük düşman, kalabalık asker ile islâm ülkeleri sınırına hücum edüp gelirken, o târihte Bosna dahi sancak iken, Bosna valisi olan Yakub bey adındaki kahraman, derhal yetişip, ilk hücumda, işi azgınlık olan askerini bozup, kencinin akılsız başını savaş meydanında yuvarlamıştı.

Savaş babası Sultan Süleyman han gazinin mübârek asırlarında da, Dobruca memleketinde Düzmece - Mustafa adında bir celâli çıkıp, otuz, kırkbin eşkiyâ toplayıp, köy ve kasabaları yağma edip, zarar vermekte iken o târihte Bender mirlivâsı olan Ahmed adlı yiğit, derhal yetişip, haklarından geldi.

İkinci Sultan Selim - Allah'ın feyzi üzerine olsun - Zamanında İspanya ve Venedik donanması, pâdişah donanmasını bozup, sonra 90 parça çekdirme ve kadirga ile Ayamavra kalesini kuşatmıştı. Yanya beyi Gazi Turhan oğlu Mustafa bey adlı korkusuz gazi yetişip, kâfir donanmasını darmadağınık, ve bir

çok askerini keskin kılıca lokma edip, kıt'ayı ellerinden kurtardı.

Sultan Murad han, - Tanrı'nın bağış kovaları üzerine dökülsün - hazretlerinin mübârek zamanlarında inatçı kazak birçok memleketi zarara sokmak niyeti ile Akkirman üzerine gelirken, yine adı geçen Mustafa bey yetişip, hepsini belâ arslanına lokma eyledi. Bunlara benzer, beylerden çıkan erlikler ve mertlikler hadden aşırı, şüphe ve mukayeseden uzun dur.

Her biri zamanlarında nice memleketler fethe-dip, hesapsız ganimet malları ile câmiler, tekkeler yapıp, şerefli atalarının saltanatları zamanında, islâmın büyüklüğü, ve dinin parlaklığı günden güne fazlalaşmakta idi.

Geçmişteki pâdişahların mübârek zamanlarında dergâh-ı âli kapıcıbaşları ve müteferrikaları, sancağâ ve beylerbeyliğe lâıyk, osmanlı hânedânının iyiliğini isteyen, devirler görmüş, fikir sâhibi ve işbilir kimseler idi.

Şâni yüksek divân kâtipleri, eli kalem tutan yazı erbâbı, kanun bilir, mahâretli ve etraftaki hükümdârlara mektup yazmağa muktedir kimselerdi. Defter-i hâkâni ve Mâliye kâtipleri, bilgili, doğru, şuurlu ve sâdik olanlardı. Dergâh-ı Âli çavuşları tecrübeli, işbilir, etraftaki hükümdârlar yanında elçilik yapmağa kudreti olan kimselerdi. Her zümrenin belirli sınırı olup, fazla ve noksan kabul etmezdi.

1005 târihine gelinceye kadar adı geçen tâife-lerde gedikli olmayıp, hepsi sefer-i humâyuna memur idiler. Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarının icmal defterinde arpalıkları 19.999 akçeye ulaşıncaya kadar

fazlalaşıp, bu miktardan sonra bir akçe daha artmazdı. Zeâmet ve tımar adı ile kimseye arpalık verilmezdi. Paşmaklık tâyini lâzım gelse pâdişah hası olan köylerden 19,999 akçeye varıncaya kadar tâyin olunup, fazla olmazdı. Eski tımar ve zeâmet kimseye has ve paşmaklık olmazdı.

Dilsizler ve diğer pâdişah nedimleri kimler olursa olsun ulûfeli olup Zeâmet ve tımar onlara yasaktı. Pâdişahın muhterem haremine Arnavut, Bosna devşirmesi ve serhad Beylerbeyinin hediye olarak gönderdiği oğlanlar, ve ölen vezirlerin satın alınmış kullaları alınıp, herbiri Pâdişah sarayında uzun müddet hizmet edip tamamen olgunlaştıktan sonra kıdemlerine göre saraydan dışarı çıkıp edeb ve usul dışı bir halde bulunmazlardı. Tâlim ve tahsilleri en yüksek bir derecede idi. Yetiştikleri Osmanlı devletinde, Pâdişah uğruna şirin canlarını fedâ ederlerdi. Geçmişteki Hükümdârlar zamanında böyle idi.

Bâki emr ü ferman saâdetlû, şevketlû, merhametlû pâdişah hazretlerindedir.

EVVELCE TIMAR VE ZEÂMET ERBÂBININ
ÇOKLUĞU, KUVVET VE KUDRETİ VE ON-
LAR YÜZÜNDEN NEKADAR PÂDİŞAH HIZ-
METLERİNİN GÖRÜLDÜĞÜ VE NE DERE-
CEDE TEMİZ VE İNZİBATLI ASKER
OLDUĞU BEYAN OLUNUR

Ülkeler fetheden Saâdetlû ve Şevketlû Pâdişah hazretlerinin parlak gönül aynalarına gizli olmaya ki, geçmişteki yüce Pâdişahlar - Allah Cennette derecelerini âlâ etsin - bunca büyük gazâlar, güzel fetihler yapıp, uğurlu zamanlarında keskin kılıcın darbesi, İran, Turan, Türk, Tatar, Hind, Yemen ve kâfir memleketlerine irişüb:

Mısra'

Tâkat-i pençe-i şiran nebuved rûbera

Mânâsı:

(tilki, arslan pençesinin kuvvetine mukavemet edemez)
anlamı üzere din ve devlet düşmanlarından kimse karşı koymağa muktedir olamayıp, gülbank-i Muhammedî ile rub'u meskûn⁹ dolup, her memleket hükümdârlarının itâat edip verilen emri yaparak baş-

⁹ Dünyanın, üzerinde insanların yaşadığı dörtte biri.

üstüne demeleri ve bunca kaleleri ve memleketleri fethedip, âlemi süsleyen seslerinin dünyâya velvele salması, zeâmet ve tımar erbâbının desteği ile olup, etraftaki hükümdârlardan bac ve harac almışlardı. Aslında din ve devlet uğruna can ve baş veren seçme, başkalarından ayrı, cesur, benzerlerinden üstün olan, itâatli, boyun eğen onlardı. Onlar mükemmel iken yapılan gazâlarda, savaşlarda asla kapıkullarına ihtiyaç olmazdı. Devletin iyiliğini isteyen temiz ve inzibatlı bir tâife idi. Aralarında bir tek yabancı yoktu. Hepsi ocak ve ocak - zâdeler, baba ve dedelerinden kalma pâdişah dirliğine sâhip kimselerdi. Hattâ tımar erbâbı arasına yabancı girmesin diye ilk zamanlarda tımar emri kimseye verilmezdi. Eskiden sipâhi - oğlu, kul-oğlu olanlara istihkak emri verildiği zaman, hakikaten sipâhi ve kul - oğlu olduğuna, zeâmet erbâbından iki ve tımar erbâbından on nefer şâhidlik etmedikçe verilmezdi. Şâhidlikleri de şöyle olurdu: şâhidliklerinin aksi olur, kul-oğlu kul olmadıkları anlaşılırsa, şâhid olanların hepsinin zeâmet ve tımarları başkasına verilip âleme ibret olurdu.

Şehir oğlanları ve reâyâ tâifesinin tımar istemeleri küfürle biraberdi. O çeşit kimselere verilmek mümkün değildi. Tımar erbâbından yararlığı görülme-
yenin ve sefer-i Humâyunda baş ve dil¹⁰ getirmeyenin maaşı artırılmazdı. Tam olarak yararlığı anlaşılıp baş ve dil getirdiği vakit, on akçede bir akçe terakki lütfedilirdi. Bir tımar ehli, sefer-i Humâyunda hadden aşırı yararlık ve bahâdırılık gösterip on-

¹⁰ Düşman ahvâlından bilgi edinmek üzere tutulan esir.

beş kadar baş ve dil getirirse, zeâmete hak kazanır ve pâdişah devletinde zeâmet sâhibi olurdu. İstanbul'da bir tek kimseye terakki verilmezdi.

Devlet büyüklerinde ve askerde gümüş at takımı ve süs yoktu. Herbirisinin göz koydukları iyi at, keskin kılıç, cebe ve cevşen, mızrak ve yay idi. Tımar erbâbının herbiri zeâmet ve tımarları olan sancaklarda oturup, bayrakları altında bulunurlardı. Başka yerlerde bulunmak imkânsız ve yasaktı. Böyle olmasının sebebi şudur: Her sancağın sipâhisi her vakit orada mevcut bulunup bir köşede düşman görünse, hepsi üç günde hazır olup, her ne tarafa gitmek icab etse o tarafa koşup teşekkür değer hizmetler görürlerdi. Etrafta mahlûl¹¹ zeâmet ve tımar olursa, birden yüz bine varıncaya kadar her eyâletin beylerbeyisi erbâbına verip icmal defterine¹² kayd ile tezkeresi İstanbul'dan berat olunurdu. İstanbul'dan kimseye dirlik verilmezdi. Bu yüzden islâm ülkesinde kavgalı bir zeâmet ve tımar yoktu. Yabancı ve ehliyetsiz karışmazdı. Eğer beylerbeyileri, bir tımarı yolunu bulup, ehliyetsiz bir kimseye verirlerse, hak sâhibi olanlar, İstanbul'a gelip, feryad ve şikâyet ederlerdi. O beylerbeyi de pâdişah'dan pek çok azar yiyip, makâmından azline sebep olurdu. Bu yüzden zeâmet ve tımar, erbâbının elinde olup, her biri din ve devlet uğruna can ve baş fedâ ederek, din ve devlet düşmanına karşı koysalar, Allah'ın inâvetivle zafer kendilerine yakın olup, tam galip gelirlerdi.

O târihte olan pâdişah gazâlarından biri budur:

¹¹ Mirasçısı bulunmayan ve hükümete kalan.

¹² Sözlüğe bak.

Merhum ve Allah'ın mağfiretine uğrayan Sultan Süleyman Han - Allah'ın bağışlaması ve rahmeti üzerine olsun - Hazretlerinin saltanatları zamanında Nemçe kralı gibi kötü kişi, deniz gibi kalabalık askerle, Hudut boyunun kilidi olan Budin üzerine hücum ve istilâ etmişti. O târihte Rumeli beylerbeyisi olan Sofu - Mehmed paşa, Sofya'da bulunup, haberdar olunca, derhal ılgar ile erişti, Düşmanın ortasına kendini salıp, özengi vurup, derhal yüzbinden fazla kâfir askerinin çoğunu keskin kılıca lokma edip top, tüfenk, cephânesini aldı. İslâm askeri, sayısız ganimet malı ile doldular. Târih kitaplarında böyle naklolunmuştur.

Bosna vilâyeti sancak olup, Rumeli eyâletine bağlı iken, icmal defterinde tamamı onbin mükemmel kılıç idi. Kanun üzerine cebelileri kırkbin seçme, benzerlerinden üstün, cesur askerlerdi. Bâzı ocak ve ocak - Zâzelerden gayret, hamiyet ve iyi şöhret sâhibleri, pâdişah devletinde kuvvet ve kudretleri en üstün noktada olmakla Allah rızası için. kanunla tâyin olunandan fazla olarak kimi otuz, kimi kırk, kimi elli altmış silâhlı cebelilerle ulaşıp, bu suretle Rumeli askeri, yetmiş - Seksen bin kadar arslan yıkıcı, düşman kırıcı yiğit olup, her nereye varsalar fetih ve zafer görülürdü.

Anadolu eyâleti icmal defterinde yedi bin kılıç olup, kanun üzere cebelileri ile onyediyedi bin mükemmel, seçme askeri olup, onların dahi ocak erleri, kanundan fazla cebeli ile eşüp¹³, toplam olarak Anadolu askeri otuzbinden fazla olurdu. Van eyâleti ona

¹³ sefere gidip.

bağlı olan Kürdistan ile otuzbinden fazla asker olurdu. Erzurum eyâleti de yirmi bin seçme asker olurdu. Diğer eyâletler de bu şekilde tertipli ve mükemmel idi.

Velhâsıl, yalnız Rumeli askeri Allah'ın emriyle Nemçe kralına, Diyarbakır, Van, Erzurum eyâletleri, Acem şâhına karşı koyup, başka askere ihtiyaç olmazdı.

Rumeli eyâletlerinde yirmibin defterli akıncı ve kırkbin yörükler ve müsellemler var idi. Anadolu eyâletinde otuzbin piyâde vardı. Seferi Humâyun olunca akıncı beyleri kırk elli bin kadar ata dona kaadır, kimi akıncı ve kimi gönüllü kahraman, yiğitler ile kâfir memleketlerini yağma ederlerdi. Tatar tâifesine asla ihtiyaç olmazdı. Yürükler ve müsellemler tâifesinden, Sefer-i humâyun oldukça nöbetle beş - altıbin adam tâyin olunup Sefer mühimmatlarını, sefere gitmeyenler görürlerdi. Bu adı geçen tâifeye, yörük beyleri, başbuğ olup, o tâifeyi sefere sürerlerdi. Anadolu tarafında sefer olunca piyâde tâifesinden üç - Dört bin adam nöbetle tâyin olunup, bunlara yeniçeri ocağından olan ön dört nefer yaya beyleri, başbuğ olup, o tâifeyi sefer-i humâyuna sürerlerdi.

Adı geçenlerin işi metris kazmak ve top tüfenk hizmeti görmektir. Tımar erbabı, bu çeşit kulluk yapmazlar ve ellerine kazma, kürek almazlar, cenk ve harbe hazır dururlardı. Bir kaleyi kuşatsalar, Allah'ın inâyetiyle ellerine geçerdi. Evvelce durum bu şekilde idi. Bâki ferman, ülkeler fetheden hâkan hazretlerininidir.

EVVELCE ULÜFELİ OLAN TAİFELERİN NE KADAR OLDUĞUNU BEYAN EDER

Saâdetlü ve şevketlü dünya kadar vakarı olan pâdişah hazretlerine gizil değildir ki, (982) (M. 1574) târihinde kadri yüksek ve soyu büyük ataları merhum ve Allah'ın bağışlamasına uğrayan Selimhan - oğlu, Sultan Murad han,¹⁴ - Allah'ın rahmeti ve rızâsı onların üzerine olsun - tahta çıkup, pâdişahlık tahtını süsledikleri vakit, mevcut olan ulûfeli kul tâifesi bunlardır ki, isimleriyle bildirilir:

Adet Nefer

124	Dergâh-ı Âli müteferrikaları.
40	Çaşnigirler cemâati.
290	Dergâh-ı âli çavuşları,
40	Dergâh-ı âli kâtipleri
31	Divân-ı humâyun kâtipleri,
17	Mâli hükümler kâtipleri.
51	Devlet hazinesi kâtipleri.
10	Birun hazinedârı.
356	Dergâh-ı âli kapıcıları.
2210	Ebnâi Sipâhiyan cemâati.
2127	Silâhtarlar cemâati.

¹⁴ Üçüncü Murad.

Adet Nefer

400	Sağ ulûfeciler cemâati.
407	Sol ulûfeciler cemâati.
406	Sağ gurabâ cemâati.
407	Sol gurabâ cemâati.
13599	Yeniçeriler, sekban, piyâdeler, zağarcılar cemâati.
7495	İstanbul, Edirne, Gelibolu has-bahçe acemi oğlanları cemâati.
4396	İstabl-i âmire cemâati.
489	Mutfak ve -kiler cemâati.
625	Cebeciler cemâati.
1099	Topçular cemâati.
400	Top arabacıları cemâati.
229	Çadır Mehterleri cemâati.
158	Mehterân-ı âlem cemâati.
115	Baltacılar cemâati.
27	Hassa Peykleri cemâati.
18	Sakalar cemâati.
6	Hassa müezzinleri cemâati .
537	San'atkârlar cemâati.
54	Su yolcuları ve korucular cemâati.
26	Tabib ve yahudi Cerrahları cemâati.

36153

Yalnız otuzaltı bin yüzelli üç neferdir.

Adı geçen tâîfelerin her birinin anlatıldığı şekilde belirli sınırı ve hazineden kararlı maaşı olup, fazla veya noksan olmazdı. Bunların zeâmet ve tımar erbâbı olan sipâhilerle alâkası yoktu. Altı bölük halkına, yedi yılda bir kapu olup, ölenlerin ye-

rine harem-i humâyundan eski oğlanlar çıkarılıp, yeniçeri, cebeci ve topçu tâifesinden yararlılığı görülenler, devlet katına bildirilip, adı geçen tâîfeye katılırdı.

Vaktiyle bölük velediş adıyla olmak yasak ve imkânsızdı. Adı geçen tâîfenin İstanbul, Edirne, Bursa ve aralarında olan köy ve kasabalardan başka vilâyetlerde oturmaları yasaktı. Bu yüzden sipâhilerden hiç kimse kimseye zulüm ve eziyet yapamazdı.

Dergâh-ı âli yeniçerileri, cebecileri, topçuları ve diğer ocaklarda olan kullar genellikle devşirmeden olup, başka tâîfeden olması yasak idi. Devşirme dahi Arnavud, Bosna, Rum, Bulgar ve Ermenilerden olup. başka tâîfelerden alınması yasaktı. Devşirmelerden evvelâ kızıl aba ile gelen acemileri islâmî âyini ve Türkçeyi öğretmek için ağaları olan kimseler, ikişer filûriye Türkistan'a satarlardı. İstanbul'da bunlar için yapılmış olan saraylara korlardı. Dört-beş sene sonra deftere göre, bulundukları yerlerden toplanıp, ocaklardan herbirine isteklerine ve istidatlarına göre dağıtılırdı. Yedi yılda bir, yeniçeri kapısı olup, ölenlerin yerine onbes, yirmi çuhali eski oğlanlar kapıya çıkarlardı. Fazla bir oğlan çıkmazdı. Yeniçeri tâîfesi genellikle erzinler olup, hepsi odalarında¹⁴ mevcut idi. İstanbul'dan dışarıda bir tek yeniçeri olmazdı. Sefere niyâmetten veya sakavetten birinin ulûfesi kesilse artık onun düzeltilme ihtimali olmazdı.

¹⁴ Yeniçerilerin oturdukları kışla.

Velhâsıl, kapıkulu kapuda, tımar erbabı da tımarlarında oturup, başka yerlerde olmak kanun değildi. Kırk nefer dağ korucularından başka korucu adı yoktu. Su yollarına dikakt ederlerdi. Emekli dahi olmazlardı. Meğır ihtiyar ve amelimanda olup, sefere gitmeye kuvveti ve kudreti olmaya... O gibilere üç akçe terakki ile emeklilik ihsan olunurdu. Bundan sonra evlenmeye izin verilirdi. O da ev bark sâhibi olup, pâdişaha duâ ile meşgul olurdu. Evlâdı olunca birkaç nefer ihtiyar "Odamızın kulu oğludur." diye şâhidlik edince, acemi oğlanı yazılıp, ocağın birine teslim olunurdu. Sonra zamanla ve yolu ile kapiya çıkarırlardı. Yeniçeri ocağından üç çavuş ve on iki serâser kuşanan mumeu olup, daha fazla olmazdı.

Yeniçeri kethüdâsı ve çavuşları yedişer, sekizer yıl makamlarında kalıp, sebepsiz azlolunmazlardı. Diğer yeniçeri zâbitleri dahi bu şekilde günahsız olarak azlolunmayıp, herbiri vazifesi başında uzun müddet kalırdı. Yayabaşları, daha yüksek vazifeye tâyin olundukları vakit ağalarına verdikleri hediye bin akçe olup, bir akçe fazla olmazdı. Bölük - başıların değismesinde ağalara bir akçe verilmezdi. Birinden azlı icab ettiren bir suç çıksa, ağalar divân yapıp, bütûn ocak zâbitleri huzurunda o adamı azledüp, tekrar ocağa almazlardı. Ancak düşenden istihkakına göre tımar ve zeâmet ihsan olunurdu. Hal ve mesele bövle idi. Bâki ferman, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerindedir.

BÜYÜK VEZİRLERİN TUTUMLARININ DEĞİŞ-
MESİNE SEBEP - VE PÂDİŞAH MANSIBLARINA
KARIŞMA, TIMAR VE ZEAMET AHVALİNDE
DEĞİŞİKLİK, EVVELÂ NE YÜZDEN OLDU
BEYAN OLUNUR

Saâdetlû ve şevketlû arslan saldırışlı hâkan hazretlerinin büyüklük dolu mübarek kalplerine gizli değildir ki, 982 (M. 1574) târihine gelinceye kadar büyük vezirlerde tam istiklâl olup, vezir-i âzamlık makamında olanların işlerine hiç kimse karışmazdı. Alıp vermek, azil ve tâyin ellerinde olup, pâdişah ile kendileri aralarında olan muâmeleleri kimse bilmezdi. Bir işe karışmağa kimsenin cesaleti yoktu. O târihten beri nedimler ve diğeri pâdişah yakınları, pâdişah huzurunda meydan ve rütbe bulup, saltanat işlerine karışır oldular. Vezir-i âzam olanlara nice olmayacak teklifler eder oldular. Vezir-i âzamlar da isteklerine müsâade etmezlerse hepsi el ve gönül birliğı edip, pâdişah huzurunda fırsat buldukça haklarında birçok iftirâlar edip, pâdişahın gazabını durmadan kışkırtmakla günahsız yere kimini katl, kimini sürgün ettirib, bâzısının da mal ve menâlini aldırıp, pek çok hakaretler ettirirlerdi.

Bunlardan biri: Evvelce acem ülkeleri üzerine serdar tâyin olunan Ferhad paşa, gazâ ve cihatta

içtihat kemerini kuşanıp, devlet-i aliyye uğrunda bunca hizmetler vücuda getirdi. Acem diyârından on iki eyâletlik yeri eline geçirip, pâdişah memleketlerine ekleyince sapık şah:

"El'aman ey ulu himmetli, her zaman üstün gelen sadrâzam!" diye barış ve aman isteyip, kardeşinin oğlunu birçok hediyeler, kıymette ağır armağanlar ile adı geçen paşanın, izinle girilen çadırına gönderip, kendini alçaltarak yalvarınca Ferhad paşa da şah'ın isteğine müsâade edip,

Mısra'

Fetih ve nusret sağda, baht ve devlet solda.

Olarak sâadettû İstanbul tarafına yöneldi. Şah'ın kardeşinin oğlunu da berâberinde devletli pâdişah katına götürüp teslim etti. Bu kadar hizmetler karşılığında pâdişah tarafından iltifatlar, okşamalar ve ihsanlar beklenirken nedimler, yakınlar, dedikoducu hasetçilerden bâzıları, Ferhad paşa hakkında birçok iftirâlar edip, sonunda günahsız olarak katlettirdiler.

Evvelce Sultan Murad Han ve gazi Sultan Mehmed Han hazretlerinin yüce saltanatları zamanında sipâhi tâifesi itâatten çıkup, devlet vükelâsı ile hoyratça muameleler edip, Rumeli beylerbeyisi Kara - Mehmed paşayı, ve bab-üs-saâde ağası, Gazanfer ağayı "İstemeziz!" diye katlettirip, nice namuslu kimselere taarruz, reâyâ ve berâyâyâ zulüm ve eziyet yapıp, hiç kimse def'ine çâre bulamadı. Merhum Yemişçi - Hasan paşa, güzel tedbir ve güzel fi-

kir ile yeniçeri ocağını kola alıp, birdenbire İstanbul kapılarını kapadı. Adı geçen sipâhi tâifesinin eşkiyâ ve şerirlerini bir anda kahır kılıcına lokma edip, haklarından gelmişken onu dahi âlemin sığınağı pâdişah hazretlerine suçsuz ve günahsızken gammazlayıp, sonunda katlettirdiler. Derviş - Mehmed paşa ve Nasuh paşa gibi, cesur, yiğit, mert ve bahadır nice sâdık vezirleri, bâzı garaz sâhipleri, birçok iftiralar ederek Allah korusun "Yüce saltanata suikastı vardır" diye pâdişahın gazabına uğratıldılar. Onlardan sonra gelen vezirler, mecburen iç halkına¹⁵ uyup, havalarına göre hareket edip, her ne isteseler red etmez oldular. Onlar da pek çok işlere karışmağa başlayıp, kan bahasına nice yüz yıl evvel fetholunmuş köyleri, tarlaları birer yolunu bulup, kimini paşmaklık ve kimini arpalık, kimini mülk olarak verdirib, kendileri tamamen doyduktan sonra her biri adamlarına nice tımar ve zeâmetler verdirip, kılıç erbâbının dirliklerini kestiler. Devlet hazinesini ziyana uğratıp, âlemi bu hale getirdiler. Bundan sonra yine kanâat etmeyip, rüşvet kapısını açarak sancaklara, beylerbeyilere ve diğer pâdişah mansıplarına karışmağa başladılar. Bir alay ehliyet-siz ve hak sâhibi olmayanın, rüşvet lâşesine tama' edip, kimine beylik, kimine beylerbeyilik alıverip, hak sâhibi olan bir alay iş görmüş, emektar, yarar ve seçâatli kullar, itibarsızlık köşesinde nam ve nişansız kalıp, fakirlik ve hiçlik içinde kaldılar. Tımar ve zeâmet erbabı tamamen yok oldu. Bu yüzden yapılan seferler, bir varup bir gelmeden, belki mâmur

¹⁵ Enderun halkı (Enderun kelimesi için sözlüğe bak).

memleketleri yakıp, yıkmadan ibaret kalıp fetih ve zafer görünmez oldu. Disiplin âlemden kalktı. Ulûfeli asker dünyayı tuttu. Ve sipâhi guruhunu bastırdı. Namlıları, vükelâya bağlanıp, her ne kadar fitne ve fesad çıktı ise bu gibilerden oldu.

Hünkâr dirliğine sâhip olanlar, vükelâ kapısında neyler? Kul, kul gerektir. Ve vükelânın kulları, satın alınmış kulları idi. Yine öyle olmak gerektir. Harem-i humâyuna kanuna aykırı olarak Türk ve Yörük, Çingene, yahudi, dinsiz, mezhepsiz nice kallâş ve ayyaş şehir oğlanları girer oldu. Bundan sonra bir tedbir alınmazsa, tımar ve zeâmet, erbabına verilmezse bu derme çatma asker ile din ve devlete lâyük bir hizmet görülmez. Bir iş tamamlanmaz.

Bâki emr ü ferman, devletlû, saâdetlû yüce mertebeli Pâdişah hazretlerindedir.

GEÇMİŞTEKİ BİLGİNLER NE AHLAKTA OLUP -
HALÂ MEVCUT OLAN ASRİN BİLGİNLERİNİN
NE HALDE OLDUĞU VE ARALARINDA YÜRÜR-
LÜKTE OLAN KANUNUN NE İDÜĞÜ BEYAN
OLUNUR.

Şevketlû, saâdetlû, Melek huylu pâdişah hazretlerinin çok cömert olan kusursuz tabiatlerine gizli değildir ki, Dört halife - Allah'ın rızası onların üzerine olsun - den sonra geçmişteki pâdişahlarda, - Allah hilâfetlerini kıymete kadar devam ettirsin - osmanlı sülâlesi ayarında cevher gibi temiz ve asil bir sülâle; yüce tâlihli bir mübârek silsile, temiz mezhepli, temiz, kadri yüksek ve civan bahtlı pâdişahlar gelmemiştir. Ve bunlara nasip olan gazâ ve cihad, bunlara nasip olan şehirler ve memleketler fethi, hiç bir pâdişaha nasip olmamıştır.

Mübârek şer'iate ve din-i mübine karşı olan tam hürmet ve ikramları bereketi ile cenâb-ı Hakk'ın bunca lûtuflarına mazhar olmuşlardır.

İmdi mâlûm-u humâyun ola ki, mübârek şeriatın devâmı bilgi iledir. Bilginin devamı, bilginlerledir. O yüzden yüce ataları zamanında bilgiye ve bilginlere olan hürmet ve ikram hiç bir devlette olmamıştır. Onlara olan itibârın meyvesi olarak nice güzel eserler görmüşlerdir. Bilginlerin hallerinin düzenli olması, din ve devletin en mühim husus-

larındandır. Bu sırada gayet bozuk, karmakarışık, ve halleri perişan olmuştur.

Yüce atalarımızın, - Sonuçları mutlu olsun - mübârek zamanlarında bilginler arasında yürürlükte olan kanun ve usul budur ki, bilginlerin en bilgili, en faziletlisi, en dindarı, din emirlerine en fazla uyanı, en yaşlısı şeyhülislâm ve müfti-i enam olurdu. Ondan aşağı Rumeli ve Anadolu kazaskerleri... Bu tertib üzere istihkaklarına göre riâyet olunurdu. Bir kere fetvâ makamına¹⁶ geçtikten sonra artık azlolunmazdı. Çünkü fetvâ makamı, aziz, şerefli ve ilmiye mansıplarının seçmesidir. Onun itibârı, başkasına benzemez. Azl ve tâyin kabul etmez. Her bilgin o makama lâyık olmaz.

Evvelce Şeyhülislâm olan kimseler olgunluk ve fazilet kaynağı olduğdan başka çekinmeden hakikati söyleyen kimseler olup, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerine her vakit güzel nasihatlerden geri kalmazlardı. Din ve devletin düzenine çalışır olup, halkın ahvâli ile ilgilenirdi. Fetvâ makamı böyle bir adam ile şereflendikten sonra ömür boyunca azil olunmamak gerekir. İyilerin kadri bilinmek gerektir.

Ebüssuud efendi, ömrü boyunca fetvâ makamından azlolunmadı. Doğru ve dindar olan kazaskerler dahi on, onbeş yıl mevkiinde kalıp, azl olundukları vakit, yüzellişer akçe emeklilik ihsan olunurdu. Bilâd-ı selâse¹⁷ kadıları ve diğer şer'iat hâkimleri

¹⁶ Şeyhülislâmlık makamı.

¹⁷ Eskiden İstanbul, Bursa, Edirne şehirlerine denirdi. (üç şehirler) demektir.

de nice zaman mevkilerinde kalıp, sebepsiz azlolunmazlardı. Azıldan sonra bir çokları maaş ile niceleri birer medrese ile emekliliği seçüp, ömürlerinin geride kalanını ilim ve ibâdetle ve islâm pâdişahına ve devletine duâ ile geçirirlerdi. Aralarında şimdiki gibi şöret ve süs yoktu. Her biri mevkiinde doğruluk ve adâletle iş görüp, vardıkları yerlerde halka rahmet olurlardı. Emekliliği seçtikleri vakit, gece ve gündüz mübârek bilgi ile meşgul olup, nice eserler vücuda getirirlerdi. Devlet hazinesinde bugün nice eserleri vardır. Ve iyi namları kıyâmete kadar halk dilinde anılmaktadır. mallarına da cenâb-ı Hak bereket verip, pek çok hayırlar ve güzel şeyler vücuda getirirlerdi. Bugün bile câmi ve mescitleri, medrese ve mektepleri, tekkeleri islâm memleketlerinde mevcuttur.

Bugün ilim yolu dahi fevkalâde bozulmuştur. Aralarında yürürlükte olan eski kanun işlemez olmuştur. Evvelce bir ilim öğrenmek isteyen dânişmend olmak isterse bilginlerden birisi ele alıp, evvelâ ondan mahreç dersi okur. istidadı ve kabiliyeti görüldükten sonra müderrislerden¹⁸ birine gönderirdi. Ondaki ötekine böyle böyle hâricte, dâhilde¹⁹ ve sahnada²⁰, uzun müddet dânişmend olur, sonra iste-

¹⁸ Medrese öğrenimi görmüş olanlara denirdi. Bunlardan imtihan verip muvaffak olanlara "mülâzim" denirdi.

¹⁹ Buradaki (Hâric) kelimesi aslında (ibtidâ-i Hâric) dir ki, medrese öğreniminde (ilk öğrenim) veren okullardır. (Dâhil) de (ibtidâ-i dâhil) dir ki, orta öğrenim veren medreselerdir.

²⁰ Fâtih tarafından yüksek öğrenim vermek üzere açılan medreselere (sahn) denirdi. Bunlar 8 medrese olduğu için (sahn-ı seman), yani (Sekiz hahn) denirdi.

diği yerde durup, yolu ve sırası gelince mülâzım olup, ruznemçe-i humâyuna adı yazılırdı. Sırası gelince sahn dânişmendlerinin eskileri - ki muidlerdir - her birine birer tetimme tâyin olunup, orada kalan softalara bilgi anlatırlardı. 1003 (M. 1594) târihine gelinceye kadar Sahn muidlerinin şimdiki müderrisler kadar mevkii ve itibârı vardı. Dânişmend olup, uzun zaman medreselerde ilim ile meşgul olmayınca mülâzım olunmazdı. Ve kimse kimsenin icâzetsiz dânişmendini alamazdı. İlim yolu, gayet temiz ve derli toplu idi. O yüzden içlerinde câhil ve yabancı olmayıp, her biri yolu ile geldiğinden kadı ve müderrislerden hepsi, bilgisi ve dini mükemmel, ırz ve vakar sâhibi adamlar olup, müderris olduğu takdirde mübârek ilme, mansıb sâhibi olduğu takdirde din ve devlete doğrulukla hizmet edüp, halka gayet faydalı olurdu.

Nihâyet, 1003 (M. 1594) târihinden beri düzen bozulup, evvelce şeyhülislâm olan Sunullah efendi, birkaç defa yersiz olarak azlolundu, kazaskerler dahi sık sık azlolunmakla yerine gelenler azil korkusuna düşüp, devlet büyüklerine karşı dalkavukluk yapmağa mecbur kaldılar. Pâdişah huzurunda hak sözü söylemez oldular. Herkesin hatırını hoş etmeye ehemmiyet verir oldular. Ama dininde sağlam olan olgun müslüman, azilden dahi korkmayıp, hak sözü söyler. Sunullah efendi, - Allah Rahmet eylesin - birkaç defa azlolunmuş iken, yine doğruyu söyleyip, din ve devlet işinde asla göz yummadılar. Çünkü o makam şeyhülislâmlık makamıdır, göz yumma yeri değildir, riâyet yeri değildir.

Giderek her işe hatır karışmakla ve her işe göz yummakla hak sâhibi olmayanlara hadden aş-

rı mevkiiler verilip, eski kanun bozuldu. Kazaskerler dahi az zamanda yersiz olarak azil olunmakla, işlerinde tama' sâhibi ve haris olanlar, bulunduğu mevki fırsat ve fırsatı nimet bilip, memuriyetlerin çoğunu rüşvet ile ehliyetsizlere verir oldular. Mülâzimler dahi yolu ile verilmeyip, satılmağa başlayalı voyvoda ve subaşı kâtipleri ve avam tabakasından bir çokları beş-onbin akçe ile mülâzim oldu, sonra az zamanda müderris ve kadı olup, ilim sahâsı câhillerle doldu. İyi ve kötü belirsiz oldu. Çoğunlukla zulüm ve adâletsizlik yapıp, bilginler adını kötüye çıkaran o gibi câhiller ve yabancılardır. Yoksa ilim yoluna hizmet etmiş ve yolu ile yükselelemiş bilginler hâşâ hak yolundan sapalar. Nihâyet iyilere, iyilikleri karşılığında riâyetler, kötülere kötülükleri için ihânet olmamakla bilgin ve câhil ayırılmayıp, bilginlerin kadri bilinmemekle yüce bilginlerin halk gözünde itibârı kalmadı. Yücelikleri ve saygıları gitti. Geçmişteki bilginler din ve diyânet sâhipleri olup, doğruluktan zerre kadar sapmayıp, cenâb-ı Hakk'ın gazabını ve ululuğunu düşünüp, Allah'dan korktukları için bütün halk da onlardan korkarlardı. Bir iş için, (Hakk'ın emri budur) deseler herkes (Duyduk ve itâat ettik) der idi. Kimsenin karşı koymağa cesâreti yoktu.

Bir zerre kadar küçük olan bu fakir kul, İstanbul'a geldiğim vakit, vâkıa yüce bilginler şimdiki gibi maiyyet sâhibi değil idi. Fakat bir müderris duâcıları yoldan geçse, bütün halk tamamen ona dönüp, pek fazla hürmet ve ikram ederlerdi. Irz ve vakarları olgun halde idi. Dışarı çıktıkları va-

kit, kendileri ve adamları babayâni elbiseler giyerlerdi. Kat'iyen süs ve zarâfetleri yoktu. Beyhude seyir ve sülûk ve yüksek mevki isteğinde değillerdi. Herkes evlerinde ilim ile uğraşp, çıktıklarında ya derse, ya câmi-i şerife, yâhut Allah için sevdikleri kimselerin ziyâretlerine giderlerdi. Amma halk yanında her biri müçtehid derecesinde aziz ve saygıdeğerti. Bu asırda da bilgin ile câhil bir görülme-yip, bilgi ve mârifet sâhiplerine imtiyaz verilse az zamanda yine evvelki dereceye varırdı.

İlmiyeye âit yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmek gerektir. Kadılık yolunda vâsita, bilgidir. Yaş ve sene, soy ve sop değildir. Şimdi adâletle iş gördükleri vakit, makamı eskilere verirler. Halbuki eskilik, Allah yanında kadılığa sebep değildir. Şeriat seccâdesi bilgin ve âdil olanlara gerektir. Medreseler dahi ilmi incelikler çıkarmağa kâdir olanlara gerektir. Bir câhilin, sırf eskidir diye bir bilginin önüne geçirilmesi haksızlıktır. Bilgi ve diyâneti olunca, genç olsa da zarar vermez.

İmamlıkta da bilgili kimse daha yaşlının önüne geçer. Bilhassa kadılık mansıbında yaş, sene ve zamanın seçme sebebi olması, kendilerinin bilgide eşit oldukları zamandadır. Yaşlı ile genç, bilgi ve mârifette eşit olunca yaşlının öne geçmesi daha doğrudur. Amma bilgi ve mârifetten hissesiz olunca 1000 yaşında da olsa halka faydası olmaz. Ve hakkı, yanlıştan ayıramaz. Amma herkesin başlangıcı mülâzımlıktır. Eğer yüksek dereceli bilginler, mülâzımlığı satmazlar, her birisi mülâzımlığı istihkak sâ-

hiplerine verirlerse, ilim yolu kısa zamanda yoluna girer ve ehliyetli olan, ehliyetsize üstün gelir.

Mülâzımlıklar çok verilir oldu. Birine arpalık ve yâhud vazife olsa teşriften nice mülâzım yazarlar. Her işte mülâzımlık kanundan fazla verilir oldu. Bu asırda diyâneti ve emâneti olmayan birçok kazasker çeşit çeşit mülâzımlıklar yazıp, Ruznamçe-i Humâyûnu doldurdular. Nicelerine maaş zammı verib, bir iki yılda yeni bir mülâzımı (yüzelliye) çıkardılar. Bu yüzden kadıların halleri bozulup, aralarında ihtiyaçtan fazlalık ta olduğundan, bir kadı iki yıl beklediği halde bir yere tâyin edilemez oldu. Fakirlik canlarına yetti. Her biri dilenci derecesine geldi. Bir vazife çıksa onbeş yirmi adam istekli olur. Birine verilince diğerlerinin eli boşta kalır. Bunlara bir çâre bulunmazsa halleri perişan olur. Bunun çâresi, mülâzımlığı sıkı tutmakla olur. Eğer kanundan fazla mülâzımlık verilmez ve hak sâhibi olanlardan başkası alınmaz, bilgin ile câhil bir tutulmazsa, Allah'ın fazlı ile tez düzene girer.

Kadıların ahvâli ile meşgul olmak mühimlerin mühimmidir. Çünkü çok hor ve aşağılık hâle gelmişlerdir. Bir subaşı, bir haraccının şikâyeti ile mansıbları alınır, sebepsiz birçokları azlolunur.. Halk içinde hürmetleri kalmadı. Daha yüksek makamlara yazdıkları dinlenmez oldu. Bir zâlimi bildirseler, o zâlimin yükselmesine sebep olur. O halde nasıl zulmü ortadan kaldırırsınlar? Nasıl şer'i şerif hükümlerini yerine getirsinler? Her şikâyet ile mansıbları verilmemek gerektir. Zulmettiği anlaşıldıktan sonra cezâsı

görölmek gerektir. Hakikaten onlarda da zâlim olanlar tam olarak derinliğine anlaşıldıktan sonra, azil ile yetinilmeyerek kimi sürgün, kimi ömrünün sonuna kadar azil olunmak gerektir. Aldırış etmemekle âlem elden gider.

Bâki emr ü ferman, saâdetlü, islâmın dayanağı pâdişah hazretlerindir.

**ZEAMET VE TIMARIN, İLK ÖNCE
BOZULMASININ NE YÜZDEN
OLDUĞUNU BEYAN EDER**

Saâdetlü ve şevketlü, yıldızlar kadar çok askere mâlik olan Pâdişah hazretlerinin tamamen uyanık olan mübârek hatırlarına gizli değildir ki, yeryüzünde fitne ve fesad, şer ve kavganın duyulup yayılmasına, eşkiyâ ve azgınların üstün gelip şöhret bulmalarının sebebi, din askeri olan zeâmet ve tımar askerinin hâlen dirlikleri kesilip, kendilerinin nam ve nişanlarının kayboluşudur. Bu yüzden fitne ve fesad âlemi tuttu.

392 (M. 1584) târihine gelinceye kadar köyler ve tarlalar, kılıç ehli elinde ve ocak - zâdelerde olup, yabancı ve kötü asıllı kişiler girmemiş idi. Büyüklere ve âyânın sepetine girmemişti. İlk defa bozulması şu yüzden olmuştur ki:

Evvelce Acem memleketleri üzerine Serdar tâyin olunan Özdemir oğlu Osman paşa, bâzı yabancılara şecâatları görülmekle üçer bin akçe başlangıç verip, bu yol ile yabancı fırsat buldu. Osman paşa iyilerine vermişti. Fakat ondan sonra gelenler, kâr budur diye iyi kötü demeyip, münâsebetli olmayan, aslında ve cinsinde dirlik sâhibi olmayan şehir oğlanı ve reâyâ kısmından bir alay işe yaramaz soysuzlara başlama emirlerini verip, zeâmet ve tımar

isteyenler bir günde yüzbin akçe tımara hak sahibi oldular. Boşalan tımar ve zeâmetler de eski kanunlara aykırı olarak İstanbul tarafından verilmeğe başlandı. İleri gelenler ve vükelâ, boşalan yerleri adamlarına ve akrabâlarına verip, İslâm memleketlerinde olan tımar ve zeâmetin seçmelerini şer'i şerife ve yüksek kanuna aykırı olarak kimini paşmaklık yaparak, kimini pâdişah Has'ına katarak, kimini mülk olarak, kimini vakif olarak, kimini vücudu sıhhatte olan kimselere emeklilik olarak verip, bütün zeâmet ve tımar, ileri gelenlerin yemliği oldu. Bu bozukluklar, devletin en şecâatli, güçlü, şan ve şevkete sebep olan askerinin harap olmasına sebep oldu. Halbuki paralı asker, aşağı tabaka halkından devşirilirse hiç bir yararlığı olmaz. Aksine bunlar, barış günlerinde azgınlık ve isyâna şer âleti olduklarından, epeyce zamandan beri taşkınlığın ardı arası kesilmemektedir. Beylerbeyilerinde ve sancak beylerinde, vezirlerin ağalarında, müteferrika, cavuş ve kâtipler zümresinde, dilsiz, cüce tâifesinde, pâdişah nedimlerinde bölük halkının ileri gelenlerinden birçok tımar ve zeâmetler olup, kimi hizmetkârları üzerine, kimi azadsız kulları üzerine berat çıkarmışlardır. Nam, adamlarının olup, mahsulü kendileri yerler. İçlerinde öyleleri vardır ki, yirmi - otuz, belki kırk-elli kadar zeâmet ve tımarı bu yoldan alıp, ürününü kendileri yiyip, sefer-i humâyun olunca, sırf yoklamada mevcut görünsün diye ikibin akçe harçlık verip, cebe ve cevşen yerine aba ve kebe giydirip, birer semerli beygir ile sefere gönderirler, kendileri evlerinde zevk ve safâ, seyir ve sohbetle olurlar. Âlem harab olsa umurlarında değildir. Allah esirgesin dün-

yayı düşman alsa, sefer nedir bilmezler. Beyce geçinirler. Din ve devlet düşünceleri asla hatırlarına gelmez. Bundan başka zeâmet ve tımar İstanbul'dan verildiği için islâm ülkesinde olan zeâmet ve tımarların ancak onda biri kavgasız olup, geride kalanı tamamen kavgalıdır. Vezir-i âzam kulunuza, hâlâ tımar ve zeâmet dâvâsı dinlemekten başka iş ile uğraşmağa zaman kalmaz. Her adamın elinde birçok beratlar ve onbeş - yirmi kıt'a yerinde bırakma emirleri olup birinin tâyin emrinde:

"Hak bunundur, düşmanı müzevirlik ve hile ile sataşıp, karıştığı kulağına ulaşmıştır. Buna verip, düşmanını men ve def edesin" diye yazıp, düşmanın elindeki berat ve emirlerde de yine bu şekilde "Hak bunundur, buna veresin" diye yazıp, saâdetlü pâdişahımız nâmına yalan yazarlar. Bu pâdişah beratlarını ve mübârek emirleri yıpratıp, saltanat nâmusuna noksanlık düşürürler. Böylece Ahmed'i Mehmed'e, Mehmed'i Ahmed'e tutuşturup, tımar ve zeâmet erbabı kullarına büyük zulüm ederler. Bu suretle de zavallıların ürünleri bu kavga arasında ziyan olur ve reâyâ ayaklar altında kalır. Nice sefer seferleyen gaaziler kendileri sefer-i humâyunda can ve baş vermekte ve düşmanı olan kimse evinde zevk ve safâda iken ürün zamanı gelince İstanbul'dan yerinde kalma emri ile o zavallının ürününü kimini kendi alıp, kimini hükmeden kadıya verir. Böyle böyle tımar ve zeâmet ahvâli karmakarışık olup, hâlen alan ve satan belirsiz oldu.

Evvelce bir memlekette pâdişah tarafından bir mübârek emir gelse, o memleketin köylerine ve kasabalarına velvele, küçük ve büyüğüne korku ve deh-

şet düşüp, pâdişah fermanı gelmiş diye herkes kulak tutardı. Şimdi her iş için birçok emirler ve beratlar verilüp, birbirinden aykırı, yılda bin berat ve karar mektubu yazılır. Bu sebepten zeâmet ve tımar ahvâli gayet kederli olup, bu hususlarla ilgilenmek farz-ı ayn olmuştur. Çünkü islâm memleketlerinde olan sancaklar ve eyâletler, ismi var, cismi yok bir ruhsuz kalıba dönmüştür. Her eyâletin ruhu, parlaklık ve güzelliği tımar ve zeâmet ehli idi. Şimdi olan seferlerde Rumeli ve Anadolu ve diğer eyâletlerde zeâmet sâhibi müteferrika, çavuş, kâtipler ve diğer zeâmet ve tımar kulları, toplam olarak yedi, sekiz bin adam ancak olup, onların da çoğu kiracı ve hizmetkârdır. Geride kalanlarından nam ve nişan kalmamıştır. Bu takdirde yedi sekiz bin adam ile ne kadar iş görülür? Ve istenilen iş meydana gelir?

Velhâsıl zeâmet ve tımarın bu hâle gelmesine sebep, budur ki: Şimdi açılan zeâmet ve tımarları İstanbul'dan vezir-i âzam vermektedir. Çünkü beylerbeyiler, ehliyetsiz kimselere verdikleri vakit, ehliyetli olanlar, divân-ı humâyuna gelip, şikâyet ederlerdi. Fakat vezir-i âzam olanlar, ehliyetsizlere verince hak sâhibi olanlar kime varıp, şikâyet eylesinler?

Akıncı tâifesi dahi kimi ulûfeli kul, kimi kul nâmına olup, kimi akıncılığın inkâr edip, ancak iki bin akıncı kalmıştır. Yörükler ve müsellemler tâifesi mukataaya bağlandı, Anadolu vilâyetlerinde olan piyâdeler tımar olup, adını mensuh kodular²¹. Hâlâ

²¹ Mensuh, Hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış demektir.

adı geçen tâifelerden sefer-i humâyûna hiç kimse gitmeyip, onların hizmetlerini mevcut olan tımar erbâbı kulları görür oldular. Velhâsıl, tımar erbâbı ki din askerlerinin seçmeleridir, ırgat işini görür oldular. Bu halde olunca din düşmanından nice intikam alınır? Ve pâdişah hizmeti nasıl görülür? İşin doğrusu budur. Hak taalâ yerine koya. Bâki ferman, şevketlû geniş ülkeli pâdişah hazretlerindedir.

HALA MEVCUT OLAN ULÛFELİ TAİFELER BEYANINDADIR.

Saâdetlü ve şevketlü geniş ülkeler sâhibi hakan hazretlerinin güneş gibi parlayan vicdanlarına gizli olmaya ki, bundan evvel ulûfeli kul tâifesinin ne miktarda olduğu bildirilmişti. Sonra günden güne adı geçen tâifeler fazlalaşıp, bugünkü mevcudunun ne kadar olduğu beyân olunur.

Nefer aded

463	(124)	Dergâh-ı âli müteferrikaları.
38	(40)	Çaşnıgirler cemâati.
16	(40)	Defter-i hâkâni kâtipleri.
44	(31)	Divân-ı humâyun kâtipleri.
118	(17)	Hazine-i âmire kâtipleri ve şakirtler.
45		Ahkâm-ı mâliye kâtipleri ve müşâhereharlar.
17		Birun hazinedarları.
932	(920)	Dergâh-ı âli çavukları.
1832	(356)	Dergâh-ı âli kapıcıları cemâati.
2500	(3127)	Silâhtarlar cemâati.
7000	(2210)	Ebnâ-i sipâhiyan.
2000	(407)	Sağ ulûfeciler cemâati.
1400	(406)	Sol ulûfeciler cemâati.
900	(407)	Sağ garipler cemâati.

Nefer aded

905	(407)	Sol garipler cemâati.
4246	(4357)	İstab-ı âmire cemâati.
46113	(13599)	Yenişeriler, sekbanlar, piyâdeler, zağarcılar cemâati.
9200	(7495)	İstanbul, Edirne, Gelibolu, has bahçelerde acemi oğlanlar cemâati.
4246	(489)	Mutbak ve kiler cemâati.
5978	(625)	Cebeciler cemâati.
1452	(1099)	Topçular cemâati.
591	(400)	Top arabacıları cemâati.
715	(229)	Çadır mehterleri cemâati.
226	(157)	Mehterân-ı âlem cemâati.
115	(115)	Baltacılar cemâati.
61	(27)	Peykler cemâati.
35	(18)	Sakalar cemâati.
15	(6)	Hassa müezzinleri cemâati.
923	(531)	San'at erbabı cemâati.
54	(54)	Suyolcular cemâati.
36	(26)	Tabibler ve cerrahlar cemâati.

92206 Toplam.²²

Bu kadar çok kula mevâcip mi yetişir? Bu kadar mevâcibe hazine mi dayanır? Bu yazılan tâifeler ulûfeye sâhip olanlardır. Bunlardan başka kul değilken kul nâmına olup, reâyâ ve berâyâyâ pek çok zulmedenler, ikiyüzbün kadar kimseler olup, onlar daht âleme kötülük yapmışlardır. Bölük halkı²³ 992 (M..

²² Toplamın 92216 olması icab eder.

²³ Kapıkulu askerî.

1584) târihine gelinceye kadar temiz, mazbut, itâatli, emre boyun eğen, az ve öz bir tâife idi. Adı geçen târihte Özdemiroğlu Osman paşa, yararlığı görülen bâzı kimselere başlangıçta dokuz akçe ile bölük verüp, bu yol ile yabancının girmesine sebep oldu. On- dan sonra gelenler iyi ve kötü demeyip, içeriye alır oldular. 1003 (M. 1594) târihinde Koca - sinan pa- şa, kul oğlu adı ile bâzı kimseleri Yanık kalesi mu- hafızlığında alıkoyup, üç yıldan sonra bölüğe alacağı şartının koydu. Onlar da bu yoldan adı geçen tâife- ye katıldılar. Böylece de bir kapı açılmış oldu.

O târihlerden beri her kim isterse bu yol ile gi- rer oldular. Düzen kalktı. Ölü yerine de bu şekilde yapıyorlar. veledes dahi ediyorlar. çeşit çeşit sonra- dan çıkma usuller peyda olup, âlemi bu tâife ile dol- durdular. İçlerinde ağır ulûfeli birçok kimseler, ulû- fesinin dokuz akçesini, iki - üçyüz kuruşa bir yaban- cıya satıp, (Oğlumdur) diye götürüp, adı geçen tâi- feye katar. (Veledes) dedikleri sonradan çıkma oğul, bu yüzden olanlardır. Bu çeşit kötülükler, geçmişteki hükümdarlar zamanında kat'iyyen yoktu. Zâbitler- de emânet ve diyanet vardı. Ölenlerin vazifesi dev- let hazinesine kalırdı. Beş - altıbin adam vardır ki, il esâmisi ile ulûfe alırlar. Soran izleyen yok. Sen nesin, nereden geldin? diyen yok. Bölük tâifesinde yürürlükte olan kanun ki. İstanbul, Edirne, Bursa arasında olan köy ve kasabalarda oturmakdır, yürür- lükte olan kanun tamamen unutulup, kimi Budin ve Bosna serhaddinde, kimi Mora, kimi Gürcistan ve Acem serhadlerine varıncaya kadar dağılıp, etrafı is- tilâ ettiler. Köy ve kasabaları ellerine geçirmişler- dir. Beyler, beylik edemez. Şer'iat hâkimleri hükü-

met edemez. Tahsildarlar, para tahsil edemez. Âleme, devâsı olmayan bir derd olmuşlardır. Sefer-i humâyun olsa yarısı değil, onda biri gitmez. Kimi zâbitlerine, kimi yoldaşlarına ulûfelerini sipâriş edip, kimi dahi defterli olup, kimi de hizmetkâr olup... O tâifeden sefer-i humâyunda yedi, sekizbin adam mevcudu ancak bulunur. Fakat hepsinin ulûfeleri, devlet hazinesinden alınır.

Bölük tâifesi bu şekilde olunca, âlemde düzen nice olur? Pâdişah hizmetleri nice görülür? İşin doğrusu böyledir. Allah hakkından getire....

Bâkî ferman, saâdetlû, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerininindir.

YENİÇERİ TAİFESİNİN İLK DEFA BOZULMASI NE YÜZDEN OLDUĞU BEYAN OLUNUR

Saâdetlü, haşmetlü dinin dayanağı pâdişah hazretlerinin nükteden anlayan mübârek tabiatlerine gizli olmaya kı, yeniçeri ocağına yabancı girmesi, 909 (M. 1503) târihindenberi olmuştur. Sebebi bu olmuştur ki;

909 senesinde çok ulu ataları sultan Mehmed han hazretlerinin düğünleri olup, iki ay kadar gece ve gündüz devam edip, etraftan hadsiz ve hesapsız halk toplanmıştı. Halkın kalabalığı o derece arttı ki, birçok adamlar öldü, mâni olmaya çâre olmadı. Beziryağı ile yağlanmış tulumlar peydâ edüp, halkı sıkışıklıktan men etmek için o tulumlarla halka hücum ettikçe halk bir miktar aralandı. Pâdişahın düğünü tamamlandığı vakit, halkı eğlendiren tâifeye ihsanda bulunmak lâzım gelince hepsi yeniçerilik isteyüp, başka bir şey istemediler. Pâdişah tarafından isteklerine müsaâde buyurulup, o târihte yeniçeri ağası olan Ferhâd ağaya emir olundu. Adı geçen ağa dahi ocak ağaları ile konuşup, hepsi de "Böyle olursa ocağımıza yabancı ve tanınmamış kimseler girer. Ocakta yürrülükte olan kanun ve kaide elden gider. Devlet-i aliyyeye bunun zararı olur" diye râzı olmadılar. Sonra sonunu düşünmeyen bir kısım nedimler, yakınlar, âlemin sığınağı

pâdişah hazretlerine ricâ ve ısrar ettiler. Bunun üzerine pâdişâh tarafından tekrar emrolundu. Adı geçen Ferhâd ağa, yine kabul etmeyip, azlounmayı kabul etti. Yerine ağa olan Yusuf ağa "Ağa çırağı" adı ile o tâifeyi²⁴ ocağa sokup, bir bid'at meydâna getirdi.

Sonra Aksaraylı - Mehmed efendi adlı yeniçeri kâtibi (Sipâhi oğlu) adı ile bir bid'at de meydana çıkardı. 1030 (M. 1620) târihinde yeniçeri ağası olan Mustafa paşa (Becayış) adı ile bir bid'at daha icad edib, bu yol ile yeniçeri ocağına su koydular. Ocağın parlaklık ve güzelliği gitti. İçlerinde yırür-lükte olan kanun battı. Karmakarışık oldu. İhtiyar ve işten ve güçten kalmış olandan başkası oturak olmak kanuna aykırı iken, şimdi tâze ve vücudu kuvvetli olanlardan onbinden fazla korucu ve oturak meydana çıktı. Müslüman beytülmâli²⁵ bu suretle telef oldu.

Çavuşlar evvelce üç nefer iken, şimdi kırk-elli kadar çavuş peydâ olup, serâser kuşanan mumcular tâifesi yüzden fazla olup, her biri bir oda istegindedir. Bu sebepten her sene bir - iki silsile olup, gün görmüş ve ocak ahvâlinden haberi olan, alaylar ve taburlar bozup, kaleler fetheden kethüdâları emekli eylediler. Velhâsıl dünya lâşesi için kimi azil, kimi tâyin olunup, birçok lâyıık olanları oturak edip, yerine lâyıık olmayanları getirip, içlerinde değişiklik eksik olmaz oldu. Birini yayabaşı veyahut

²⁴ Kanun hükümlerine aykırı olarak yeniçeri ağaları tarafından devşirmelik dışında alınan kimselere "ağa çırağı" denirdi.

²⁵ Devlet hazinesi.

bölükbaşı ettiklerinde biner ve ikişerbin kuruşlarını alıp, suçu sâbit olmayan birçok emektar iş görmüş adamları sebepsiz yere kaldırıp, ahval bilmez, zaman görmemiş, âlemin acısını, tatlısını çekmemiş, nice tâzeleri yerlerine getirip, ocağı harab ve yebab ettiler. Her zümreye, adı geçen târihtenberi milleti ve mezhebi bilinmeyen şehir oğlanı, Türk? çingene, tatar, kürd, ecnebi, lâz, yörük, katırcı, deveci, hammal, ağdacı, yolkesen, yankesici ve diğer çeşitli kimseler katılıp, usul ve kaideler bozuldu. Kanun ve kaide kalktı. O cihetten kötülük, kavga, fitne ve fcsad âlemden eksik olmayıp düzen bozuldu. Eğer bu çeşit dirinti asker ile din ve devlete lâyük bir iş görmek mümkün olaydı, geçmişteki pâdişahlar - Allah delillerini nurlu eylesin - memuriyetleri, zeâmet ve tımarı lâyük olana ihsan etmezlerdi. Ve kul tâifesine her sene bunca hazine vermezlerdi. Ancak sefer-i humâyun olunca çeşitli cins kimselerden bir - ikiyüzbin kadar asker peydâ ve tedârik ederlerdi. Hizmetlerini ifâ edince terzi olan terziliğine, bakkal olan bakkallığına, attar olan attarlığına gidip, her biri san'atları ile meşgul olurlardı.

Fakat bu çeşit asker, asker değildir. Hattâ merhum ve Allah'ın bağışlamasına kavuşmuş olan Sultan Selim han²⁶ - Rahmet ve Allah'ın rızâsı üzerine olsun - hazretleri Haleb, Şam, Mısır, Kahire'yi fetbettikleri vakit, seferde etraftan para yetişmeyip, bir miktar sıkıntı olunca mal defterdarı olan kimse bir bezirgândan altmış bin temiz para borç' alarak onunla sıkıntıdan kurtulundu. Sonra etraftaki mem-

²⁶ Yavuz Sultan Selim.

leketlerden mal ve hazine gelince adı geçen borcun ödenmesi için bezirgânı davet etti. Altmış bin floriyi bir kerede teslim edince bezirgân söze başlayıp:

“Pâdişâhın devlet-i âliyyesinde mal ve menâlim hadden aşırıdır ve dünyâda bir oğlumdan başka bir kimsem yoktur. Verdiğim altmışbin flori tamamın mîrinin olsun. Heman oğluma pâdişâh devletinde iki akçe cebencilik ihsan olunsun” diye küçülek yalvarınca bezirgânın bu ricâsı, devletli pâdişâh katına arzolundu. Pâdişâhın fermanı şöyle çıktı:

“Ulu atalarımın ruhu için hepinizi katlederdim. Fakat herkes haremeyn-i şerifeyn fâtihi Sultan Selim Han, bir bezirgânın malına tama' edip, bahâne ile onu katletmiş ve birkaç vezir ve defterdarını da günahsız katletmiş diye yayılır, ondan kaçırım. Yoksa hepinizi gazab kılıcıma lokma ederdim. Tiz bezirgânın parasını verin ve bu çeşit kötü şeyi bundan sonra bana bildirmen. İçinizden her kim benim temiz askerlerim arasına yabancı sokmaya çalışırsa dünyadan âhirete imansız gidip, cehennem ateşinden kurtulmasın!” diye beddua etti. Ve o bezirgânın altmışbin florisini o anda geri verdirdi.

Şimdi altmışbin değil, altmış floriye altı ebeci alırlar. Yâ âlem nice mâmur olsun? Yâ para ve hazine nice yetişsin? Asker, baba ve atadan olanlardır. Ocak ve ocak -zâdelerdir. Bakkal çakkal ile iş bitmez.

Velhâsıl, eski zamanda islâm askeri az, öz, temiz ve disiplinli iken her ne tarafa yönelse Allah'ın emriyle fetih ve zafer görünüp, islâmın şevketi ilerlemekte idi. Şimdi başka asker kalmayıp, kulluk, ulû-

feli kula kalıp, âleme fesad tohumu ekildi. Bu iki tâife hadsiz hesapsız iken yine bir iş görülmez ve bir iş sona erdirilemez. İstedikleri zaman sefere giderler. İtâat yok.. Pâdişahıtan korku yok.. İslâm askeri böyle mi olur? Bunlarla yakından meşgul olmak zamanımızda farz-ı ayndır.

Bâki ferman pâdişâhıdır.

REÂYA FUKARASI AHVALI BEYANINDADIR

Saâdetlû, devletlû Iskender haşmetlû hâkan hazretlerinin parlak ve nurlu kalplerine gizli olmaya ki: 990 (M. 1582) târihine gelinceye kadar reâyâ fukarâsından her bir nefer başına, kırkar akçe, elişer akçe cizye ve kırkar akçe ev avârızı ve iki koyundan bir akçe koyun vergisi alıp, fazla alınmazdı. Ancak mübâşir olanlar cizyeden ve ev avârızından ikişer ve üçer ve en fazla beşer akçe gulâmiye adı ile para alıp, bundan fazla kimsenin naddi değildi.

Pâdişâh Hass'ının yazısı ikibin dört yüz kırk bir yük akçe olup, emirlerden ve yapıcılardan en za yarısı tahsil olursa, o miktar akçe hâsıl olup, hazineye girerdi. Şimdi ulûfeli asker tâifesi fazla olup, asker de ziyâde olunca masraf fazla olup, masraf artınca da vergi ziyâde oldu. Vergi artınca reâyâyâ zulüm ziyâde olup, âlem harab olmuştur. Evvelce Ev başına kırkar, elişer akçe alınırken şimdi yalnız miri için her neferden ikişer yüz kırkar akçe ve her ev avârızından üç yüz akçe, her koyun başına bir akçe tâyin olundu.

Altı - bölük halkı birkaç senedir, pâdişâh parasını tahsil etmeyi kendilerine vazife edinip, devlet vükelâsından bütün defterleri zorla alıp, halkın gözü önünde Sultan Mehmed Han câmi-i şerifi avlusunda mezat edip, birer, birer buçuk kuruş gulâmiye ile ahmed'e Mehmed'e satar oldular. Atanlar dahi birer kuruş kani olmayıp, islâm memleket-

lerinden yedişer sekizer yüz akçe cizye ve avâız toplanmaya başladı. Her koyundan yedişer sekizer akçe alınıp. Anadolu vilâyetlerinde koyun başına yirmişer otuzar akçe alır oldular. Bu zulme reâyâ nasıl dayansın? Bütün millet bu haksızlığı nice geçirsin? Pâdişah haslarını hâli perişan olmuştur. 484 yük akçe yazısı olan Gürcistan, Gence, Revan ve Bağdad memleketlerinde olan pâdişâh Hass'ı olan köyler elden çıkıp, düşman eline geçti. Bir kısmı da şeriate aykırı olarak mülk edinildi, vakıf ve paşmaklık oldu. Bir kısmı harab olmaya yüz tuttu. Bir kısmı vezirlerin hası hâline geldi. Hâlâ mevcut olan pâdişâh Hass'ı köylerden yüz yük akçe ancak hazineye girip, geride kalandan nam ve nişan kalmadı. Velhâsıl şimdiki halde reâyâ fukârasına olan zulüm hiç bir târihte hiç bir iklimde hiç bir pâdişâh memleketinde olmamıştır. İslâm ülkelerinde bir memlekette zerre kadar bir kimseye zulüm olsa cezâ gününde²⁷ pâdişâhlardan sorulur. Vezirlerden sorulmaz. (Ben onlara sipariş ettim) demek cenâb-ı Hakk'ın huzurunda cevap olmaz. Zulüm görenin âhi hânümanlar harab eder. Zavalluların göz yaşları dünyayı fenahğa boğar.

“Küfür ile dünya durur, zulüm ile durmaz”

Adâlet, ömrün uzunluğuna sebeptir. Fukarâ ahvâlinin düzeni pâdisahların cennetlik olmasına sebep olur. Bu dediklerim sözler, benim sözlerim değildir. Bilginler ve şeyhler sözüdür. İnanılmazsa onlardan sorula.

Bâki emr ü ferman, saâdetlû sultânım hazretlerininindir.

²⁷ Kıyâmet gününde.

İSLÂM ÜLKELERİNDE ÇIKAN FİTNE VE
FESADIN SEBEBİNİN NE OLDUĞU, BU
YÜZDEN NE KADAR MEMLEKETLERİN
ELDEN GİTTİĞİ BEYAN OLUNUR.

Saadetlü ve azametlü, ülkeler zapteden pâdişah hazretlerinin ışık ve nur saçan kalplerine gizli olmaya ki:

Osmanoğulları devleti - Allah hilâfetlerini kıyâmete kadar devam ettirsin - bir büyük devlettir ki etrafta olan din ve devlet düşmanları hep birlik olup, her taraftan hücum etseler, Allah'ın emriyle hepsine karşı koymak kolay idi. Şimdi islâm memleketlerinde bunca vilâyetler elden gidip, bunca zararlar olmuştur. Din düşmanları üzerine bu kadar seferler olup, hesapsız para ve hazineler telef olmuştur. Buna rağmen yine din ve devlete faydalı bir hizmetin görülmemesine sebep budur ki, 990 târihinden beri yüksek memuriyetler rüşvet ile ehliyet-sizlere verilir oldu. Harp meydanında çarpışanların hakkı olan zeâmet ve tımar, sepetlere girip, asıl sâhipleri ayaklar altına alındı. Evvelâ yukarıda anlatıldığı üzere, Rumeli beylerbeyisi, yalnız eyâleti askeriyle Nemce kralı gibi bir büyük düşmana cevap verip, birçok defa bozmuşken ve yüz aklığı etmişken, bin târihinden beri onbeş sene durmadan Nemçe kralı üzerine serdâr-ı âzam bunca

gösteri ve ululukla sefer eyledi. Ancak iki kale ve dört palanga alındı. Yaptıkları kötü olan kral ise, islâm memleketleri sınırından otuz kadar kale ve palaga aldı. Hâlâ ellerindedir.

Evvelce Anadolu vilâyetlerinde celâli eşkiyâsı 1004 (M. 1595) târihinde meydana çıkıp, Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Haleb, Şam, Urfa, Diyarbakir, Erzurum, Van ve Musul eyâletlerinde olan köy ve kasabaları yağma edip, nice memleketler harab ve yebab oldu. Hattâ eski hükümet merkezi olan Bursa dahi yağmalanıp, nice mahalleleri ateşe yakıldı. Arablar ve Türkmen tâifesi dahi itâatten çıkıp, reâyâ fukârasına zulüm ve eziyet hadden aşırı olduğundan, o yüzden dahi nice köyler harab oldu. Karadeniz tarafından dahi başı sert kazak görünüp, her sene deniz kenarında olan köy ve kasabaları yağma ve halkını esir edip, karşı koyan kimse olmamakla Rumeli hisarına yakın yere gelib, yeni köyü ve birçok bahçeleri yakarak müslüman mallarını yağma edip, zarar verdi. Fenalık ve gürültüleri defetmek için boğazda kaleler yapılab, İstanbul'un etrafını muhafaza etmek lâzım geldi. Acem şâhı dahi evvelce birçok eyâletler aldığından başka, Bağdad gibi sağlam bir kaleyi elimizden alıp, imamımız ve dinimizin öncüsü hazretî İmâm-ı âzam Ebû Hanife'nin nurlu mezarını zaptedip, nice ihânetler eyledi. Bunca zamandır üzerine sefer olur, hesapsız devlet hazinesi telef olur. Kat'lyyen fayda olmayıp, elinden iki evli bir köy alınmadı. Bu asrın askeriyle alınmak ihtimâll de yoktur. Meğer pâdişah kendi gide... Ve lûtfa uğraya...

Yemen memleketi dahi elden çıkıp, imam dedikleri kimsenin eline geçti. Maanoğlu dahi itâat eder görünen bir âsi olup, memleketten bir beylerbeyilik yeri zorbalıkla zaptetti. Basra ve lâhsa vâlisi dahi derebeyilik şekline girip, 1005 târihinden beri topyekûn islâm memleketlerinden ondokuz eyâlet yer elden gitti. Geride kalan memleketleri de kendi zâlimlerimiz yakıp, reâyâ ve berâyâ perişan oldu. Bu musibet ne musibettir?

Velhâsıl Osmanlı saltanatının şevket ve kudreti asker ile, askerinin ayakta durması hazine iledir. Hazinenin geliri reâyâ iledir. Reâyânın ayakta durması adâlet iledir. Şimdi âlem harab, reâyâ perişan, hazine noksan üzere... Kılıç erbâbı bu halde... Bir taraftan islâm memleketleri elden gitmekte, yine tedbiri görülmez, ilâcı sorulmaz. Çeşitli sefâhat eksilmez. Bu gaflet ne gaflettir? Allah'a hamdolsun saâdetlü pâdişahımız haretleri, yeryüzü hükümdarlarının en üstünü ola... Mekke ve Medine pâdişâhı ola... Din ve devlet düşmanlarının bunca memleketler alması ve reâyâ fukarâsının zulüm ve sitem ile ayaklar altında kalması asla lâyük değildir. Bunun tedbiri ve ilâcı görülmek pâdişah hazretlerine farz-ı aynı ve aynı farz olmuştur.

Bâki emr ü ferman, saâdetlü, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerininindir.

ASKER TAİFESİ VE BÂZİ MEMLEKETE ÂİT AHVAL BEYANINDADIR

Saâdetlû ve şevketlû yeryüzü pâdişahı hazretlerinin temkinli kalplerine gizli olmaya ki, cêger âlemin düzeltilmesi hususunda bir tedârik görülmezse ve bu nazlı memlekete bir düzen verilmezse ümmet-i muhammed (nefsi, nefsi) deyüp, reâyâ ve berâyâ tamamen berbad olur. Çünkü asker tâifesi itâatten çıktı. Zâbitlerde inzibat kalmadı. Nasihat ile asker zaptolunmaz. İltifat ile düzeltilmesi mümkün olmaz. Bu asrın askeri öyle bir askerdir ki aydan aya bütün maaşları peşin verilse, her birinin bütün levâzım ve mühimmâtı devlet tarafından görülse, her biri çeşitli lûtuflara gark edilse, bütün bilginler ve şeyhler bir yere gelip, nasihat eylese, ve her biri bir nasihat ile itâat yoluna yöneltilseler ve "İslâm pâdişahının emrine aykırı hareket etmek, din ve nikâha zarrardır" deseler, birinin de kulağına girmez ve zerre kadar faydası olmaz.

Velhâsıl insanoğlu, kahr ile zaptolunur. Yumuşaklıkla olmaz. Geçmişteki büyük pâdişahlar, altı-bölük halkını, yeniçeri ocağı ile, yeniçeri tâifesini, altı - bölük halkı ile, ve bu iki tâifeyi zeâmet ve tımar askeri ile zaptederlerdi. Şimdi tımar erbabı tamamen yok oldu. Askerlik yeniçeri ve sipâhilere kalıp, her biri birer dev oldu. Eğer pâdişah hazretleri alâka

gösterirlerse iş kolay olur. Zeâmet ve tımar evvelce olduğu gibi tamamlansa, ulûfeli asker de mümkün olduğu kadar azaltılrsa, Allahın izniyle âlem düzene girip, Saltanat-ı âliyye eskiden olduğu gibi parlar. Ve islâmın kılıcı üstün gelir. Din düşmanları kahra uğrar. Asker çokluğu fayda vermez. Az ve öz, itâatli gerek.

Büyük ataları, Osman gazı hazretleri, saltanatın ilk meydana çıktığı zaman, bir ikibin asker emrine itaat etmiş olmakla, bunca memleketler fethedip, âlem baştanbaşa düşman iken kimse karşı koyamadı. Ve islâmın kılıcı üstün gelip, dört tarafa velvele saldı. Sonra ulu evlâtları — Allah onları nurlandırısın — Anadolu tarafından bir miktar gaazilerle Allah uğrunda Gelibolu'ya geçip, Rumeli baştanbaşa küfür ve sapıklık ile dolu iken, kelime-i şahâdet getiren kimse yok iken Allah'ın yardımı kendileriyle beraber olup, zamanlarında nice bin kilise; mescid, câmi ve zaviye olup, zikr ve tevhid sesi göğe ulaştı. Ve bunca kaleler ve memleketler ele geçti. Sonra günden güne islâmın ululuğu artıp, Arab ve Acem, Kâbe ve Yemen ele geçip, Osmanlı devleti bir ulu devlet olmuş idi ki, böylesine meğer iskender mâlik olmuş ola...

Böyle bir nâzik devletin rüşvet ile harab olması lâıyk değildir. Zâlimlerin ve fesad ehlinin haklarından gelinmek gerek. Bu hususta ihmâli cenab-ı hak — şâni yüce olsun — ve Muhammed Mustafa — salât ve selâm üzerine olsun — ve bütün müslümanlar lâıyk ve revâ görmez. Allah'a hamdolsun saâdetlü pâdişâhımız deniz ve kara sultânı, ve Osmanlı hânedânının her zaman üstün gelen bir kahramandır ki, her ne tarafa yönelse engel yoktur. Askerin düzeltil-

mesi arzu buyurulursa hepsinden mühim olan zeâmet ve tumar ele alınmalıdır. Köyler ve tarlalar kılıç sâhiplerine verilmelidir. Zeâmet ve tumarın hak sâhiplerine dağıtılmasına engel olup, vilâyetlerin harab olmasına sebep olanlar, şimdi sayılsa ancak otuz-kırk kişi olur. Fazla değildir. Öyle olurca, otuz-kırk adamın hatırını hoş etmek için böyle bir devletin bozulup, karışmasına hâşâ ki saâdetlû pâdişâhımız hazretleri câiz göre...

Velhâsıl bütün aklı başında kimselerin ve kalb gözü ile görenlerin birlik oldukları nokta budur ki, mâdemki zeâmet ve tumar, erbâbına verilmez, ve sefer-i humâyunda her biri bayrağı altında bulunmaz... Böyle olunca düşmandan intikam alınmaz. Ve eşkiya inzibat altına girmez. Reâyâ ve berâyâ zâlimlerin elinden kurtulmaz.

İşin doğrusu böyledir. Bâkî ferman, saâdetlû dinin dayanağı pâdişâh hazretlerindedir.

**SEPETLERDE OLAN ZEAMET VE TIMAR,
NE YOL İLE BULUNUR? ONUN DÜZEL-
TİLMESİ BEYANINDADIR.**

Saâdetlü ve şevketlü, cem mertebeli pâdişâh hazretlerinin feyzli mübârek hatırlarına gizli olmaya ki-

Lâyık olmayanın elinde ve büyüklerin sepetinde olan zeâmet ve tımarın, hakkı olanlara dağıtılmasını pâdişahımız arzu buyurursa Allah'ın lûtfu ile beylerbeyilerin dağıtması ile mümkün olur. İstanbul'dan karışılırsa hak sâhibi ile lâyıık olmayan ayırd edilmez. Ve büyüklerin ve âyânın karışmasından korunulmaz. Hattâ 1011 (M. 1625) târihinde Yemişçi-Hasan Paşa, vezir-i âzam ve Macaristan seferinde serdar, ve Mehmed Paşa İstanbul'da sadrazam kaymakamı iken, sonra 1022 (1613) târihinde Nasuh Paşa vezir-i âzam iken zeâmet ve tımarın sepetlerden çıkarılarak hak sâhiplerine dağıtılması hakkında hatt-ı humâyun çıkınca vezir-i âzam seferde, kaymakam Mehmed Paşa İstanbul'da dağıtmakla, istenilen düzeltme yapılamadı. Nasuh Paşa da Rumeli'de olan tımar ve zeâmet sâhiplerini Edirne'ye getirip, yoklama yerinde ekâbir ve âyân hizmetkârlarına, kullarına ve sipâhilere elbiseler giydirip, beratları ile gönderip, hepsi mevcut görünmekle boş bir tımar meydana çıkmadı.

Bu defa da İstanbul'da yoklanırsa yine öyle olur. Zeâmet ve tımar yine evvelce olduğu gibi sepette ka-

lır. Bu şekilde meydana çıkarılması mümkün olmaz. Ama Allah'ın yardımı ile düzeltmesi ve meydana çıkarılması şu şekilde kolay olur ki:

Her vilâyetin beylerbeyisine, yerine varıp, binden yüzbine varıncaya kadar hakkı olmayanın elinde olan zeâmet ve tımarı, lâyıık olana dağıtılar diye pâdişah fermanı çıka... Çünkü her vilâyette ve her sancakda, her nâhiyede eskiden kalma ocak erleri, sipâhi ve sipâhi çocukları bilinir ve bellidir. İl isimleri ile olan yabancı, hizmetkâr ve köleler üzerinde olup, ağalarının zaptylediği zeâmet ve tımarlar dahi hepsi malûm ve meydandadır. O çeşit hakkı olmayanların elinde olan zeâmet ve tımarların, hakkı olanlara verilip, dağıtılmak üzere pâdişah fermanı çıkarsa. Baba oğulu, oğul babayı ve kardeş kardeşi katlanmayıp,

Mısra'

Yol bilen kervana katılmaz.

Anlamı ile taraf dökülüp gelir. Ve (Falanda olan tımar, gulâm ve hizmetkâr üzerindedir. Falan zeâmet sepette, falan da cücelerde ve dilsizlerdedir) diye bir tımara on adam sâhip çıkıp, hak sâhibine düşman olup, herkesin ipliği pazara çıkar. Ve inşallahutaâlâ, pâdişâhın ulu devletinde bir tımar dahi saklanmayıp, hepsi meydana çıkar.

Fakat tımar erbâbı eski derecesini bulamaz. Çünkü Defter-i hâkanide isimleri yazılı olan reâyâ ve berâyâ evlâtları kimi ulûfeli asker ve kimi asker gibi görünüp, ve nice köyler zâlimlerin zulmünden harab ve ahalişi perişan ve kaçmış olup, nam ve nişanları kalmamıştır. Bu yüzden her ne kadar dikkat olunsa

da eski derecesini bulmaz. Amma Allah'ın lûtfu ile buna da bir çare bulunur. Eğer pâdişah hazretlerince makbul olursa Eskisi kadar değil, fakat Allah'ın lûtfu ile kırk ellibin ve daha ziyâde olmak mümkündür. Nereden meydana geleceği, bundan sonra anlatılan meselelerde beyan olunur.

.. Bâki ferman, saâdetlû âlemin sığınağı pâdişah hazretlerindir.

**TIMAR VE ZEAMET ERBANININ GEREK-
TİĞİ ŞEKİLDE DÜZELTİLİP TAMAMLAN-
MASI İÇİN DÜŞÜNÜLEN YOLDUR KI
BEYAN OLUNUR.**

Saâdetlü ve şevketlü dinin dayanağı pâdişah hazretlerinin parlak bir ayna gibi olan tab-ı humâyunlarına gizli olmaya ki:

Zeâmet ve tımarı gerektiği şekilde ve eskiden olunduğundan fazla yapmağa padişah hazretleri çalışıp, azm buyururlarsa, Allah'ın yardımıyle şu şekilde mümkün olur ki, şimdi pâdişâh Hass'ı olan köyler her sene bölük halkına hizmet olarak verilmektedir. Aralarında açık artırma ile pulluk pulluk satılmaktadır. Topyekün pâdişah parası adı ile ancak yüz yük akçe hazineye girmektedir. O da askerın aylığına sarfolunur. O tâifeye, nakid akçe verilmekten ise pâdişâh Hass'ları olan köylerini, ağır ulûfeliye, ulûfesine karşılık zeâmet ve tımar olarak verilip, ulûfeleri hazineye kalsa, hem bunca kılıç meydana gelmiş olur, hem o tâife hafifletilmiş olurdu. Devlet hazinesine de büyük fayda hâsil olurdu. Bu dahi pâdişâhımıza mâlûm ola ki, mübârek şeriate aykırı bâzi temlikler ve vakıflar vardır. Vâkıa görünüşte hayır gibi görünür amma, araştırılırsa hazineyi zarara uğratmaktadır. Çünkü islâm memleketlerinde olan köy ve tarlalar, hazineye sarfolunan ürünler, gazilerin ve düşmanla döğüşenlerin hakkıdır. Şer'an belirli yeri vardır. O şekildeki vakıf yapılması nasıl sahih olur?

Şeriat mucibince câiz olan vakıflar, geçmişteki pâdişâhların — ki Allah onları ulu cennette barındırsın — fethettikleri memleketlerden bütün müslümanlar için yaptıkları güzel vakıflar ve hayırlı işlerdir. Geçmiş zamanda gazi beyler ve beylerbeyiler, Allah rızası için gazâlar edip, Osmanlı devletinin uğuru ile nice memleketler fethedip, din ve devlete lâ-yık nice hizmetlerde bulunmakla, ulu hakanlar dahi hizmetleri karşılığında fethettikleri memleketlerden kendilerine bâzı köy ve tarlaları verirlerdi. Onlar da pâdişâhların izniyle bütün müslümanlara faydalı hayırlar ve güzel işler yapıp, câmiler ve imâretler, tekkeler yaparak bu gibi işlere vakfederlerdi.

Gaazi Evrenos Bey, Turhan Bey, Mihaloğlu, ve diğer Allah yolunda gazâ eden beyler ve gaziler gibi... Bu çeşit vakıfları din imamı câiz görmüşlerdir. Bunlardan başkası meşru değildir.

Bir adam ki din ve devlete lâ-yık hizmet görmeye... Memleket değil hattâ bir köy dahi fethetmeye... Yalnız pâdişâh yakını olmakla nice yüz yıl o fetholunmuş memlekette devlet hazinesine âit birçok köy ve tarlaları birer yolunu bulup, kendine ve evlâtlarına mülk ettirse, sonra diledikleri yeri vakfedip, bâzılarını dahi vakıf adıyla evlâtlarına gelir sağlayan mal ve yapı yaparsa, o çeşit vakıf nasıl sahih olur? Ve onu bismillâh diye yemek nasıl câiz olur?

Evvelâ o çeşit kimselere hazine hakkını temlik, şer'an câiz olmak gerektir ki, vakıf olması sahih ola... Bir işin aslı bâtil olursa, fer'i nasıl sahih olur? Bu çeşit temlikler hazine hakkıdır. Gaazilerin ve döğüşenlerin hakkıdır. Din ve devlete lâ-yık olan budur ki, ikiyüz yıldan beri temlik ve vakıf olan köyler,

hak ve adâlet üzere yoklanıp, meşru olan temlik ve vakıf köyleri olduğu gibi bırakılırsa meşru olmayıp, hazie hakkı olanlar, ulûfeli asker tâifesine dağıtılarak, nice bin kılıç meydana gelmesine sebep olur... Böyle olunca kılıç çokluğuna ve hazinenin bolluğuna ve fazlalışmasına sebep olup, pek çok menfaatler görünür. Amma şöyle ki, o çeşit vakıflar da câmiler, mescitler ve tekkeler ola... Onların dahi boş bırakılması doğru olmaz. Nihâyet devlet tarafından vazifeliler tâyin olunup, o hayır ve güzel iş dahi saâdetlû pâdişâhın ola... Ve tarlalar ve köyler dahi sâhiplerini bula...

Halbuki pâdişâh Hass'ları köyleri ve şer'iate aykırı temliklerin ve vakıfların mahsulâtı lüzumsuz yerlere sarfolunmaktan ise, yolu ile gelmiş ulûfeli asker tâifesine dağıtılıp, taksim olursa kırk-ellibin nefer, ulûfelerini hazineye koyup, tımara çıkarlardı. Kırkbin neferin gündeliği birbiri üzerine yirmişer akçeden senede ikibin yük akçeden fazla hazineye gelir olup, gelir, gidere üstün olur. Bir köy iki adama, iki köy bir adama mümkün oldukça verilmeye... Ulûfelinin dahi seçme kahraman ve yiğitlerine rica ile isteyip, bin canla istekli olanlara verile.

İnşallah ekiden olan kılıçlarla toplam olarak yüzbinden fazla zeâmet ve tınar erbâbı meydana gelir. Sefer-i humâyun olunca miriden para, zahire ve deve istemezler. Allah'ın yardımı ile olan seferler her surette kolay olup, din düşmanından istenildiği gibi intikam alınır.

Bâki ferman, saâdetlû ve şevkelû, şanı ulu pâd şâh hazretlerindedir.

**ŞAH ABBAS'DAN, MEMLEKET DÜZELT-
MESİNE AIT NAKLOLUNAN HİKAYEDİR
KI ANLATILIR**

Saadetlü ve şevketlü, âlemin sığınağı pâdişah hazretlerine gizli olmaya ki, evvelce Acem şâhı olan Şah Abbas, hükümdarlığının başlangıcında vezirlerini, vükelâsını, bilginlerini ve akıllılarını toplayıp: "Osmanlıların yüce sultanları, bu derece kuvvet, kudret, şevket ve ululuk bulup, hadsiz ve hesapsız memleketlere mâlik olup, bizim zaif ve iktidarsız olmamızın sır ve hikmeti nedir? Bana acele açıklayıp bildirin".

dedi. Onlar da birkaç gün mühlet isteyip, tenhâlarda toplanıp, konuştular. Hepsinin kanâati ve düşüncesi şu hususta birleşti:

"Osmanoğulları pâdişahlarının bu kadar memleketler zaptetmelerinin hikmeti budur ki vezirlerinden birisi vezir-i âzamlık ve ulu vekâlet makâmına oturunca, istiklâl yuları eline verilip, saltanat işlerine ondan başka hiç kimse karışmaz. Memuriyet ve makam sâhipleri güanhsız yere azlolunmaz. Kılıç ve savaş erbâbı, temiz ve disiplinli, cinsce asil, aralarında yabancı yok... İçlerinde şöhrat ve süs, raht ve baht yok... Reâyâ ve berâyâ rahat. Beytülmal parası ile hazineleri dolu... Vakıf ve yetim malı hazinelerine girmez. Halkten zulüm ile bir akçe alınmaz. O bakımdan devletlerinin tâlihi açık, ve istediklerinin

husule gelmesi sebepleri hep hazır... Kılıçları üstün ve himmetleri çekici”

diyerek bunun üzerinde hepsi söz birliği yaptıktan sonra şah huzuruna gelip, düşüncelerini arzeden- ce, sapık şah “Hakikaten sözünüz hak ve doğrudur.” diye rey ve fikirlerini beğendi. Derhal üzerinde olan kıymetli elbiseyi ve belinde olan altın kemeri, mücevherli kılıcı çıkarıp, üçyüz akçelik bir kat kapama ve bir siyah kılıç seçti. İslâm pâdişahı ile barış ve iyiliğe istekli olup, kardeşi oğlunu devlet katına gönderdi. Ve senede ikiyüz yük ipek hediye etmeyi taahhüt etti. Özbek hanı ile de barış yapıp, tamamen serbest ve bağlantısız olduktan sonra taraf taraf delâllar bağdırtıp;

“Her kim ki gümüş at takımı ve yüksek kıymetli elbise kullanır, reâyâ ve berâyâyâ zulüm ederse ciğeri- ni sökerim, evini barkını yıkarım. Ailesini ve çocuklarını kırarım.”

diye sıkı tenbihler etti. Sonra Han'ları toplayıp, içlerinden bir akıllı işbiliri, (Hanlar Han'ı) yapıp, tam istiklâl verdi. Bütün Han'ların mansıplarını (ölünceye kadar) kaydı ile verip, kendilerinden sonra evlâdına verdi. Ve sözünde durup, asla merkezin- den ayrılmadı. Hattâ Tebriz eyâleti ki, eline geçeli otuz yıl olmuştu, Pir-Budak adlı bir Han'da olup, kat'iyen azletmedi. Adı geçen Pir Budak'ı, Tekeli-Mehmed Paşa Van beylerbeyisi iken katledince şah, yerini oğluna verdi. Oğlu dahi ölünce, oğlunun oğlu olan dört yaşında bir çocuğa verdi. Şimdi Tebriz eyâleti Pir - Budak'ın oğlunun oğlundadır.

Revan eyâleti de eline geçeli yirmisekiz yıl ol- muştur. Evvelâ Emir Güne adlı bir Han'a vermişti.

Bütün ömrü boyunca azletmeyip, ölünce oğluna verdi. Şimdi Revan eyâleti Emir Gûne'nin oğlu elindedir. Diğer Hanlıkları da bu şekilde becerikli ve namlı kimselere verip, hiç birisini azletmedi. Suçu olanı katletti.

Askerini de arzusuna göre düzeltip, onikibin mükemmel ulûfeli asker yapıp, kırkbin nefer de Hanlarına ve sultanlarına tâyin etti. Bu kadar asker ile Geylân ve Mazenderan memleketlerini zaptedip, Hint ve Özbek diyârında nice vilâyetler aldı. İslâm memleketlerinden de birçok kaleler alıp, üç İslâm pâdişahı arasında ve Gürcistan yakınında hepsine kılıçla cevap verdi.

Sebebi Budur ki, askeri az, öz ve temiz olup, memuriyetleri devamlı olarak verip, Reâyâ ile gayet yakıdan ilgilendi. Şah böyle bir dinsiz, mürüvetsiz kimse iken adâlet ile hareket etmekle böyle devamlı hâle gelince, pâdişahımız ki yeryüzü halifesi, din ve devletin sığınağıdır, hemen âlemi süsleyen mübârek reyleri, adâlet tarafına sarfedilirse, kendisinden yardım dilenilen Allah'ın fazlı ile dünyanın yedi iklimi kılıca boyun eğip, etraftaki memleketler tamamen emin olurdu. Âlemin düzeni, pâdişahların mübârek kalblerine bağlıdır. Pâdişahlar âlemin kalbidir. Kalb iyi olunca vücut da iyi olur. Hükümler iyiliğe yönelirse âlem baştan başa düzen bulur. Kötülüğe yönelirse hal kederli olup, ağaçlar meyve vermez, ve yerlerde ot bitmez. Pâdişahların vücucu bir büyük tılsımdır. İşin doğrusu budur.

Bâki ferman, âlemi süsleyen pâdişah hazretleridir.

**VUKELANIN VE DIVAN EHLİNİN DÜZEL-
TİLMESİNİN VE RÜŞVETİN KALDIRILMA-
SININ NE YÜZDEN OLACAĞI BEYAN
OLUNUR**

Saâdetlü ve şevketlü yüce makamlı, pâdişah hazretlerinin nur artıran ve etrafa ışık saçan kalblerine gizli olmaya ki:

Bu kadar karışıklık, fitne ve fesada, reâyânın ve memleketlerin harab olmasına, hazinelerin ve malların azalmasına sebep, rüşvet şeytanı olmuştur. Dünya yüzünden rüşvet lâsesi kaldırılmazsa adâlet mümkün olmaz. Alemin işlerinin düzeltilmesi nasib olmaz. Rüşvet almanın tamamen kaldırılması pâdişâhımızca arzu edilirse evvelâ başlangıcı budur ki, vezir-i âzam müstakil olmalıdır. Enderun ve birun halkından saltanat işine kimse karışmamalıdır. Vezir-i âzamların hizmetlerinde olan kullarında dirlikli ve defterli kimse olmamalıdır. Osmanlı ülkesinde olan eyâlet ve sancakları, yolları ve erleri ile gelmiş, yarar ve namlı, tedbirli ve vakar sâhibi olan beylerbeyilere ve sancak beylerine ölünceye kadar ihsan oluna... Onların dahi hizmetlerinde olan cebelilerin dirlikli olmayıp, satın alınmış kulları ola... Suç ve günahları tahakkuk etmeyince azil olmaya... Tamamen işin iç yüzüne ulaşmış, zulüm ve fesadları sâbit ve tahakkuk etmiş ola... Azil ile yetinilmeyip, şeriat ve kanun icâbı ne ise ona göre cezâları görüle...

Zeâmet ve tımarı dâima beylerbeyiler verip, İstanbul'dan hiç bir şekilde karışmayalar. İlmiyye mansıbları, bilgili ve fazilet sâhibi olanlara ihsan olunup, müderrislerden hiç bir surette rüşvet alınmaya... Müddetlerinden de bir gün bile alınmamalıdır. Câhil olanlar, ilmiyye tarikinken çıkarılıp, bundan sonra kendisine mansıb verilmemelidir. Paşmaklıklar pâdişah hası köylerden verilip, icmalli zeâmet ve tımarlardan verilmemelidir. Dergâh-ı âli kapıcıbaşılarının özet defterinde arpalıkları belirlidir. Yine o arpalıklar tâyin olunup, zeâmet ve tımarlardan arpalık adı ile bir şey verilmeye... Her biri, yukarıda yazıldığı gibi sancak ve beylerbeyiliğe lâayık kimseler ola...

Dergâh-ı âli müteferrikaları da yine o hal üzere sancağa lâayık ola. Divân-ı humâyun kâtipleri, mârifet ve olgunluk sâhibi, ve her kalemde mektup yazabilen kimseler ola. Defter-i hâkânî ve mâliye kâtipleri doğru ve dindar olup, her zümreye had ve miktar tâyin olunup, fazla ve noksan kabul etmeye... Tâyin olunan miktardan fazla gelen müteferrika, çavuş ve kâtiplerin müteferrikalıkları ve kâtiplikleri beratlarından kaldırılıp, hepsi zeâmet ve tımar erbâbı olalar. Her birinin eski kânun üzere yarar-celbelileri ile eşmek üzere fermân-ı âli çıka... Sefere eşmeyen, kılıca kaadir olmayan cüce ve dilsiz tâifelerine, eski kanuna göre ulûfeler tâyin olunup, bunların elinde olan zeâmet ve tımarlar, lâayık olanlara verile...

Âlemin düzeltilmesi için müteferrika, çavuş, ve kâtip sınıflarına ve diğere zeâmet ve tımar erbâbına yaş ve sene, asıl ve cinsleri ve oturdukları memleketleri, dirlikleri ile şekilleri ve beratları verilip yoklan-

dıkları vakit yine o berat ile yoklanıp, dikkat oluna... Böyle olunca, kimse kimsenin adına dirlik zaptedemez. Hizmetkârlar ve azadsız kullar üzerine kaydedemezler. Herkesin berat ve şekilleri elinde itaknâme gibi olup, yerinde tatbik olunur.

Evvelki asırda halkta emânet ve diyânet olduğundan bu çeşit işlere lüzum olmazdı. Ama şimdi hile, müzevirlık, şeytanlık çok olduğundan böyle dikkatli olmayınca asker düzeltilmez. Ve yabancı karışmasından kurtulunmaz. Eğer, pâdişah mansıpları lâıykına ihsan olunur. Zeâmet ve tımar da dikkat ve ihtimam üzre bu şekilde zaptolunursa, rüşvet verenler, rüşveti kimlere verirler? Rüşvet alanlar murdar rüşveti kimlerden alabilirler? Bu takdirde Allah'ın İnâyetiyle rüşvet âlemden tamamen kalkar. Bilhassa rüşvet hakkında "Rüşvet veren ve alana Allah lânet etsin " Buyurulmuştur. Saâdetlû pâdişâhımız hazretlerinden bütün dünya halkının beklediği budur ki, bu kesin mânâhı delillere göre hareket buyurup, mansıpları ehil olanlara vermeğe ve dünya yüzünden rüşveti kaldırmağa güzelce çalışalar. Feyz ve bereket verici şânı ulu cenâb-ı Hâk nasib ve mukadder eylemiş ola...

Bâki ferman, saâdetlû, âlemin sığındığı pâdişah efendimizindir.

**ALLAH'IN RAHMETINE ULAŞMIŞ, SUÇ-
LARI CENÂB-I HAK TARAFINDAN AF-
FOLUNMUŞ OLAN SULTAN SÜLEYMAN
HAN ZAMANININ KEMALİ
BEYANINDADIR**

Devletlü, şevketlü, âlemin sığınağı pâdişâh hazret-
lerinin rikâb-ı humâyunlarına kulunun arzuhâlidir:

Pâdişahımızın mâlumu olduğu üzere Osmanoğul-
larının ulu soyları, — Cenâb-ı Hak mizân gününe ²⁸
kadar devam ettirsin — pâdişahlarından ilk def'a
memleket genişliği, hazine çokluğu ve şevket bakı-
mından kemal bulan, Allah'ın rahmetine ulaşmış,
suçları cenâb-ı Hak tarafından affolunmuş olan Sul-
tan Süleyman Han idi. Ve yine âlemin bozulmasına
sebeup olan haller dahi onların zamanında meydana
çıkıp, devlet en kudretli zamanında olmakla, belir-
tileri o zamanda duyulmayıp, birkaç senedenberi gö-
rülür oldu. Hazreti Resul (Sallâllahu aleyhi vesel-
lem) ve cihar yar güzün ²⁹ — Allah hepsinden râzı
olsun — ve diğer halife ve sultanlar — Allah bur-
hanlarını nurlandırsın — şahsen kendileri divân ya-
pıp, halkın işlerini bizzat görürlerdi. Ve o kadar
perde arkasında değillerdi. Ve o yüzden dünya ahvâ-
line gerektiği gibi bilgi hâsıl ederlerdi. Hattâ bu dev-
let-i Aliyyede dahi öylece olurdu. Kahredici Sultan
Selim -- Güahları örtüp affedici Allah'ın rahmeti
üzerine olsun — divânhânedede bizzat divân yapıp,
pâdişâh kullarını, kullar pâdişâhını bilirdi. İş gör-
müş, tecrübeli, gönlü aydın dört veziri vardı. Her

²⁸ Hesapların görüleceği gün, âhret

²⁹ Dört Halife

biri nice kerre sancak beyi, beylerbeyi olup, ve başka, din ve devlete lâıyk hizmet görecek ve hakkından gelecek şeyleri yapıp, dünya ahvâline gereği gibi vâkıf olduktan sonra Anadolu Beylerbeyisi, sonra Rumeli Beylerbeyisi olurdu. Sonra vezir olup, kubbealtına oturup, her işten haberleri olurdu. Vezir-i âzam müstakil olup, saltanat işlerine kimse karışmazdı.

Hürmete değer kızlarını soy sop sâhibi, yâhut harem-i humâyunda yetişmiş olanlardan bir kabiliyetli kimseye verip, damat edindikleri vakit pâdişâh damadı olan kimse İstanbul'da oturmazdı. Memleket ahvâline ve saltanat işlerine karışmaktan çekinildiği için İstanbul dışında tutulur, ömrü boyunca bir sancak ihsan olunup, gönderilirdi. Kuvvet ve kudret sâhibi olup, vardığı yerleri mâmur edip, Allah'ın yardımına mazhar olan hudut boylarında nice hünerleri görülürdü.

Devlet hazinesinden haslar, mukataalar, din ve ırzı mükemmel adamlara emânet suretiyle verilirdi. Onlar da, hak ve adâlet üzere topladıkları parayı döküm defteri ile gönderirlerdi. Her memleketi, bilgisi ile amel eden, doğru ve dindar müfettişlere verirlerdi. O gibiler asla kadılıklarından azlolummazlardı. Onlar da hazineyi yetim parasından, zulüm ile toplanan paradan koruyup, ne hazinenin parasını kimseye yedirirler, ne kimsenin parasını haksız yere hazineye sokarlardı. Pâdişahlarda, vükelâda, kılıç ehlinde, süs ve şöhret yoktu. Şer'i Şerif'e uyulur, eski Osmanlı kanunlarına gereği gibi riâyet edilir, bid'atten pek fazla çekinilirdi. İşlerin doğrusu böyledir. Bâki emr ü ferman, saâdetlû, âlemin sığınağı pâdişâh hazretlerininindir.

**ALLAH'IN RAHMETİNE MAZHAR OLAN
SULTAN SÜLEYMAN ZAMANINDAKİ
İHTİLALİ BEYAN EDER**

Saâdetlû, ve Allah'ın gölgesi pâdişah hazretleri-
nin nurlu gönülleri ki, ilâhî ilhâmın cihânı seyreden
aynasıdır, gizli olmaya ki merhum ve suçları Allah
tarafından affolunmuş olan Sultan Süleyman hanım
mübârek zamanlarında âlemin ihtilâline sebep olan
maddelerin birincisi budur:

Bizzat divanda bulunmayı kaldırdı. Giderek şöy-
le oldu ki, kılıç erbabı değil, beylerbeyiler bile pâ-
dişah tarafından tanınmaz oldu.

İkinci sebep budur ki:

Has haremleri hademelerinden silâhtarları olan İb-
rahim paşayı, birdenbire vezir-i âzam yapıp, eski
kaideye riâyet etmedi. Zamanla her pâdişah husûsî
kullarını ileri çekip, az zamanda vezir-i âzam eder
oldu. O çeşit kimseler ise dünya ahvâlini bilmedikleri
halde tâzeliğe ve pâdişahın iltifatına mağrur olarak
bilgili kimselere sormağa da tenezzül etmediler. Gaf-
letleri son haddinde olmakla âlemin düzeni bozuldu.

Üçüncü sebep budur ki:

Hürmete değer kızları Mihrimah sultanı, Rüstem
Paşaya verip, vezir-i âzam yaptı. Fevkalâde gözde
olduğundan istediğine müsâade eyleyip, ataları zama-

nında fetholunmuş olan memleketlerden o kadar çok köyleri mülk olarak verdi ki, tavâif-i mülûkten³⁰ bir pâdişâha hazine olmaya yeterdi. Onlar dahi bâzı hayırlar yapıp, evlâdına vakfeyletiler. Hâlâ her sene o vakıflardan yüz yük kadar akçe gelir. O çeşit sultanların vefatında, hasları miriye alınırken sonra gelenler de vakfetmeğe başladılar. Şeriate aykırı olarak, hazineye âit olan bu haslar, kayıp ve telef oldu. Sevap yapalım derken günaha girdiler.

Dördüncü sebep budur ki:

Pâdişah hasları ve mukaataalar ki, — Devlet hazinesidir — vezir-i âzam Rüstem Paşa, çalıştığını göstermek için şeriate aykırı olarak iltizâma verdi. İltizâmı, nâmuslu eminler kabul etmediklerinden, namussuz, fâsik yahudi eminler eline girerek mukataa ve pâdişâh Has'ı olan köylerin mahv ve harab olmasına sebep oldu.

Beşinci sebep budur ki:

Allah'ın rahmetine ulaşmış ve suçları cenâb-ı Hakk'ın affına uğramış olan Sultan Süleyman Han, askerinin kuvvetini, hazinenin zenginliğini görüp, süs ve şöhrati artırdı. Vezirler dahi ona uyup, (Halk, hükümdarının dinindedir.) anlamına göre hareket edip, bütün halk süs ve şöhrate düştü. Zamanla o dereceye vardı ki, makam sahibinin geliri, ve asker tâifesinin ücreti, yalnız ekmek akçesine yetişmeyip, mecburen zulüm ve tecâvüze başladılar. Zulüm ve tecâvüz ile âlem harab oldu.

Bu devlet-i âliyyedeki şöhrat ve süs gibi zararı bulaşıcı bir bid'at yoktur. Rüstem Paşa dâmadı Ah-

³⁰ Küçük küçük hükümetler ve hükümdarları

med Paşa ki, Sigetvar seferinde dördüncü vezir idi, sonra vezir-i âzam oldu. İlk vezir olduğu vakit ihtişam vasıtası olarak ancak iki kürkü vardı. Birini divân-ı humâyunda, birini de evinde giyerdi. Fakat dört-beşyüz satın alınmış kulu, ona göre cephânesi vardı. Diğer vezirler de böyle idi. Kapıları³¹ mükemmel olup, her biri çiftliklerinde yüz kadar katır ve yüz katar deve beslerdi. Bir yere sefer olunsa, ferman gelince bir at ve bir deve satın almayıp, üçüncü gün alalacele memur olduğu yere hareket ederdi. Kapı düzmeğe ihtiyacı olmazdı. Şimdi ise asker tâfesi, yüksek makam sâhipleri ve diğerleri ve başkaları elde ettikleri paraları, evlere, bağlara, köşklere ve samur kürklere ve süse verirler. lâzım gelse, iki hizmetkâr ile sefere çıkamazlar.

Şöhret âfettir demişler, hakikaten büyük âfettir. İşlerin doğrusu bu şekildedir.

Bâki emr ü ferman, saâdetlü, pâdişâhımız hazretlerininindir.

³¹ Malyyeti halkı

SAADETLE MEHÂBETLE PÂDİŞAHIMA LÂZIM OLAN AHVAL BEYANINDADIR

Saâdetlü, şevketlü, dinin dayanağı, pâdişâh hazretlerinin şerefli katına bu küstah kulunun arzuhalî budur ki, Yüce Allah ve seçilmiş Resulü hakkı için, bu nâciz kulundan küstahça çıkan bunca dedikodu, cihânü gören nurlu kalblerine keder vermesin. Her ne yazdım ise nefsimi muhafaza için veya başkasına zarar için yazmadım. Kısa aklımın eriştiği kadar devlet-i âliyyeye faydalı olanı söylememek elimde değil. Bu hususta Yüce Allah, Muhammed Mustafa'nın temiz ruhu — Allah'ın salâvatı üzerine olsun — ve diğer büyük nebiler ve hürmete lâyük melekler şahittirler. Nasıl söylemeyeyim ki, bunca yıldır seferler olur, nice millet hazinesi ziyana uğrar ve telef olur, Reâyâ ve berâyâ ayaklar altında kalır, İslâm askeri zayıf ve kudretsiz kalıp, yine bir iş görülmez. Ve bir iş tamama ermez. olan gafletleri görüp, ciğerim kan ağlamıştır. Bütün bu zulümler, ceza gününde saâdetlü, pâdişâhımdan sorulur. Halbuki aslında pâdişâhımın haberi yoktur. O halde sorumlu olmak ne revâdır? Ya bunun tedbirini almak lâzım değil midir? Geçen sene oturduğunuz yere yakın bir yere yıldırım düşmesi, Kâbe-i mükerreme duvarının yıkılması, ekmeğiniz ve nimetlerinizle yetişip, uğrunuzda can ve baş oynatagelen kullanınızın kalblerinin şeytanın

hilesi ile şerre döñüp bunca küstahlıklar meydana gelmesi — cenâb-ı Hak bu devlet-i aliyyeyi kıyâmete kadar yaşatıp sonsuz eyleye — Birkaç zamandır saltanat-ı aliyye hânedânının yeni yetişmiş fidanı ve tâze gül dalı olan şehzâdelerin doğmayıp, doğanların da Allahın emriyle yaşamaması, Yüce Allah'ın sevgili kuluna tenbihidir. Herkes Allah'ın tenbihine mazhar olmaz. Ona göre anlayıp, ibret almak lâzımdır.

Velhâsıl, Yüce Tanrı'nın takdiri ile reâyâ ve berâyâ üzerinden zulüm ve sitem def edilir, kaldırılarak, zeâmet ve tımar lâyıık olanlara verilirse, vaktiyle kırk dörtbin kılıç vardı, yine denizde ve karada doğuda ve batıda kimse karşı duramazdı. Şimdi meşru olmayan vakıflar ve mülk olarak vermeler ve haslar eğer gereği gibi yapıp, ve hak sâhibine verilirse, nice katılmalar hâsıl olup, Allah'ın emriyle yüzbin kılıç meydana gelir. Cebelileri ile birlikte, dört-beş kere yüzbin mürettep ve silâhlı asker hâsıl olur. Böyle olunca karşı gelmek kimsenin hatırına gelmez. Etrafta olan din düşmanları dahi mecburen itâat edip, Allah'ın emriyle harac verir hâle gelirler. Çünkü elçileri ve casusları hep buradadır. Nizam ve intizâmı görünce, (Osmanoğulları altmış yıldır gaflet uykusunda imiş... Biz bilmezdik. Şimdi tam mânâsıyla uyanıp, geçmiş günlerin kusurlarını düzeltmeğe başladı) diye her biri korku ve dehşetten dermansız kalırlar. Akıllarını başlarına almağa başlarlar. Bac ve haracı peşin verirler.

Bu devlet öyle bir devlet-i âliyyedir ki, lâzım olduğu şekilde düzen bulunca Allah'ın keremiyle asla bir korku kalmaz. Öyle bir devlettir ki, Allah gös-

termesin, cenklerde, savaş meydanlarında islâm askeri bozulmuş olsa, Allah'ın fazlı ile devlet-i âliyyeye asla kötülük gelmez ve Muhammed dini sarsılmaz. Çünkü birisi gitse, yerine on tânesi gelir. Bu devlet-i âliyyede altın, gümüş, bakır madeni olduğu gibi gû-yâ insan mâdeni de vardır. Arnavud diyarında öyle adam vardır ki, onbeş-yirmi kılıca gelir şehbaz ve cesur evlâtları vardır. En kötüsüne pâdişâh iltifat edip dirlik verse, insan yiyen bir arslan olur. Bundan anlaşılır ki, bir dirlik acılsa onbeş-yirmi adam istekli olur. Islâm ülkeleri, Peygamberin mucizeleri ile merdler mâdeni, devlet adarı ve istikrar verimli bir yerdir. Ama diğer devletler böyle değildir. Bir kere bozulurlarsa on vıladek yerine gelmez. Dahı budağı kırılmış ağaca döner. Hemen ki, pâdişâh tarafından ehemmiyet verilse bu devlet-i âliyye İskender devletine eşit bir devlet olur. Hattâ 1003 (M. 1594) senesinde olan yarıncı kalesi kusatmasında Kırım Hanı olan Gazi-giray Han ki, Cengiz oğulları sülâlesinden alı ve idrak, bilgi ve irfan ile dünyaca meşhur, fârih bilir, iz'an sâhibi, namlı bir Han idi, o târihte sâni yüksek ferman ile sefere gelip, ordû-yi Humâyûna yakın gelince vezir-i âzam Sinan Paşa bütün beylerbeylerini askerleriyle birlikte karşı gönderip, asker dahi mükemmel alay ile karşı vardılar. Sahra ve vâdiler, askerle doldu. Adı geçen Gazi-giray Han, askeri kol kol gözden geçirip Rumeli askerini görünce ve bu kadar bin sarıklı, yarınca mahmuzlu, tuna geçti kınalı atlı yiğitleri gördüğü vakit havran kaldı ve nefesi tutulup;

“Osmanoğulları pâdişahları bu çeşit askerle İskender gibi doğu ve batıyı fethetmiş, Süleymanlık etmeye kaadirdirler. Acabâ İskender ve Dârâ bunun

gibi askere mâlik olmuşlar mıdır? Böyle askere mâlik olan pâdişahın bir alay çıplak tatarla ne ihtiyacı vardır?" diye sordu. Hakikatte beylerbeyleri ve sancak beylerinde bozukluk yok iken, tımar ve zeâmet sepete girmezden evvel İslâm askeri mükemmel idi. Herhangi tarafa sefer ferman olursa memleketler ve kaleler fetholunup, senede iki-üç defa şehir donanması olurdu. Allah'ın hikmeti, bir zamandan beri tımar ve zeâmet sepete girip, İstanbul'da oturup, keyfinde olanlara ihsan olunup, ocak oğullarına ve yarar cesur yiğitlere verilmeyelidenberi ve beylerbeyiler dahi değiştirilip, bozulduğundanberi, o düzen bozulup, din düşmanları devlet-i aliyenin bozgunluğu arasında bu kadar memleketler almışlardır. Hemen din ve devlete lâîk olan budur ki, yukarıda anlatıldığı gibi her mansıbı ve her dirliği çillerine ihsan buyurular. Can ve gönülden pâdişah hizmetlerine bel bağlayan ve hizmeti görülen kulları koruyup, olur olmaz suç için ziyan eylememek gerektir. Çünkü iyi ve tecrübeli, din ve devlet kayırır adam az ele girer. Yaramaz adam pek çoktur. Ve bütün yaramazlar iyilerin düşmanıdır. Öyle olunca, iyi adam kibrit-i ahmer gibidir. Ona göre korumak gerektir.

Her türlü noksandan münezze olan Cenâb-ı Hak, saâdetlû pâdişahımın mübârek kalblerine âlemin düzelttilmesini telkin eyleye... Ve inciler saçılan sözlerinde durdurup, bundan sonra gelecek pâdişahlara ve vezirlere de iyi işler nasib eyleye... Âmin, yâ âlemlerin Rabb'i...

**ZEÂMET VE TİMAR ERBÂBINA DAĞI-
TILMASI — ZEÂMET VE TİMAR ERBÂ-
BINİN ÇIKIŞI VE DÜZELTİLMESİ BU-
RADA AÇIKÇA BİLDİRİLİR. YARABBI,
KOLAY EYLE VE GÜÇLÜK VERME.
ÂMIN, YÂ MUİN.**

Saâdetlü, azametsü, şevketlü, Allah'ın gölgesi Hakan hazretlerinin rikâb-ı Humâyunlarına arzolu-
nur ki:

Zeâmet ve tımarın gerektiği gibi düzeltilmesi ve arzuya göre tamamlanması Allah'ın inâyetiyle o şekilde nasib olur ki, defter-i hâkaniden özet suretleri, tamamen çıkarılıp, her eyâletin beylerbeyisine gönderile... Ve saâdetlü hatt-ı humâyun ile her eyâlette sağlam yoklama ferman oluna... Tenbih üstüne tenbih oluna... Üç ayadek müteferrika, çavuş, kâtipler zümresi, zeâmet ve tımar erbâbı, hepsi beylerbeyiler yanında hazır ola. İhmal edip, hazır olmayan her kim olursa olsun, dirlikten mahrum ola. Sonra eyâletlerinde olan zeâmet ve tımar, kimlerin üzerinde ise görüle. Dikkat ve ehemmiyetle denetleyeler. Hak sâhibi olanlardan yolu ile gelmiş, yâhut ocak oğlu ocak olanların dirlikleri kendilerinde eski karar gereğince bırakıla... Ve ellerine tevcih tezkereleri vereler. İçmallerde kılıç kaydolunan zeâmet ve tımarlar ki — seferde dövüşenlerin hakkıdır — Hâlâ paşmaklık

ve arpalık yoliyle alınmıştır, cücelerin, dilsizlerin, büyüklerin kulları elinde olan, hizmetkâr ve köleleri üzerinde olup, yine ağalarının zaptettiği zeâmet ve tımarlar tamamen hak sâhiplerine dağıtılıp, verile... Fakat dağıtma sırasında, bir sancağın alaybeyisi, ve bütün zeâmet ve tımar erbâbı, çeribaşları ile, diğer hak sâhiplerinden birisi bile mevcut değilse tevcih etmeyeler. İhtimal ki o adamdan da müstahak adam çıkar. Hepsi hazır olup, ondan sonra dağıtılar deyu ferman buyurula. Dergâh-ı âli müteferrikalarına, çavuşlara, divân-ı humâyun, defterhâne, ve Maliye kâtiplerine, eski kanunda ne kadar zeâmet ve tımar verilegeldiyse yine o kadar verile.

Yukarıda anlatıldığı üzere adı geçen kimseler, belirli sayı ve sınır tâyin olunup, fazla ve noksan olmaya... Hadden fazla olanların müteferrikalığı, çavuşluğu, kâtipliği beratlarından çıkarılıp kaldırıla ve zeâmeti ve tımarı ile kalıp, eski kanun üzere sancağında oturup, bayrakları altında buluna... İki sancağında zeâmeti ve tımarı olanın birisi kendinde bırakılıp, geride kalanı eğer ocakoğlu ocak ise ve evlâdından ve akrabasından dirliğe lâyük ve müstehak kimse varsa yerinde oturmak şartı ile onlara verile... Kimsesi yoksa başkasına verile... Vücudu sıhhatte olup, emekli olanların dahi emeklilikleri kaldırıla. Fakat kendileri müstehak ise emekli yolu ile sâhip oldukları tımar ve zeâmetler, sefere gitmek üzere kendilerinde bırakıla... Eğer değil ise müstehak olana verile... Pâdişah hası olan köyler, ve seriâte aykırı olarak temlik edilen köyler, ağır ulûfeli kul tâifesine ulûfelerine karşılık verilüp, ulûfeleri hazineye kala... Şeriâte uygun olarak temlik

edilmiş olan köyler ki yukarıda yazılmıştır, en iyi soylu evlâda, yarar cebecileri ile sefere gitmek şartı ile ona bırakıla... Her eyâlette ne kadar zeâmet ve tımar varsa, bunları beylerbeyileri tevcih edip, tezkereleri gereğince genel olarak beratlarının yenilenmesine fermân-ı Humâyun çıka ve her birinin berâtında tımar ve zeâmetleri olan sancakta oturmak ve yarar cebecileri ile bayrakları altında sefere eşmek üzere açıkca belirtilip, bundan sonra başka yerde oturanlara ve kanundan eksik cebeli ile sefer-i Humâyunlara varanların dirlikleri başkasına verile... Her birinin aslı, cinsi, oturduğu kasaba ve köyün adı, yaşı başı, dirliği ne ise mufassal şekilleri ile berâtı verile... Bu şekilde zaptolunmağa dikkat oluna...

Düzeltilmeden sonra vukua gelecek boşalmaları da yine ocak erleri bozulmamak için ölenin ne türlü zeâmet ve tımarı var ise oğluna ihsan oluna... Eğer oğlu küçük ise kılıc kullanıncaya kadar yarar cebelileri sefere gide... Ölenin evlâdı yok ise kardeşlerine ve onun evlâtlarına verile... Eğer bunlar da yoksa amca ve amca - zâdelerine verile. Eğer şu izâh edilen şekilde zeâmet ve tımar, ocak erlerine ve ocak - zâdelere, akraba ve yakınlarına verilip, bu şekilde yeniden kanun buyurulursa, bunca zeâmet ve tımar, tertemiz zaptolunup aralarına reâvâ ve herâyâ, cenebi, ne idüğü belirsiz kimse giremez olur İslâm ülkelerinde zeâmet ve tımar kavgaları ortadan kalkar. Böylece yüzbinden fazla secme zeâmet ve tımar erbâbı meydana gelip, kanun üzere cebelileri ile ve Allah'ın fazlı ile dört - beş kere yüz bin islâm askeri elde edilmiş olur. Her ne tarafa vönelip gidilirse Allah'ın emri ile İskender gibi islâmın kılıcı

Kaf'tan kafa ulaşır. Kul tâifesinin de Allah'ın yardımını ile zaptedilmesi kolay olur. Bu suretle islâm ülkeleri, fevkalâde mâmur olup, reâyâ ve berâyâ rahat eder. Çünkü zeâmet ve tımar sâhipleri kullarınız, kendi reâyâlarını, evlâdı gibi muhafaza edip, zerre kadar kimseye tecavüz ettirmez, cizyedarlar zulüm edemez. Kapıkulu da eziyet edemez. Âlem tâze hayat bulup, islâmın şevketi artar.

Bütün noksanlardan beri olan cenâb-ı Hak, zeâmet ve tımarın düzeltilmesini mübârek kalbinize ilham eyleye... Peygamberlerin Seyyidi hürmetine âmin.

ULÜFELİ KUL TAİFESİNİN ÖZET OLARAK DÜZELTİLMESİ BEYANINDADIR.

Saâdetlû, şevketlû felek vakarlı, pâdişah hazretlerinin nükteli tab-ı humâyunlarına gizli olmaya ki ulûfeli kul tâifesini düzeltmek arzu buyurulursa, özet olarak yolu budur ki, evvelâ altı-bölük hakkında yeniden çıkarılan bid'atler kaldırılıp, eski kanundan yüz çevirilmeye... Bilhassa evvelden olsun, veledes adı ile olsun asla bölük verilmeye. Yedi yılda bir harem-i humâyun veyahut yeniçeri ocağından ve diğer ocaklardan kanun üzere bölüğe çıkmak gereğince ölenler kadar çıkarılıp, fazla olmaya. Ne kadar nefer çıkarsa, ağalarından o kadar ölü istenile... Ulûfesi kesilenler tekrar düzeltilmeye, Zâbitler sebepsiz azloinmaya. Yukarıda anlatılan bid'atler aralarından kaldırılıp, mülâzımların ücretleri dahi eski kanundan fazla olmaya.

Yeniçeri ocağının dahi düzeltilmesi, Allah'ın inâyetiyle şu şekilde mümkün olur ki:

Devsirme oğlanlar veya kul oğulları bedergâh olalar³². Onbeş-yirmi çukalı olmayınca kapıya çıkıp, yeniçeri olmayalar. Yedi yılda bir kapı olup, ölmüş

³² Acemi ocağında ve ocak dışındaki çeşitli hizmetlere verilmiş olan acemilerin, yeniçeri ocağına kayıt ve kabulleri... Bu mânada, (çıkma), (Kapıya çıkma) da denirdi.

olanlardan fazla kapıya çıkmayalar. Ağa çırağı, sipâhi oğlu ve becâyış adı tamamen kaldırılıp, o yoldan hiç kimse yeniçeri olmaya. Yeniçeri kethüdâsı ve çavuşları, yedi sekiz yıl yerlerinde kalıp, sebepsiz azlolunmayalar. Bunun dahi zâbitlerine sıkı tenbihler ola... Yukarıda bildirilen bid'atler ile kimseyi yeniçeri etmeyeler. Ve eski kanundan yüz çevirmeyeler. İnşallah bu şekilde zaptolunup, eski kanuna aykırı hiç kimse yeniçeri ve sipâhi olmayınca ve ardı dahi işlemeyince, az zamanda sayısı azalıp, Allah'ın emriyle ilk zamandaki miktarını bulur. Kusurdan münezzehten olan cenâb-ı Hak, bunların düzeltilmesini müvesser ve mukadder etmiş ola. Amin, peygamberlerin seyyidi hürmetine.

**YUKARIDA BİLDİRİLEN MESELELERİN
BEYANINDADIR. PEK FAZLA GAYRET-İ
HUMAYUNLARI NİYAZ OLUNUR.**

Saâdetlü, şevketlü herkesin hakkını hak eden, kullarını nimetlendiren pâdişah hazretlerinin cihânın aynası olan nurlu kalblerine gizli olmaya ki, dñn-yânın insan yaşayan memleketlerinde olan islâm hükümdarları veya çeşitli milletler pâdişahlarının kanunlarında, memuriyetlerde azil ve tâyin ve değişiklik yoktur. Bir çoklarında mülk ve akar gibi memuriyetler, ister küçük, ister büyük olsun evlâda, torunlarına verilmekle memleketleri mâmur ve halkı rahat, hakları tam, askerleri kavi, serhadleri muhâfazada ve emindir.

Amma Osmanogullarının devlet-i âliyyesi - hilâfetlerini Allah âhirete kadar devam ettirsin - bir hudutsuz büyük devlet olup, memleketleri geniş, kulları sayısız olup, her birine hüner ve istidatlarına göre iltifatlar, okşamalar, in'am ve ihsanlar olunmak icab etmekle, zamanı gelince değiştirilmesi osmanoğulları pâdişahlarınca kanun olmuştur. Sebepsiz azil ve tâyine ve ham tama' sebebi ile bir mansıbın kâh Ali'ye Kâh Veli'ye verilmesine osmanoğulları sultanları hazretlerinden - Cenâb-ı hak, dünya durdukça Bâki eylesin - hiç birisinin râzı olmayacakları âşikârdır. Bu şekilde değiştirmek.

ne şeriate sığar, ne ulu kanuna uyar. Şeriatçe ve akılca çirkin olan bu çeşit yakışıksız hâli, adâletli insanların makbul ve güzel görmelerine imkân yoktur. Çünkü her mansıb ve her dirlik, ona sship olanların geçim vasıtası olup, çoluk ve çocuk ve hizmetçileri ile pâdişâhın devlet-i âliyyesinde başka geçim vasıtaları yoktur. Suçu ve günahı olmadan mansıbı elinden alınıp, başkasına verilince o zevallının da başka san'at elinden gelmediğine göre fakir, hor ve zelil olur. Dermandan kesilip, hesapsız borca batar. Elinden bir san'at gelse dahi pâdişâh kullarının reâyâ san'atına karışması uygun değildir. Geçim vasıtası kesilince hâli acıklı olur. Bir alay hakkı olmayanlar, yabancılar, pâdişâh mansıblarında olsun da eskidenberi silâh ehli olup, babadan dededen kalma, pâdişâh uğrunda hizmetler eden bir alay namlıların ve yiğitlerin, fakir, hor ve zelil olması, saltanat-ı âliyyenin nâmusuna noksan değil midir? Eğer o azlolunan zavallı, rüşvet verip, tekrar mansıb alsın muhakkak verdiği akçeyi çıkarmağa çalışıp, mecburen zâlim ve devlete düşman olur. Şevketlû hünkârıma mâlûm ola ki, zulüm ve rüşvet herhangi devlette meydana çıkar ve âşikâr olursa o devlet harab ve düşkün olur. Bu çeşit haller, târih kitaplarında bu şekilde tahkik ve beyân olunmuştur.

Doğrusu bu ikisi de korkulu ve çekinilecek, hânumanlar harab edici mel'um şeylerdir. Bu başlangıç da mâlûm dur ki, pâdişâhın devlet-i âliyyesinde, dîn-i mübin hizmetlerinde olan beylerbeyileri, ve diğer pâdişâh mansıblarında ve pâdişâh hizmetlerinde bulunanlar, vazifelerinde ziyâdece dursalar, suçsuz ve günahsız azlolundukları vakit, yine yolu ile

para vermeden başka bir mansıba ulaşacaklarını bilseler, hangi dinsiz ve insafsız hâindir ki, zulüm ve fesadı ve halka eziyeti seçe?.. Eğer tabiatında ve cibiliyetinde zulüm ve fesad da varsa duyulduğu gibi hakından gelineceğini ve derhal cezâsını göreceğini ve akçe vermekle kurtulamayacağını bilince, zulüm ve düşmanlığa cesâret edemeyip, mecburen âdil olur. Vâkiâ rüşvet her hususta fesad kaynağı ve sapıklık tonumudur. Fakat bilginler mansıbında gayet uğursuzdur. Çünkü mübârek şeriat mansıbının rüşvet ile satılması, Allah korusun, dinin satılması demektir. Sonunda pişmanlık tabiidir.

Bir câhil rüşvet ile Muhammed Şeriatı seccadesine geçip hâkim olsa, yahut bir câhil, ve bâtil iltizam ile nâib olsa, o melmeketin hâli nice olur? Muhammed şeriatı hükümleri nice yerine getirilir? O çeşit kimseleri hükümet makamına getirmek, rüşvet ile kadılık satmak hâşâ şer'i şerife hakaret etmek ve onu alçaltmak olur. Allah korusun, büyük zararı vardır. Geçen sene Allah'ın kâbesinin anber yaratılışlı duvarı yıkıldığı vakit mazanne-i kiramdan bâzı Allah adamlarından naklolunur ki, "Mübârek kâbenin duvarının kökünden yıkılmasına sebep, şeriat mansıbının akçe ile satılması uğursuzluğudur. İlâhi hükümleri yerine getiren peygamber şeriatinin hâkimleri, mübârek dinin direkleridir. Onlar rüşvetle yerlerinden ayrılıp, iyiyi kötüyü ayıran şeriat yapısına bozukluk gelmekle kâbe duvarı dahi yıkıldı. Anlayış erbâbına bu bir büyük işârettir. İbret gözü ile görülecek bir ilâhi tembihdir" deyu buyurmuşlardır.

Hakikaten dünyada bu çeşit işler, beyhude yere meydana çıkmaz. Belki insanlara ibret olsun içindir. Bilgin duâcılarınızdan, kadı ve mevâli olarak bilgi erbâbı kullanılıp, şeriat seccâdesi lâyük olana verilse, vardıkları yerlerde hakkı yerine getirip, halk için dâima menfaatli olurlardı. Cenâb-ı Hak - şan ve azâmeti aziz olsun - kur'ân âzimüssâ-nında "İnnallahe ye'mürüküm tüeddü'l-emânâti ilâ ehliha..."³³, buyurmuştur. İlimiye mansıbları ve diğ-erleri hep Allah emânetidir.

İmdi, dünyayı yaratan şâni yüce cenâb-ı Hakk'-ın emri üzere şeriat ve hükümet mansıplarının, si-yâset ve kılıç mansıplarının ehline verilmesi vâcib ve en ehemmiyetlidir. Ve bu ilâhi emrin gereği gi-bi yerine getirilmemesine sebep, rüşvettir. O kapı açılalı, mansıb erbâbı arasında azil ve tâyin, de-ğiş-tirme çokluğu hadden aşırı olup, büyükler alçalıp, alçaklar mevki sâhibi oldu. Dünya'nın hâli perişan oldu. Hâkimler ve valiler arasında bu çeşit çok de-ğiş-tirme, mecburen zulüm yapmalarına sebep olup, bu yüzden islâm ülkeleri viran, reâyâ ve berâyâ pe-rişan oldu. Şimdi pâdişahın devlet-i âliyyesine lâyük olan budur ki, yukarıda anlatıldığı üzere mansıp-ları ehline sadaka buyurmakla, bu nâzik devleti koruyalar. Devletin zaptı hâkimler ile dir. Şeriat hâ-kimi olsun, vilâyet vâlisi olsun, lâyüksiz olursa ve her mansıba ulaşmanın mayası rüşvet olursa, dev-let-i âliyye nasıl korunur ve muhafaza olunur? Ve halk zâlimin zulmünden ve düşman istilâsından na-

³³ Allah size emânetleri ehline vermenizi emreder (Ni-sâ sûresi 58).

sil rahat eder? Mansıpların lâyük olmayanlara verilmesinin, saadetlû yer yüzünün halifesinin ve din ve devletin sığınağı pâdişah hazretlerine hiç bir surette menfaati görülmeyüp, belki büyük zararı olduğu meydandadır.

Bu âne kadar devlet vükelâsının aldıkları rüşvetten ve nice ehliyetsizleri malına tama' ederek, yüksek mevkilere götürmelerinden pâdişâhım hazretlerine ne fayda oldu? Ancak kendi ahretlerini yıktılar ve islâm memleketlerini harab ettiler. (Allah'ın gazâbı üzerlerine, ve onlara uyanların üzerlerine olsun!)

Sâadetlû islâm halifesi hazretlerinin bunca büyük ve çok nimetlerine, ihsanlarına mazhar olmuşlar iken, hâinlik edip, sehirleri tahrib ve halka eziyet ettikleri için, dünya ve âhiretten arzusunu alamayıp, dünya ve âhirette hasret çektiler. Adları anıldıkça rahmet yerine lânet olundular.

Elhamdülillâh saâdetlû pâdişâhımız hazretlerinin o çeşitli mal ve menâle ihtiyacı yoktur ki, mansıb için kimseden akça ala... Ve hususi adamları yoktur ki, yolsuz mansıplar verilmek lâzım gele. Bütün halk saâdetlû pâdişâhımın kulu ve fermanına itâatlidir. Her biri lâvıkı vechile muamele görür. Böyle olunca lâvık değildir ki memleketin sâhibi ve halkı koruyan islâm halifesine menfaati olmaya da, mansıpları pulluk pulluk satıp, bir alay hâin hazineler ve defineler edineler ve memleketi harab eyleyeler...

Dünyadan garaz kalkıp, rüşvetten vazgeçilse ve her mansıb, her dirlik, ehline ve lâyüküne verilse, büyük mutluluk değil midir? Bilhassa zeâmet ve

tımar ki, devlet-i aliyyenin en büyük direği, tımar ve zeâmet erbâbı, gazi ve mücâhidlerin öncüsü iken, dirlikleri ehliyetsiz kimselere verilip, devlet hazinesinin ziyâna uğratılması şer'an câiz değilken, dilsiz, cüce ve büyüklerin adamlarına ve diğeri sefere gitmeyi bilmez, gitse de elinden iş gelmez, noksan, beterin beteri, âciz, bitkin kimselere verilmek, arpalık ve paşmaklık olmak, Allahdan revâ mıdır? Kıyâmet gününde hepsi pâdişâhımdan sorulur. Bu hâle göre bunların düzeniyle meşgul olmak farz ve vâciptir. Bir alay ehliyetsizler, zevk ve safâda olup da saâdetlü pâdişâhımızın sorumlu olması ne revâdır?

Velhâsıl, geçmişteki ulu ataları olan büyük osmanoğulları sultanları bunca kaleler ve memleketler fethedip, bunca hayırlar ve güze, şeyler yapmışlardır. Saâdetlü pâdişâhım ki, bu düzeltmeyi yapıp, halkın ahvâlinin düzenine ehemmiyet verirler, her mansıbı ve dirliği hak erbâbına lûtf buyururlar ve haksızları bertaraf ederlerse bu güzel işler bütün geçmiş hükümdarların hayır işlerine üstün olup, nice bin mescid ve câmi yapmaktan daha faydalı olduğu muhakkaktır. Doğru ve temiz niyet ile adâlet icra ederler, zulüm ve fesadın kaldırılmasına yönelirlerse kendisinden yardım dilenilen Allah'ın fazlı ile her iş kolay olur. İyi ün ve adâlet sesleri, dünyaya yayılıp, doğudan batıya varınca, ya kadar etraftaki hükümdarlara, korku, dehşet ve heybet düşüp, Allah'ın emri ile kimse karşı koyamaz. Ve mecburen baş eğerler. Yaptığı işler kötü olan kral ve âyini çirkin olan şah, bu âne değin islâm memleketlerinden aldıkları kalelerin anahtarlarını

üzerlerine sefer yapılmadan Allah'ın emri ile pâdişahımın huzuruna getirib, her biri kulluk dairesi içinde otururlar. İslâm askeri dahi temiz ve inzi-batlı, seçme olup, islâmın kılıcının, Allah'ın emriyle kaftan kafa erişmesi kolay olur. Ve etraf-dan bac ve harac Allah'ın emriyle dökülüp gelir.

Bu takdirde saltanatı aliyeleri, dillere destan olur. Güzel eserleri tarih ve diğer kitaplarında yazılıp, halk dilinde kıyâmete kadar her vakit tekrar edilmek üzere inşaallah saâdetlû, şevketlû, ma-hâbetlû pâdişâhıma nasib olur.

Cenâb-ı Hak mukadder etmiş ola. Peygamberlerin scyyidi hürmetine âmin.

*(1041 senesinde yazıldı).
Tamam oldu.*

**SULTAN İBRAHİM'E TAKDİM EDİLDİĞİ
KUVVETLE SANILAN RİSALE**

Fâtih kütüphanesi, Ali Emîni Efendi yazma kitaplar kısmında 474 numarada kayıtlı el yazması Koçi Bey risâlesinin bu ikinci kısmının ilk sahifesinin sol köşesinde şu satırlar yazılıdır:

(Koçi Bey'in sultan Murad'a lâyhalar takdim edegel-
diği mâlum olmasıyle, Sultan İbrahim'in emri ile yazıp
takdim eylemiş olduğu mâruzattır ki, bunlar sultan
Murad'a takdim eylemiş olduğu lâyhaların mutalâa ve
muvazenesinden, merhumun "Kellimünnâse (alâ) kaderi
ukullihim" emrine ne derece riâyet eylemiş olduğu gö-
rünür).

SIR KÂTİBİNDEN İSTENECEK DEFTERLER

Allahu taâlâ, fukarâya merhametli pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruya. Salтанат tahtında ömürlü eyleye..

Büyük işlerinden sorulmuş... Evvelâ, lâzım olan hazinedir. Hâlâ sır kâtibinde muhâfaza olunan harac defteri, avâriz defteri, ve mukataa defteri vardır. O defterleri isteyip, görüp, osmanlı ülkesinde ne kadar hazine olur mâlumunuz ola.

İkinci olarak kul lâzımdır. Onların dahi defterleri sır kâtibindedir. (Ana defterleri) derler. Bir defter sipâhinindir, bir defter yeniçerininindir, bir defter müteferrika ve çavuşlarındır. Onları da alıp görüp, ne kadar asker olur, ne kadar ulûfeleri ve senede mevâcibleri kaç yük olur, bilmeniz gerektir.

Bunlardan sonra muhâsebe defterleri vardır. Vezir-i âzam vermiştir. Onları dahi sır kâtibinden alıp, gördükten sonra, mübârek mührünüzle, mühürleyip. bir sandık içinde muhâfaza oluna... Bunları yaptıktan sonra vezir-i âzam kulunuza buyurasız: "Yeniden sipâhinin ve yeniçerinin birer defterini ve bütün osmanlı ülkesinden ne kadar para toplanırsa gerek haraç, gerek avâriz, gerek mukataa başka başka defter edip getir" diye ferman buyurasınız. Birden bine varıncaya kadar gerek sipâhinin, gerek yeniçerinin, müteferrika, çavuş,

çaşnigir, kapıcı cebebi ve topçu defterlerini isteye-
siniz. "Rumeli'de ne kadar zeâmet ve tımar vardır,
tamamı ne kadar kılıç olur? Her eyâleti başka
başka defter eyleyip, rikâb-ı humâyunuma arzeye-
leyip gnöderesin" diye ferman buyurasınız.

Şimdi rikâb-ı humâyuna bir kitap gönderildi.
İçinde her şeyi arzederek anlattım. Yavaş yavaş
mütâlâa buyurula... Hepsi hakkında bilgi sâhibi
olursunuz. Bunlardan başkası küçük şeylerdir. Kü-
çük bir dikkatle anlaşılır. Heman en ehemmiyetlileri
bunlardır.

"İç oğlanları", ahvâli sorulmuş. Huzûr-u humâ-
yununuzda hizmetkârdırlar. Emektarlığına ve hiz-
metine göre riâyet olunur.

Benim devletli pâdişahım. Bu halleri bir kere-
de yapmayın. Azıcık azıcık, vezir-i âzam kuluna,
"Lala! merhum kardeşim bütün dünyâ ahvâlini bi-
lirdi. Benim de arzum budur. Ne şekilde mümkün
ise bir bir rikâb-ı humâyunuma bildirmek gerek-
sin." diye ferman buyurula.

ve Benim merhametli pâdişahım, Bu kâğıdı parça-
layıp, ateşe yaktırasın. Tamamen kendi karihanız-
dan çıkmış ola.

Sır kâtibinden istenilecek defterler bunlardır:

"Sipâhinin anadeferi, müteferrika, çavuşlar
ana defteri, harac defteri, öte yakada olan Haleb,
Diyarbakir, ve Türkmen defteri, vezir-i âzamanın mu-
hasebeleri defteri, mısır defteri, ve kapudanların
defteri.

HAREM-İ HUMAYUN TEŞKİLATI

Cenâb-ı hak, kerametlû, devletlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatâlardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim sâadetlû pâdişâhım, pâdişahlara sorup öğrenmek asla ayıp değildir. Belki sormamak, bilmemek ayıptır. Benim devletlû hünkârım, harem-i humâyunda herkesin zâbiti (Kapı ağası) kulundur. İçoğlanını görmek ve rikâb-ı humâyuna arzilemek, kapı ağasına mahsustur. Hasodalılarınızın ulûfeleri yirmişer idi. Fakat merhum hünkâr⁸⁴ beşer akçe terakki vermiş, otuz olmuş. Hazineli kullarınızın onar idi, iki akça daha terakki verilmiş, onikişer olmuş. Kilerli ve seferli, büyük oda ve küçük odalı sedizer akça idi. İkişer akça verilip, onar olmuş. Yolları ve kanunları hasodalı kırk olup, fazla ve eksik câiz değildir. Birisi boşalınca hazine odasından güğüm - başıyı almak kanundur. Onun hizmeti, hazinede olan oğlanları, zaptetmek ve hünkârın saâdetle sefere çıktığı vakit, güğüm ile su ısıtmaktır. Onun için güğümbaşı derler. Güğümbaşının altında olan oğlana (anahtar oğlanı) derler. Yatsı vakti olunca, güğümbaşı, yatsı namazına gider. Anahtar oğlanı sarayda kalıp, hazîne ve oğ-

⁸⁴ Dördüncü Murad.

lanları zaptedere. Onun da yolu, nasodaya, boşaldığı vakit alınmaktadır. Kilerde olan oğlanları (Peşkirbaşı) zapteder. Onun da yolu has odaya alınmaktadır. Seferli kullarımızı, (Çamaşırbaşı) zapteder. Hünkârımın çamaşırlarını yıkar. Onun da yolu, hasodaya alınmaktadır. Diğer büyük odalı ve küçük odalıların, odabaşılıarı vardır. Hazine ve kilerde ve seferlide bir yer boşalınca odabaşılıarı alınmak kanundur. Yâhut, halifeleri rikâb-ı humâyun kapıağası arzyleyince, eğer büyük odalı ve küçük odalı ise hazineye yahut kilere, yahut seferliye alırsınız. Eğer Galata'dan yahut paşa sarayından, yahut Edirne sarayından ise büyük odaya veya küçük odaya emredersiniz. Eğer taşra halkından ise Galata Sarayı'na, yahut paşa sarayına emredersiniz. Doğrudan doğruya Yeni saraya alınmak kanun değildir. İç oğlını hususunda kapıağasından başka kimsenin arzı câiz değildir. Kapıağasına tenbih buyurasınız ki:

“İç oğlanını zaptı ile sağlamca ilgilen. Evvel-denberi kanun ne ise, kanundan dışarı bir iş olduğuna râzı değilim. İyiliklerini, kötülüklerini senden bilirim. Yolları ne ise ona riâyet eyle. Senden başka kimse karışmasın. Her ne olursa sen arzyle. Senden bilirim”.

Elbise akçeleri çatma ve nakışlıdır. Hazineli, kilerli, seferli, ve hasodalı alırlar. Yılda bir kere büyük odalıya yoktur. Her odada on iki eski vardır. Onların çatma diye aldıkları her adam başına, eski olursa ikibin üçyüz akça alır. Nakışlı olursa, 1600 akça alır. Ve kuşak akçası 1600 akça olur.

Takya akçesi ikiyüz akçedir. Hepsi yılda bir eski, onbinaltıyüz akçe alır. Acemi oğlanlar, eskilerden az alırlar. Kapağası, hazinedarbaşı, kilerci - başı, saray ağası, hasoda - başı, dar - üs - saâde ağası, elişerbin akçe alırlar, Tülbend akçesidir. Bu elbise dört nöbette ve çatma 1300, nakışlı 1600 kuşak 1600, takke 1200, Sincef astar 120, bütün sarayın akçesi hesab olunur. Oğlanına göre nefer çok ise yirmibeş yük ve daha ziyâde olur, eksik olur. Adam olduğuna göre rikâb-ı humâyuna arz olunur.

Her odaya ne kadar oğlan yeter diye sorulursa Hasoda kırk, hazine altmış, kiler kırk, seferli kırk, büyük oda ikiyüz, küçük oda yüzyirmi, sondur. Şimdi daha çoktur. Zamanla bu miktarı indirmek gerektir. Boşalma oldukça alınmamak gerektir. Galata Sarayın'da üçyüz, paşa sarayında üçyüz, Edirne sarayında üçyüz lâzımdır. Zülüflü baltacılar da yüzyirmi gerektir. Hizmetleri çoktur.

Benim devletli hünkârım, kilercibaşıya sıkıca tenbih buyurasınız...

"Benim mübârek nefsim için, gerek Mısır diyârından, gerek ülkemin şehirlerinden gelen şeyleri bir hoşça koruyup, ocakları göresin, Kat'ıyyen doğruluktan ayrılma. Yoksa sen bilirsin?" diye tenbih buyurasınız.

"Dışarı kilerin zahiresini mükemmel tedârik edip, sıkıntı çektirmiyesin. Mutbak emininin de harcını ve muhâsebesini kontrol edip, israf ettirmekten sakınasın. Bütün oniki ocağın iyiliğini ve kötülüğünü senden bilirim. Senin hakkından gelirim." diye sıkı tenbih buyurasınız.

Benim devletli hünkârım, kapağası kulunuzun elinde yetmiş kadar tevliyetler vardır. Yılda bir ke-re rikâb-ı humâyununuzda on üç yük akçe zevâid verir. Kesendire voyvodalığından hünkârıma "Ceb-i humâyun harcı" diye altı yük akçe verir.

Hazinedarbaşı, san'at ehline karışır, zapteder. Kürkçü ve terziye hünkârım için bir şey lâzım olsa, hazinedarbaşı kulunuz ısmarlar. Eli altında birkaç tevliyet vardır. Hazineye ait işleri, rikâb-ı humâyununuzda arzeder.

Kilercibaşı, aşçılara, helvacılara, kilercilere, ekmekçilere, yoğurtçulara, tavukçulara, muracılara, buzculara - bu şekilde on iki ocaktır - ulûfeleri bir karar üzere üç ayda sekizyüzyirmibin akçe bağlanmıştır. Ne artar ne eksilir. Tamamı 1350 neferdir. Hepsine karışır. Eli altında olan hizmetler, saâdetlü hünkârımın mübârek nefsleri için bâzi şerbetler gelir. Mısır'dan Hummas şerbeti, Eğirne'den gül şerbeti, Şam'dan dibası şerbeti.. Bu çeşit hizmetlerdir. Bu ocakların arzı kilercibaşıya mahsustur. Bu hususları arzilemek ona gerektir. Birkaç tevliyet eli altındadır. Ve her yıl rikâb-ı humâyuna bir miktar zevâid verir.

Saray kethüdâsı büyük odalı, ve seferli kullarınızı muhâfaza eder. Ve bütün sarayın ulûfesini c dağtır. Arz sâhibi değildir.³⁵. Gereken işi kapağasına söyler.

Hazine kethüdâsı, hazineye bakar. Güğümbeşi onun vekili yerindedir. Odalara girmez, gereken işi

³⁵ Yâni doğrudan doğruya pâdişah'a bildiremez.

kethüdâya söyler. Eğer hazineye ait bir iş ise hazinedarbaşıya söyler. Rikâb-ı humâyuna arzettirir. Kiler kethüdâsı kileriye zapteder. Onun da vekili, peşkir başıdır.

Benim devletli hünkârım, elbise akçesinden başka oda ağalarına ve diğerlerine "Mevlûdiye" diye saâdetlû mevlûd-i şerif okunduğu vakit rikâb-ı humâyuna odabaşı kulunuz arzeder. Mevlûd bahşîşi olarak odabaşıya dörtyüz altın, silâhtar ağa kulunuza 170 altın, çuhadar ağa kulunuza 170 altın, rikâbdar ağa kulunuza 150 altın, doğancı başıya 120 altın, dülbend oğlanına 120 altın, anahtar oğlanına yüz altın, beş oğlana da yüz altın, hasodalı kullarınıza seksener altın, hazine kethüdâsına, büyük oda kethüdâsına ve kiler kethüdâsına seksener altın, küçük oda kethüdâsına kırk altın, dış musâhip, baş dilsiz, içeride musâsîp baş ağa dilsiz, hazinede başdilsiz, hazinede baş cüceye otuzar altın verilir. Hazine ve kilerde, seferlide eskilere binbeşeryüz akçe verilir. Doğancılara ikişer bin akçe verilir. Böylece bir kere de büyük bayramda alınır. Ve sâzende hil'atı diye itibar ederler. Hasodada altı ağa kullarınızın her birine üçer serâser, üç kumaş, üç kemha verilir. Anahtar oğlanından aşağı eskilerin her birine üç kârhâne hil'at, üç kumaş verilir. Onlardan aşağı uzun yenililere üçer âlâ hil'at verilir. Hazine eskilerine, kiler eskilerine birer zâzende hil'at verilir. Ne kadar sâzende varsa gerek zurnacı, gerek davulcu gerek nakkareci, birer hil'at verilir. Cücelere, hazinede olursa başcüceye üç kumaş verilir. Geride kalanlar ikişer kumaş alırlar. Hazine ve seferlide olan dilsizler üçer kumaş alırlar.

Benim devletlû hünkârım, saâdetle Hasodaya çıktığınızda, dilsizlerin ve cücelerin ellerine birer tura verip, birer altuncuk ihsan edesiniz. Evvelden beri kanundur. Esasen fukaradırlar. Sevindiresiniz. Musâhib olanlara beşer altuncuk, diğerlerine birer-cik lûtfolunagelmıştır. Böyle yapasınız.

Bâkî ferman, devletlû; kerâmetlû pâdişâhım hazretlerininindir.

TEVCİHATIN YAPILMASI ŞEKİLLERİ³⁶

Cenâb-ı hak, devletlû, kerâmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim kerâmetlû pâdişâhım, bir kimseye yeniçerilik verirsen, üç akçe ulûfe verirsin. Halk o adama "Hünkâr kulu oldu, dirlik sâhibi oldu" derler. Sipâhilik, müteferrikalık, çavuşluk, zeâmet ve tımarın hepsine "Dirlik" derler. Bir akçe ulûfesi ve bin akçesi olana "Dirlik sâhibi" derler.

Benim kerâmetlû pâdişâhım, bir kimseye yemek, pâdişâhıma mahsustur. Asla vezir-i âzamın veya yeniçeri ağasının bir akçe dirlik vermesi câiz değildir. Yalnız pâdişâhımın vermesi gerektir. Çünkü eski kanun böyledir. Eğer yeniçeri lâzım olur da pâdişâhım arzu ederse bostancılardan, Türbe acemi oğlanlarından, eski - saray baltacılarından ve arbarcılarında yeniçeri odalarında hizmet eden kul oğullarından, yeniçeri ağasına ferman buyurasınız. Kapı edüp, kaç bin emredersiniz o kadar yeniçeri yaparlar.

Şimdi, benim devletlû pâdişâhım, yeniçeri odaları, 161 odadır. Her odanın kiminde beşyüz, kimin-

³⁶ Rütbe ve memuriyet vermek. Çoğul olup, tekili Tevcih'dir.

de üçyüz, kiminde yüz yeniçeri vardır. Hâlâ 35.000 yeniçeri mevcuttur. Daha fazla ve daha eksik olabilir. Her odanın bir çorbacısı, bir odabaşısı vardır. Tamamı 161 çorbacıdır. Ocak halkı dedikleri, bu çorbacılarıdır. Her odanın oturakları³⁷, korucuları olup, kanun üzere doğrulukla hizmetleri karşılığında sefere gitmekten affolunmuşlardır. Pâdişâhıma duâ ederler.

Yeniçeri kapı olunca evvelâ üç akçe gündelik verilir. Sonra eskidikçe ve hizmet karşılığında onikiye kadar yükselir. Oturaklar ve korucular, daha fazla ile olabilirler. Ocağın birinci odası, (Kethüdâ bey odası) dır. Diğer altmış odaya (Ağa bölüğü) derler. Bundan sonra yüz oda (Yaya bölükleri) dir. Bundan başka otuz dört oda (sekban) vardır. Bunlar da yeniçeriden sayılır. Dört oda da "Solak" vardır. Yüzer nefer olup sefere gitmezler, adetleri azalıp, çoğalmaz. Bir yer boşalırsa hemen yerine birisi alınır.

Sipâhilik de yeniçeri kanununa göre olur. Her odaya belirli miktarda et tâyir olunur. Koyun emini, o eti yeniçeri meydanına gönderir. Okkasını üç akçeye verir. Bu ucuz fiyattan olan zarara denir.

Baş yeniçeri ağası, onun aşağısında sekban başı, ondan aşağı Kethüdâ bey, ondan aşağı zağarcıbaşı, daha aşağısı...³⁸ başı, turnacıbaşı, başçavuş... Bunlar birbirlerinin altında otururlar. Pâdişâh divânına geldikleri vakit, (Memhur) dedikleri ocağın kanunu vardır. Birkaç acemi oğlanını kapıya çıkar-

³⁷ Oturak, emekli demektir.

³⁸ Bu kelime okunamamıştır.

mak lâzım gelse, defter yazılır, teskere olur. ağa mühürler. Yeniçeri kâtibi vardır. Bütün yeniçerilerin defteri onun elindedir. Ağanın mührü ile kâtibe verir. Kâtip deftere kaydedip yazar. Nihâyet benim devletli hünkârım, ağa kulunuza gayet sıkı tenbih buyurasınız ki;

“Bana bildirmeden üç akçe yeniçerilik verdiği-ne râzı değilim. Eğer böyle bir şey duyarsam gazabıma uğrarsın”.

Hünkârıma arz olunmadan yeniden dirlik verilmesi câiz değildir. O ocağın kanunları vardır. Ulûfeden ulûfeve üçyüz akçe terakkileri vardır. Odayan odaya birer akçe verilir. Eğer bir odabaşı, emektar olup, ihtivar olursa merhamet lâzımdır, koruculuk ve oturaklık verilir. Sefere gitmez, pâdisahıma duâ eder. Bunları ağanın vermesi câizdir. Reâvâdan veva sehirliden yeniceri yapılması câiz değildir. Yeniceri olmak için acemi oğlanı olmak gerektir. Acemi oğlanı, hüvük ocaktır. Ocakçıları ve bir mevdan kethüdâları vardır. Onları İstanbul ağası zapteder. Acemi oğlanının zaptedicisidir.

SEFER HAZIRLIKLARI VE MÂDENİ PARA

Allahu Taâlâ benim devletlû hünkârıma nasib ede. Pek çok seferler yapıp, kaleler fethedesin. Önce vezir-i âzam kulunuza tenbih buyurasınız ki:

“Murâd-ı humâyunum, büyük sefer etmektir. Şimdiden sonra sefer hazırlığını göresin. Mühimmat-ta kusur koma.”

Evvelâ zahire lâzımdır. Arpa gibi, un gibi, peksimet gibi ve nihayet deve katır gibi... Yüz kerre yüz bin kile arpa, yüz bin kantar peksimet, on bin kantar barut, kırk tâne büyük top, üçbin çift camus, bin katar deve, ikiyüz katar katır, daha sonra hazine ikibin yük akçe,, sipâhilerinize ve yenice-ri kullarınıza, her nefere biner akçe sefer bahşişi ihsan buyursanız. Tımar ehline verilmez. Bu hazırlıklar ancak beş yılda yapılır. Çünkü, benim merhametli hünkârım, reâyâ kullarınız gayet fakir olup, köyler dağılıp kaçmışlar. Bu yakın zamanda sefer olursa gayet güç olur. Üç - dört yıl sefer olmasa yine akılları başlarına gelir ve sefer olunca sıkıntı çekilmezdi.

Cenâb-ı Hak, hünkârıma o kadar çok asker vermiştir ki, bir ucundan bir ucu bir günlük yer tutar. Sağ yanınızda sipâhi kullarınızın alayı, albayrak ile yürür. Sol tarafınızda silâhtar kullarınızın alayı sarı bayrak ile yürür. Önünüzde yirmibin tüfenkli yaya yeniceri kullarınız yürür. Rumeli bevlerbeyisi, otuzbin Rumeli askeri ile ve sancakları ile bir kanatta yürür. Anadolu beylerbeyisi, onbeşbin Anadolu askeri ile diğer bir kanatta, Sivas beylerbeyisi,

Karaman beylerbeyisi, Diyarbekir beylerbeyisi, Erzurum, beylerbeyisi, Haleb beylerbeyisi, Şam beylerbeyisi, Sancak beyleri ile hesaba gelmez. Devletlü hünkârımı ortalarına alıp, hünkârımın arkasından iç oğlanı kullarınız ve mehterân-ı alem, ve tabl mehterleri yürüyüp, konağa yararılır.

Benim sâadetlü hünkârım. Böyle ağır askere çok zahire gerektir ki, sıkıntı olmaya. Benim devletlü hünkârım, şimdi askeriniz ve kullarınız ıvı ataların zamanından daha çoktur. Eğer Rumeli tarafına sefer olursa, Rumeli'ne zahire yığılıp, hazır olur. Eğer Acem'e sefer olursa Anadolu'ya zahire yığılır. Şimdi merhametli hünkârıma lâzım olan, reâyânın vergilerini kaldırıp, ülkenizde sayım yapmak ferman buyrula. Beylerbeylerinin, sancak beylerinin sayıma karışmalarını reâyâdan Kaftan bahası, selâmiye, Nal bahası, adıyla akçe almalarını yarak etmek gerektir.

Berzüm merhametli hünkârım, reâyâ kullarınızın hâli gayet acıklıdır. Vezir-i âzam kullarınıza tenbih buyurun. "Elbette iyi, dindar, müslüman adamlar gönder. Ülkemi bir hoşça araştırıp, denetleyip, reâyâ fukarasının üzerinden zulüm gitsin, ihmal etme." diye sıkıca tenbih buyurun.

Benim devletlü hünkârım, sikke hususuna³⁹ dikkat etmek büyük işlerdendir. Para bozulmuştur. Bu yüzden bütün millet sıkıntıdadır. Gerek reâyâ ve gerekse kullarınız fakir olmuşlardır. Vezir-i âzam kulunuzu, "para işlerine dikkat lâzımdır" diye buyurasınız.

³⁹ Sikke, mâdeni para demektir.

OKUYUP, OLUP BİTENİ TANIMAK LÜZUMUNA DAİR

Benim devletlû hünkârım, Osmanoğullarının - Allah saltanatlarını ebedi kılsın - târihleri vardır. Dülbent oğlanında, yahut hazinededir. İsteyip, okuyasınız. Ulu atalarınız nice gazâlar etmişlerdir mâlûm-u humâyununuz olsun. Kullarınıza nasıl muâmele etmek gerektir. Daha başka şehnâmeler vardır. Pâdişâhların hallerini bildirir, okunması gerektir.

Benim devletlû hünkârım, bütün beylerbeyileri kullarınızı adları ile bilmeniz lâzımdır. Hatta sancağın beylerini, ocak ağalarını bilmek lâzımdır. Sekbanbaşı kimdir, kethüdâ bey, zağarcıbaşı, samsuncu başı, turnacıbaşı, başçavuş, haseki, deveci baş, kimdir (Bilmek lâzımdır) Bunlar onaltı ağadır. Balıkçın telli başlık giyerler. Birer birer yeniçeri ağasından sorun. Önce yeniçeri ağasına buyurun ki, "Sekbanbaşı nasıldır? Zaptı iyimidir? Zağarcı başı nasıldır?"

Benim devletlû hünkârım, yeniçeri odalarında sekbanlar otuzdört odadır. Yeniçeri ağası sefere gittiği vakit, sekbanbaşı İstanbul'da yeniçeri ağası yerine kalıp, zapteder. İstanbul'un her kapısında yeniçeri bekler, bunlara yasakçılar derler. Üç aydan üç aya değişir. Ve yerlerine başkaları gelip bekler. Bâzı yerlerde çorbacılar oturur. Birisi kavga etse, tutup, çorbacıya götürürler. Kötek vurulur. Sıkı beklerler. Subaşı, asesbaşı, gece gündüz, İstanbul'u dolaşıp, hırsız, haramzâde uğru tutarlar. Zindana korlar, İstanbul'u muhafaza eden onlardır.

Hiç bir kasaba ve şehir yoktur ki, orada yasakçı yeniçeri olmasın. Bütün serhadlerde yeniçeri ve topçu vardır. Budin gibi, Bağdad gibi Erzurum gibi... Şimdi Bağdad'da sekizbin yeniçeri kullanınız vardır. Onlara "Nöbetçi" derler. Üç yıl tamam olunca, onlar gelip, yerine başkaları nöbetçi olurlar.

Yeniçeri kethüdâsı, şimdi Bağdad'da Bektaş ağa adında bir yarar bulunuzdur. Bağdad beylerbeyisine Derviş - Mehmed paşa derler. Şehrizûr beylerbeyisine Câfer paşa derler. Musul beylerbeyisine Süleyman paşa derler, Diyarbekir beylerbeyisine Ahmed paşa derler. Van beylerbeyisine Hasan paşa derler. Erzurum beylerbeyisine Hüseyin paşa derler. Rumeli beylerbeyisine Siyavuş paşa derler. Karaman beylerbeyisine Hasan paşa derler. Halep beylerbeyisine Mehmed paşa, Şam beylerbeyisine Osman paşa, Anadolu beylerbeyisine Mustafa paşa, Mısır beylerbeyisine Mehmed paşa, Kıbrıs beylerbeyisine Hüseyinpaşa, Habeş beylerbeyisine Mustafa paşa. Rumeli beylerbeyisine Şâhin paşa derler. Bu şekilde bütün beylerbeyileri ve sancak beylerinin adları, mâlûm-u humâyununuz olup, hangisi işe yarar, elinden hüner gelir, hangisi işe yaramaz ise ona göre kıymet verilmek gerektir.

Benim devletlû hünkârım, bütün kullanınız taındıktan sonra her iş kolay olur. Onlar reâyâyâ dikkat edip, pâdişâhımın hizmeti uğruna can fedâ ederler ve pâdişâhımın arzusuna aykırı iş tutmadıkça değıştirilmemek gerektir. Bu suretle bütün memleket rahata kavuşur.

Bâkî ferman devletlû hünkârımıdır.

YENİÇERİ TEŞKİLÂTI HAKKINDA

Hak taâlâ kerametlü pâdişahımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahitında ömürlü eyleye... Benim devletlü hünkârım, müteferrika demek, kendisine hürmet edilmesi gereken kul demektir. Emektardırlar. Kimi hasodadan çıkmadır, kimi paşa çocuklarıdır. Üçyüz dört yüz kadar olurlar. Saâdetle, şehri dolaşmağa çıkıldığı vakit, önünüzde yürürler. Bu müteferrikaların zeâmetlisi olup, gedikli derler. Hünkârım sefere çıktığı vakit giderler. Saâdetle sefere gitmediğiniz takdirde ulûfesi olan da, zeâmeti olan da sefere gitmezler. Ulûfelilerin ulûfesi yüz akçe olur, seksen akçe olur, kırk akçe olur. Has odadan çıkan altmış akçe ile çıkar. Hünkârım, şehri gezmeğe teşrif ettiğinizde önünüzde yürürler. Zâbitleri, müteferrika başıdır. Ulûfelerini küçük ruznamçeden alırlar. Ve bayram günü el öpmeğe ayrıca gelirler. Vezir-i âzam kulu nuza gittikleri vakit, onlara ayağa kalkıp, riâyet eder. Ve bu kullarınıza "Ağa" diye hitab eder.

Çavuş kullarınız beş-altı yüz kadar olur. Onların da ulûfelisi, zeâmetlisi olur. Gedikli derler. Onların dahi kimi bostancı kullarınızdan emektarlık ile altmış akçe ile, kırk akçe ile, yirmi akçe ile çavuş olurlar. Sarây-ı humâyundan alınmak kanun değildir. Saâdetle şehri dolaşmağa veyahut sefere

çıkıldığı vakit, önünüzde topuzlarını omuzlarına koyup, yürürler ve hünkârımı konağa gelince selâmlayıp, alkış ederler. Elpençe divân dururlar. Başlarında tüy soğuç olur. İş çıktığı vakit, yabancı memleketlere gönderilirler. Zâbitleri çavuşbaşı olup, ulûfelerini ondan alırlar. Onlar ile dahi söyleşmek adet değildir.

Çaşnıgir kullarımız kırk kadardır. Daha fazla veya daha eksik olur. Muhterem haremnden çıkarlar. Taşra halkından çağnıgir olmak âdet değildir. Kırk âdet ulûfeleri olur. Ne fazla ne eksik. Hizmetleri divân günleri hünkârımın yemeğini altın sahanları ellerine alıp, çağnıgir - başı önlerine düşüp, Hasodaya götürüp, şadırvan yanında tahta üzerine korlar. Onlarla dahi söyleşmek kanun değildir.

Av ağaları dört ağadır. Baş ağa, çakırcıbaşdır. İkinci ağa, şâhinci başdır. Üçüncü ağa, atmacacıbaşdır. Dördüncü ağa, av ağasıdır. Herhangi ağa, ister çakırcıbaşı, ister şâhinci başı, bir av tutarlar - sa seyirdüşüp, rikâb-ı humâyununuza yakın yerde yer öperler ve avını sunarlar. O zaman hünkârım onu yanına çağırıp;

"Aferin ağa, iyi av ettin. Hazzettim."

Deyüpi yirmi, otuz altın ihsan buyurasınız.

"Göreyim seni, doğanları, şâhinleri, bir hoşça öğretmek gereksin."

Deyu av alan şâhin midir, doğan mıdır, balaban mıdır? (Bir hoşça gör) deyüp, tenbih buyurasınız. Bu kadar iltifat yeter. Ancak bu kadarı kanundur. Hemen av eder, ikinci başka zaman değildir.

Sipâhilerin altı ağası olur. Ve altı bölüktür. Baş ağa, sipâhi oğlanı ağasıdır. Kırmızı bayrak derler. İkinci ağa silâhtar ağasıdır. Sarı bayrak derler. Üçüncü ağa, yeşil bayrak ağasıdır. Sağ ulûfeciler derler. Dördüncü ağa, akbayrak ağasıdır. Sol ulûfeciler derler. Beşinci ağa, kırmızı ile yeşil bayrak ağasıdır. Sağ garibler derler. Altıncı ağa, yeşil ile beyaz bayrak ağasıdır. Sol garibler derler. Her birinin neferi hangi bayrakta ise öylece bayrak götürür. Hepsi onüçbin sipâhi olur. Her bölüğün başka kethüdâsı ve çavuşları vardır. Sipâhi bölüğünde sipâhi çavuşları, kabahat eden sipâhiyi tutup, sipâhi oğlanı ağasının önüne götürürler. Kırmızı kilim üzerine yatırıp, sıkı değnek çalıp, bukağıyı ayaklarına vururlar. Daha fazla suçu varsa akşam namazından sonra boğup, denize bırakırlar. Ağalarından, kethüdâlarından, ve çavuşlarından pek korkarlar.

Sipâhi kırmızı beyrak üçyüz bölüktür. Neferlerinin tamamı beş altıbin olur. Silâhdar, sarı bayraktır, ikiyüz altmış beş bölüktür. Her bölükte, yirmi - otuz adam vardır. Tamamı dörtbin adam olur. Biraz daha eksik, veya fazla olabilir. Yeşil bayrak yüzyirmi bölüktür. Binbeşyüz adamdır. Akbayrak yüz bölüktür. Binikiyüz adamdır. Alaca bayrak yüz bölüktür. Yediyüzden - dokuzyüz adama kadar olur.

Bu adı geçen sipâhi tâifesinin hepsi İstanbul'da değildir. Osmanlı ülkesinin çeşitli taraflarında kimi Edirne, kimi Bursa, kimi Şam, ve kimi Haleb'dedir. Üç ayda bir kerre ulûfe çıkınca, gelip, ulûfesini ağa kapısından alırlar. Ve yine vilâyetlerine giderler. Sefer-i humâyuna saâdetle çıktığınız va-

kit, sağ yanınızda sipâhi, ve sol yanınızda silâhdarlar alay bağlayıp yürürler. Arkanızda yeşil bayrak yürüyüp, akbayrak hazinenin yanında yürür. Otağ-ı humâyun kurulduğu vakit bir gece sipâhi oğlani, bayrakları ile gelip, otâğ-ı humâyun etrafında oturup nöbet beklerler, Bir gece de silâhdarlar gelip, onlar da çıkıp, çevre oturup beklerler.

Benim devletlû hünkârım, gerektiği vakit bölük ağasını çağırıp:

“Ağa, gözünü aç, neferleri bir hoşça zapteyle. Eğer bir fesad çıkaracak olurlarsa senin hakkından gelirim.” diye tenbih buyurasız.

Silâhdarlar, kanun mucibince değeri olan iç oğlanları, ve bostancı kullarınızdan alınır. Defterlerini mukabeleci tutar. Sipâhi oğlanların adlarının kaydolması için mukabeleciye hatt-ı humâyununuz yazılır. Bir sipâhi ölünce haberini mukabeleciye götürüne eski kanun gereğince gündelik iki akçe terakki verilir. Ölenlerin ve yeri boşalanların defterini mukabeleci mevâcib çıktıkça vezîr-i âzamı kuluza verir. O da yüce katınıza “Şu kadar münhal, sipâhilik vardır. Mevâcibleri devlet hazinesine kalmıştır” diye arzeder. Sipâhilerin boşalan yerlerine dikkat etmesi, defterlerini gayet dikkatle tutması, aksi halde pişman olacağı hususunu mukabeleciye sıkıca tenbih olunması için bâzan vezîr-i âzam kuluza ferman buyurursunuz.

Bölük ağaları kuluza şu şekilde hatt-ı şerifiniz yazılır:

“Siz ki, altı bölük ağalarısınız, hatt-ı humâyunum ulaşınca bilesiniz ki güzelce ilgilenip, sipâhi kul-

larımı iyi zaptetmeniz ve hiç bir yerde yaramazlık etmemelerine dikkat etmeniz irâdemdir. Eğer kabahat edenler olursa, ağalarını suçlarım. Nasıl zaptettiğimize dikkat olunmaktadır.”

Benim saâdetlü hünkârım, yeniçeri ocağı zâbitleri sırası ile yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kethü lâbeydir. Yukarıda bildirildiği üzere 161 çorbacı olup, yeniçerilerin tamamı kurucuları, oturakları, solakları ile otuzbin kadar olur. Ulûfeleri, senede 1000 yüke ulaşır. Bunlardan her üç senede bir kere Bağdad, Van, Erzurum, Budin, ve diğer kaleleri muhafazasına nöbetçiler gönderilir. İstanbul kapılarının ve kulelerinin yasakçıları bunlar olup, nöbetçilik ederler. Yaramazları tutarlar. Eğer yeniçeri ise ağaya götürürler. Eğer sipâhi ise sipâhi ağasına götürürler, terbiye ederler. Benim devletlü hünkârım, cebeci kullarımız, yedi - sekiz bin nefer olup, zâbitleri cebecibaşıdır. Yeşil şebkülâh giyer. Bunların da çorbacıları ve odabaşları vardır. Cephâneyi ve silâh ambarlarını beklerler. Hususi sefer vardır. Silâh, barut, kurşun, kılıç, tüfenk gibi mühimmat ve malzeme onların elindedir. Çünkü sekiz akçe mevâcibleri vardır. Gemilerde de vazifeleri vardır. Bu bir ayrı ocak olup, kendi zâbitleri vardır. Cebeci-başı, kethüdâ, kâtip, çavuş, ve çorbacılar gibi.

Topçu kullarımız iki - üçbin neferdir. Topları, kundakları gözetirler. Sefer zamanında topları götürürler. Zâbitleri topçubaşı, kethüdâ, çavuş ve çorbacılarıdır. Topları, tophânede onlar döklerler. Orada odaları vardır ve işleri oradadır. İcerinde ustaları olup, cenk zamanında lâzımdır. Onlara, dök-

mecilere ve diğ̈er tophâne hademesine üç ayda bir mevâcib verilir.

Benim sâadetlû hünkârım, mehter kullarınız ikibin nefer kadardır. Zâbitleri, mehterbaşısıdır. Se- fere gitmek arzu buyrulursa onlar iki güruh olurlar. Biri bir gün ileri giderek otâğ-ı humâyununuzu kurarlar ve ertesi güne hazırlarlar. Bütün kullarınız alay ile geldiklerinde otağ, saray gibi hazır olur. Ve istinâhat buyurursunuz. Bâzan pâdişahım, vezir-i âzam kulunuza mehterbaşısıya, otâğ-ı humâyunu has bahçede sefer ve ordu zamanında olduğı gibi kurdurması, bir noksanı olmadığını görerek, rikâb-ı humâyunuza arzemesi için ferman buyurursunuz.

Benim devletlû hünkârım, mehterân-ı âlem, bir başka topluluktur. Zurna, Tabl, boru ve diğ̈er sazlar çalan sâzendelerdir. Mir - alemin eli altında ikiyüz kadar nefer bulunur. Başlarına sâzende - başı denilir. Sefere çıktığınız vakit, mübârek sancakla gidip, otâğ-ı humâyuna varınca mehterleri çalarlar. Ve yine ikindiden sonra da nöbet vaktinde nöbet çalarlar. Benim devletlû hünkârım, Ortakapıda olan kapıcı kullarınız ikibin nefer kadardır. Bâb-üs-sâade'de ayrıca dört yüz kapıcı vardır. Her vakit nöbetle kapıları beklerler. Dışarıda bir iş çıksa memuriyetle bunları gönderirler. Kapıcılar, bostancı ocağından, sarayın aşçı, helvacı, ve ekmekçilerinden alınıp, kapıcılar kethüdâsı kulunuzun eli altına verilirler. Bunlar bâzı işler için memuriyetle beylerbeyilere menzil ile gönderilirler.

Benim kudretli hünkârım, kapıcıbaşı kullarınızın sayısı, tâyin edilmiş olmayıp, fazla veya eksik

olabilir. İçlerinde şimdi tanınmış olan İsmâil ağadır. Ondan sonra Ahmed ağa, ve eskilik sırası ile kâtip Mehmed ağa, Süleyman ağa, Şahbaz ağa, Hüseyin ağa, Davudpaşa - zâde, Mustafa paşa - zâde, Murtaza paşa - zâde ağalardır. Elçiler huzurunuz gelip, şeref buldukları vakit, onları kapıcıbaşı kullarınız getirirler. Elçinin koltuklarından tutup, arzodasına koyarlar ve rikâb-ı humâyununuz yüz sürdürürler. Bâb-ı âliden, beylerbeyilere mühimme gitmek gerektiği vakit, bu memuriyete kapıcıbaşılar tâyin olunurlar. Elçilik ile dahi onlar gnöderilirler. Vezirlerin başını getirmeğe, valilikte bırakılmakda, teşrifat götürmede onlar kullanılır. Mevâcibleri, günde yüzelli akçe olup, âdi hizmetleri, sarayda pâdişahlık dairesinin büyük kapısında beklemektir.

Benim saâdetlû pâdişâhım, birkaç adet vazifede olmayan vezir ve bey vardır ki, saâdetlû kapınızda vazife beklerler. Açık olduğu vakit, kabiliyetlerine göre onlar tâyin olunur.

Solak kullarınız dörtyüz neferdir ve dört solak başı vardır. Hünkârımın özengisi yanında yürürler. Arada bir kerre "Bre koca solaklar, işler ne âlemdedir? Zulüm var mıdır?" diye sorun. Eğer "Güzel, zulüm yoktur" derlerse "Sakın yalan söylemen. Yoksa haber alırım, hakkınızdan gelirim" diye tenbih edersiniz. Çünkü onlar "Saâdetlû pâdişâh dünya ahvâlinde bahsetti" diye herkese yayılır. Güzel adınız dünyaya dolar. "Pâdişâh dikkat ediyormuş" diye halk kendi işleriyle meşgul olurlar.

Peykler, yirmi - otuz neferdir. Bir eski ocak olup binbaşılıarı vardır. Hünkârım saâdetle şehri do-

laşmağa çıktığı vakit, solakların önünde yürürler, bir süstür.

Hünkârımın ne kadar atları ve develeri varsa büyük mirahor ağa kulunuzun elindedir. Raht hazinesi onun elindedir. Saâdetle dışarıya çıktığınız vakit solaklar arasında yedeklerin ardında yürür ve ne kadar yedekçi ve saraç varsa eli altındadır. Ahıra âit olan işleri görür. Hünkârıma bir şey arzemesi gerekse vezir-i âzamı kulunuza söyleyip, arzettirir. Eskiden beri kanun böyledir. Fakat yakın zamanda kendileri görür oldular. Eli altında bin kadar deve ve ikiyüz kadar katır olup, onlara deveci, sarbanlar, katırcı ve eşekçiler dikkat ederler. Zâbitleri, sarbanbaşı⁴⁰ ve harbende⁴¹ başı olup, büyük mirahorun emrine bakarlar. Çayır mahsulü diye, rikâb-ı humâyununuza zaman zaman yirmibeş yük akçe verir. Çünkü beylik çayırını satıp, rikâb-ı humâyuna verir. Küçük mirahur ağa kulunuz, küçük ahıra karışır. Arabacıların hâkimidir. Devletlü vâlîde sultan hazretleri bir yere gidince bütün saraçlar ile araba önünde yürür. Sefere giden iç oğlanları kullarınıza atlarını verir, başka bir hizmetli yoktur.

Kapıcılar kethüdâsı kulunuz, rikâb-ı humâyununuzda yürüyüp, bir şikâyetçi arzuhal sunarsa, alıp, hünkârıma götürür. Ve bir yere göndermek gerekse "Gel kethüdâ, var vezir-i âzamı çağır" Yahut "Vezir-i âzama, falan işi şöyle eylesin" diye mübârek ağzınız ile ısmarlarsınız. Hünkârıma âit

⁴⁰ Deveci - Başlı demektir.

⁴¹ Katırcı - Başlı demektir.

olan bütün hizmetler onundur. Hünkârıma gayet yakındır.

Benim devletli ve merhametli hünkârım. Bu en küçük kulunuzu topraktan kaldırıp, herkese dopdolu olan ihsanınızla sevindirdiniz. Cenâb-ı Hak, merhametli, cömert, hünkârıma, bin yıl ömür verüp, Kaftan Kafa hükmelemek nasib eyleye, âmin.

HATT-I ŞERİFLERİN NE YOLDA YAZILACAĞINA VE İÇİNDE NELER BULUNACAĞINA DAİR

Allahu Taâlâ, kerâmetlû pâdişahımın mübârek vücutlarını hatâlardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim devletlû hünkârım, ulûfe için vezir kulunuz telhis edip, arz edince “Ulûfe vereyim mi?” diye arzederse “Veresin” diye, telhis üstüne mübârek yazınızla yazarsınız. Ulûfeden bir hafta evvel (yazı) olurdu. (Yazı) demek, yeniçeri ocağında ne kadar nefer vardır? Diğer ocakların hepsi deftere yazılır, vezir-i âzam kulunuza getirirler. Ne vakit ki, “Yazı olsun mu?” diye rikâb-ı humâyununuzla telhis gelirse onun dahi üzerine mübârek yazınızla “Olsun, açıklarına dikkatli olasın”. Telhisin üzerine bu kadarçık yazarsınız. Fakat “Ulûfe verilsin mi?” diye arz olunursa “Hemen veresin” diye yazmak yetiştir.

Benim devletlû hünkârım, ulûfe verilip, defterdar kulunuz arzodasına gelerek bu kadar ulûfe verildi diye, defteri okuyup, tamamlayınca, defterdara buyurasınız ki, “Bir hoşça doğrulukla hizmet edesin, yoksa sen bilirsin” diye yavuzca söyleyesiniz.

Benim hünkârım, pâdişah sikkesi ahvaline çok fazla dikkat gerektir. Darphâne⁴² ye gayet doğru,

⁴² Para kesilen yer.

müslüman bir nâzır gerektir. Bir kuruş dokuzbuçuk dirhemdir. Bir dirhem on akçe olmak üzere kesilse, bir kuruş doksanbeş akçe olur. Bir dirhem, oniki akçe olmak üzere kesilse akçe gayet ufak olur. Şimdi ise kuruş, yüzyirmibeş akçeye geçer. Şimdi akçe, kıpkızıl mangıra benzer. Benim devletlû hünkârım, eğer para düzeltilmezse, reâyâya ve kullarınıza ulûfe olarak verilmek güçtür. Bu husus gayet üzerinde konuşulmaya muhtaçtır. Yavaş yavaş olması gerektir. Benim merhametli hünkârım, pâdişahlık alâmeti, para ile hutbedir. Halk ikisi ile memnundur. Hemen vezir kulunuza emir buyurun:

“Bu para işini gör, darphâne işlesin, benim adıma para kesilsin. Gümüş lâzım olursa kuruşu hazinemden veririm, akçe kestir. Tahsil olunduğu vakit, katıma teslim edesin.”

Diye ferman buyurun. Ayar diye, Gümüşü eritirler, Bakırı ve kurşunu gider. Hâlis kalır. Ayar olmuş derler.

Benim devletlû hünkârım, memleket yazılması⁴⁴ gayet lâzımdır. Çünkü pek çok seferler olduğundan reâyâ köyleri bırakıp kaçmışlardır. Meselâ bir köy, on ev olarak yazılmıştır. Sonra reâyâ kaçıp, bir ev kalmıştır. Avâızcı vardığı vakit, bu köyden on ev yazılmıştır diye on evin avâızını alır. Bir evden beylik için üçer kuruş alınır. Bâzi köy vardır, sayım olduğu vakit, bir ev yazılmıştır. Etraftan reâyâ gelip, içine dolmuştur. On eve tahammülü vardır. Şimdi sayım memuru gönderilse, doğrusu yazılır. Eğer adam çok ise ona göre yazar. Bir köyde üç ev olsa

⁴⁴ Sayım.

her evde birer adam olsa onu bir ev diye yazar. Altı olsa, iki ev diye yazar. Daha fazla olsa, daha ziyâde ev yazar. "Tahrir" yazıcı demektir. Bu işleri dahi vezir kulunuza emredersiniz ki, "Memâlik-i mahruseme iyi, müslüman, akıllı adam gönder. Hak ve adâlet üzere sayım yapsınlar. Rüşvet almaktan, kimsenin hatırını yıkmaktan kat'iyen çekinsinler" diye tenbih buyurasınız. "Göreyim seni, Muhammed ümmeti hizmetidir. Bir hoşça görülsün" diye fermân-ı humâyun lâzımdır.

Benim devletlû hünkârım, beylerbeyine, hatt-ı şerif yazmak icab ettiği vakit, şöyle yazıla:

"Sen ki Mısır muhâfazasında olan vezirim Mehmed paşasın, saâdetlû hatt-ı humâyunum sana ulaşınca bil ki, rikâb-ı humâyunuma mektubun geldi. Devlet hazinesinin gelirlerini tahsil hususunda elinden geldiği kadar çalışıp, memâlik-i mahrusemi koruyup, kullarımın zapt ve raptı için fevkalâde uğraştığını arzylemişsin. Mâlûm oldu. Berhurdar ol. Nimetim sana helâl olsun. İmdi bu hizmetin karşılığında şâhâne inâyetimden sana kabzası murassa' bir kılıç ve bir serâser kaplı samur kürk ihsan ettim. Dört başı mâmur bir şekilde hürmetle karşılayıp, kılıcı kuşanıp, kaftanını giyip, bu nimetin şükürünü yerine getiresin. Uvkuyu ve rahatı kendine haram edip, evvelkinden fazla hizmetine dikkat edesin. Hayır duâma mazhar olmaya çalışsın. Göreyim seni, devlet hazinesinin gelirini günü gününe göndermeye çalışsın. Haremeyn-i şerifeyn'e⁴⁴ âit parayı gününde gönderip, sıkıntı çektirmeyesin. İhmal-

⁴⁴ Mekke ve Medine.

den ve mûsamahadan kat'iyen sakınasın, şöyle bile-
sin”

Sır kâtibi olan böylece yazmalıdır.

Devletlü hünkârım, yazı üstüne, mübârek el yazınla yalnızca “Gereğince iş göresin” diye yazılır. Başka yazılacak bir iş varsa hemen sır kâtibine mübârek kaleminizle:

“Mısır beylerbeyisinc, hazineye âit paranın acele gönderilmesi için haremeyn fukarasına vazifeleri için, ülkemi sıkıca muhafaza etmek için bir mektup yazasın, mühürleyip, hâkipâyime göndersin.” diye mübârek yazınızı müsâhip ile gönderesiniz. Sır kâtibi kulunuzun hususi odası vardır. Yalnızca orada yazar. Mühürleyip, yine müsâhip ile gönderir. Benim devletlü hünkârım. Bu defa okursunuz. Arzunuz gereğince olmuş ise “Yazı” üzerine “Gereğince iş görüle” dersiniz. Eğer isteğimize uymayan bir kelime varsa mübârek kaleminizle çizip “Bu sözü yazmayasın” diye istediğiniz gibi vazılıncaya kadar yazdırasınız. Üzerine “Gereğince işlem yapıla” dedikten sonra yanınızda keseye koyup bağlasınlar. Balmumu üzerine mübârek mührünüzi vurup, kâğıda sarılıp, “Mısır muhâfızı vezirim Mehmed paşaya” diye bu kadarcık yazılır. Benim saâdetlü hünkârım, Budin, Bağdad veya Erzurum beylerbeyisine mektup yazmak gerekirse bu şekilde yazmak gerekir. Benim saâdetlü hünkârım, kapudan paşa kuluza hatt-ı şerifiniz şöyle yazılır:

“Sen ki benim vezirim kapudân-ı deryâ Mehmed pasasın, adâletli hatt-ı serifim ulaşınca, bilösin ki, uvku ve rahatı kendine haram edip, Akdeniz'in ve Karadeniz'in korunmasına çabalayıp, ziyâde dik-

kat edesin. Tâ ki kâfirlerin kalyonları tüccar gemilerine hiç bir surette zarar vermeye ve kazak kayıkları kıyılarına inmeyeler. Eğer inip, köyleri vururlarsa sonra sen sorumlu olursun. Benim isteklerime dikkat etmekle pâdişâhça lûtuflarıma lââyık olursun. Hayır duamı seninle olsun. Aldırış etmezlikten sakınasın. Düşmana dair olan işlere çok dikkatli olasın.”

Benim saâdetlû hünkârım, yeniçeriye kapı olmak arzu buyurduğunuz vakit, bostancı ve acemi oğlanı ocaklarında yazılır. Ağa kulunuza şu suretle hatt-ı şerifinizi yazarsınız:

“Sen ki yeniçeri ağasısın, hatt-ı humâyunum ulaşınca yeniçeri ocağının işlerine güzel çalışsın. Disiplinlerine, terbiyelerine bakıp, kimseye bir akçe ulûfe vermekten sakınasın. Rikâb-ı humâyunuma bildirilmeden eğer bir akçe ulûfe verildiğini duyar sam sonra gazabıma çarpılırsın. Asla arzularıma aykırı hareket etmeyesin.”

Benim devletlû hünkârım, sefer-i humâyuna gelmek için bir vezir kulunuza hatt-ı şerif gönderildiği vakit böyle yazılır:

“Sen ki özü muhafızı vezir İbşir paşası, mübârek hattı humâyunum ulaşınca bilesin ki arzum, fâlan tarafa sefer olduğundan eyâlette olan zeâmet ve tımar erbâbını biriktirüp, emrime hazır olasın. Ve askerle beraber lâzım gelen yere gitmeğe hazır bulunasın. Dikkatli olup, hazır olasın. İşlerinde asla aldırış etmezlik yapmayıp, bir gün geç gelecek olursan sonra sen bilirsin. Haberin olsun.”

MÜLKİ BÖLÜMLER VE HASLARIN MIKDARI HAKKINDA

Saâdetlü pâdişâhım, Rumeli beylerbeyisinin senede Hassı onbir yük akçadır. Eyâletinde yirmidört sancak vardır. Köstendil, Mora, İskenderiye, Tırhala, Yanya, Ohri, Dukakin, Silistre, Niğbolu, Vidin, Avlanya, İlbasan, Delvine, Üsküb, Selânik, Viçe, Kırkkilise, Çermen, Alacahisar, Pizren, volçetirin, Bender, Akkirman... Bu livâların birer sancak beyi olup, onlara Rumeli beyleri denir. Onların sancak ve mehterhâneleri vardır. Sefere her biri iki-üç yüz cebeli ile eşerler. Yine Rumeli'de 9274 kılıç olup, 904 ü zeâmet, geride kalanı tezkereli ve tezkeresiz tımardır. Gizli olmaya ki, zeâmet erbâbına her beşbin akçede bir mükemmel cebeli, ve tımar erbabına üçbin akçede bir cebeli gerektir. Yirmibin akçeye kadar olan, eski kanuna göre üç cebeli verir. Bütün cebelileri 20200 nefer olup, zeâmet ve tımar sâhipleri ile beraber sefere giderler. Beylerbeyi tımarı, onbinden ve sancak beyleri cebelileri il 8200 e ulaşır. Bu takdirde toplam olarak Rumeli askeri 30.000 nefer olur. Senelik hâsılları beşyüz altmış sekiz yük, elliyeedi bin akçedir.

Saâdetlü pâdişâhım, Anadolu beylerbeyisi Mustafa paşadır. Senelik on yük Hassı ve ondört sancağı vardır. Kütahya paşa sancağı, Saruhan, Aydın, Hü-

davendigâr, Kastamonu, Mentеше, Bolu, Ankara, Karahisar sâhip, Tekeili, Çankırı, Hamideli, Sultan önu, Karasi... Bu eyâlet yedibinüçyüz kılıç olup, yüzdoksanbeş zeâmet, geride kalanı tımardır. Cebelileri 9700 nefer olup, beyler, zeâmet ve tımar erbâbı, kanun üzere cebelileri ile 17000 kadar asker olur. Senelik mahsulleri üçyüz otuz sekiz yük ve 32.000 akçe olur.

Saâdetlü pâdişâhım, Hasan paşa kulları hâlen Karaman beylerbeyisidir. Senelik Hassı altıyüz altmış bin akçe olup, bu eyâlet yedi sancaktır. Konya, paşa sancağıdır. Diğerleri, Niğde, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri, Akşehir ve Aksaray'dır. 626 kılıç olup, yüzonaltısı zeâmet geride kalanı tımardır. Bu takdirde beyler, zeâmet sâhipleri ve tımar erbâbı eski kanuna göre cebelileri ile 4.600 asker olur. Senelik hâsılâtı seksen yük, beşbin beşyüz akçe olur.

Benim fütüvvetlü hünkârım, şâhin paşa hâlen Bosna beylerbeyisidir. Senede Hassı altıyük elli bin akçe olur. Eyâleti sekiz sancaktır. Bosna, paşa sancağıdır. Diğerleri, Hersek, Kilis, İzvornik, Pojega, Raçna, Kerka, Rahoviçe'dir. Bu livâların zeâmet ve tımar erbâbı, üçyüzseksendokuz kılıçdır. Cebelileri ile çok asker olup, senelik hâsılları 122 yük, 13.580 akçedir.

Benim merhâmetlü pâdişâhım, Mehmed paşa şimdi Tameşvar beylerbeyidir. Sekiz yük altıbin akçe Hassı vardır. Eyâletinde altı sancak vardır.: Tameşvar, Lipve, Göle, Morava, Yanova... Bu eyâlet dahi çok asker olup, hâsılları senede 85.000 yük, yedi bin üçyüz otuz akçedir.

Benim kudretli pâdişâhım, Mûsâ paşa şimdi Budin beylerbeyisidir. 880.000 akçe Hassı olup, eyâleti yirmi sancaktır. Budin, paşa sancağıdır. Eğri, beylerbeyiliktir. Kanije, Peçevi, İstoni Belgrad, Estergon, Sekedin, Hatvan, Şimontorne, Sirem, Koban, Fülele, S:igetvar, Mohaç, Ösek, Novigrad, Sečan, Sansar, Soltuk... Bu livâların zeâmet ve tımar erbâbı 2.722 kılıçtır.

İbşir paşa, şimdi Özü beylerbeyisi olup, sancağına ek bâzı livâlar vardır.

Benim merhametlû hünkârım, Cezâyir-i Bahri-sefid beylerbeyiliği kapudân-ı deryâ eyâletidir⁴⁵.

Benim merhametli hünkârım, Hüseyin paşa kulunuz şimdi Kıbrıs beylerbeyisidir. Altıyüz Hassı vardır. Eyâleti sekiz sancaktır. Lefkoşe paşa sancağıdır. İçel, Tarsus, Alâiye, Sis, Kirine, Baf, Mağosa... Bu üç sancak salyâne ile verilir. Bu livâların zeâmet ve tımar erbâbı, ikiyüz otuzsekiz kılıçtır.

Benim saâdetlû hünkârım, Veli paşa kulunuz şimdi Zulkadriye beylerbeyidir. Altıyüz Hassı vardır. Eyâleti beş sancaktır. Maraş livâsı paşa sancağıdır. Malatya, Ayıntab, Samsat, Kars, Zulkadriye... Zeâmet ve tımar erbâbı, 2582 kılıçtır.

Benim kudretli hünkârım, Osman paşa şimdi Şam beylerbeyisidir. Hassı, senede on yükdür. Eyâleti onbir sancaktır. Kudüs-ü şerif, Gazze, Safed, Berut'la beraber Sayda, Nablus, Acelün, Lecun, Bu-ka, Tedmür, Akkû, Şuveyk ile beraber Kerek... Şam-ı şerif paşa sancağıdır. Zeâmet ve tımar erbâbı 846 kılıçtır. Senede elde edilenleri 65 yük, 58.600 akçedir.

⁴⁵ Cezâir-i bahr-i sefid, (Akdeniz adaları) demektir.

Benim kudretlû Hünkârım, Osman paşa hâlen Trablus Şam Beylerbeyisi olup sekiz yük Hassı vardır. Eyâleti beş sancaktır: Hama, Humus, Selimiyye, Cebeliyye, Trablus paşa sancağıdır. Tımar ve zeâmet erbabı ikibin yüz altmış üç kılıç clup, hasılları ellialtı yük sekiz bin dörtyüz kırk akçedir.

Benim kudretli hünkârım, Mehmed paşa sekizyüz Hassı ile şimdi Haleb beylerbeyisidir. On sancağı vardır. Edene (adana) Kilis kürtleri, Birecik, Maarra, Aziz balisi, Mümbüç, Türkman, Azaz'la beraber Haleb. Haleb paşa sancağıdır. Bu livâların zeâmet ve tımar erbâbı 878 kılıç olup, elde edilen geliri, 77 yük, 1320 akçedir.

Benim kudretli hünkârım, Mehmed paşa - zâde şimdi Ruha beylerbeyisi olup, Hassı altıyüz seksenbin akçedir. Eyâleti yedi sancaktır: Çamas, Habur, Deyri Ruhbe, Beni Rebia, Suruç, Ane, Ruha yâni Urfa, Raka ile beraber paşa sarayıdır.

Benim saâdetlû hünkârım, Vezir Ahmed paşa kulunuz, şimdi Diyarbekir beylerbeyisidir. Senede 12 yük Hassı vardır. 24 sancağı vardır. Beşi hükûmete ocaklık, sekizi kürd beyleri sancağı, bunlardan başka onbir osmanlı sancağı şunlardır:

Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hısnıkeyf, Siirt, Mivafarkın, Akcakale, Sencar, Habur, Çemişgezek... Teb'id ile verilen beş sancak şunlardır: Haküd, Cezire, Eğil, Genç, Pertek, Çapakçur, Çermik, Amid, paşa sancağıdır. Bu sansakların zeâmet ve tımar erbâbı cebelileri ile 2992 () Kılıç () nefer olup, elde edilenleri senede 114 yükdür.

Benim devletlû hünkârım, Siyavuş paşa şimdi Rum beylerbeyisidir. Hassı dokuzyüzyük akçedir.

Sekiz sancağı vardır. Amasya, Bozok, Divrik, Cânik, Arapgir, Çorum, ve Sivas paşa sancağıdır. Zeâmet ve tımar erbâbı 3100 kılıç olup, geliri yüzotuzbir yük, seksenyedibin yüzirmi akçedir.

Benim mahabbetlû pâdişahım, Hüseyin paşa şimdi Erzurum beylerbeyisi olup, senede on iki yük Hassı vardır. Eyâleti on iki sancaktır. Karahisar Şarki, Kiğı, Yukari Pasin, İspir, Hınıs, Malazgirt, Tekman, Kuzucan, Tortum, Mecankert, Namrevan, Erzurum paşa cansağıdır. Bu sancakların zeâmet ve tımar erbâbı 3055 kılıçtır. Senelik hâsılları 59 yük 6920 akçedir.

Benim mahabbetlû hünkârım, Mehmed paşa şimdi Kars beylerbeyisidir. Senede 820.000 akçe Hassı vardır. Altı sancaktır: Küçük Rahcivan, Zaroşad; Geçvan, Kağızman, (Şuregil ile beraber) Kars paşa sancağıdır. Zeâmet ve tımar erbâbı 1206 kılıçtır. Hasılları, 90 yük, 4119 akçedir. Bu asker, acem serhaddine, Van kalesine üç günlük yoldadır.

Benim sâadetlû hünkârım, Sefer paşa şimdi Çıldır beylerbeyisidir. Senede 900 yük, 25.000 akçe Hassı vardır. Eyâleti on üç sancaktır. Oltı, Hartuş, Ardahan, Bezrek, Haçrek, Hostho, Mahcil, Acara, Pumbek. Ocaklık olan sancakları: Pertekrek, Levane, Nisfı levane, Şavşat, Çıldır sancağıdır. Bu sancakların zeâmet ve tımar erbâbı 1380 kılıçtır. Senelik Hasılları 92 yük, seksenaltıbin akçedir.

Benim merhametli hünkârım, Hüseyin paşa şimdi Trabzon beylerbeyisidir. Altıyüz Hassı olup, iki sancağı vardır: Trabzon, Batum.

Benim merhametlû hünkârım, Yusuf paşa şimdi Keefe beylerbeyisidir. Mostarlı Mustafa paşa Ha-

beş beylerbeyisidir. Süleyman paşa şimdi Musul beylerbeyisidir. 50 yük, 81.000 Hassı vardır. Eyâleti, 7 sancaktır. Musul, paşa sancağıdır. Sancakları; Becvanlı, Tekrid, Eski Musul, Horn ve Bane. (Herobane) bu sancakların zeâmet ve tımar erbabı ikiyüz yetmişdört kılıçtır. Hasılları yirmi iki yük, kırkıbin akçedir.

Derviş paşa şimdi Bağdad beylerbeyisidir. Sal-yânesi ondört yük, eyâleti 18 sancaktır. Yalnız yedisinde zeâmet ve tımar erbâbı vardır. Hille, Zengi, Âbad, Civârız, Remahiye, Çengüle, Karadağ, Dertenek, Semavat, Bayat, Derne, Debala, Elsayih, Vasıt, Kerent, Demirkapı, Kazaniye, Giylân, Bağdad paşa sancağı olup, Kale muhafazasına sekizbin yeniçeri ve dörtbin şehir askeri vardır ki, (Bağdad kulu) denir. Paşanın üç bin kadar askeriyle fazla miktarda asker olur.

Benim saâdetlü hünkârım, Hasan paşa şimdi Van beylerbeyisi olup, senede Hassı onbir yük akçedir. Eyâleti 14 sancaktır: Van, Paşa sancağıdır. Diğerleri, Adilceviz, Erciş, Muş, Bargiri, Kârkâr, Kesani, Asiberd, Ağakes, Beni Kutur kürdleri, Beyazid kalesi, Berda, Ovacık, Bitlis hükümeti:.. Bunların zeâmet ve tımar erbâbı 1180 kılıçtır. Hasılları 200 yük, 79 akçedir.

Câfer paşa şimdi şhrizur beylerbeyisidir. Senede on yük Hassı vardır. Eyâleti yirmi bir sancaktır: Sürüçek, Erbil, Keşaf, Şhribazar, Cebelihümreyin, Hezarmend, Tolcuran, Merkave, Acur, Cengüle, Yakberle, Belkas, Uşni, Tel ve Tavi, Seyid Burencin, İrman, Dadan, Berend, Dudinle beraber Harir. Gazi keşan kalesi paşa sancağıdır.

AVÂRIZ VE SURSAT HAKKINDA

Cenâb-ı Hak, devletlû pâdişâhımın mübârek vücudlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim saâdetlû hünkârım, Avâriz için, ev başına reâyâdan beş riyal kuruş alınmak çoktur. Reâyâ fukarasına zulümdür. Benim merhametli hünkârım, eskidenberi kanun üçyüz akçe alınmaktadır. Ev başına varup, devşiren adama ev başına kırk akçe yeter. Varır, ev başına üçyüz akçe alır. Böyle olursa hem reâyânın duâsını alırsınız, hem memleketleriniz bayındır olup, zulüm olmaz. Vezir kulunuzdan sorunuz:

“Şimdiye kadar reâyâdan avâriz olarak ev başına beşer riyal kuruş mu alınırdı?, Yoksa şimdi mi ziyâde oldu? Bu sorunun cevabını veresin” diye ferman buyurasınız. Benim devletlû hünkârım, memleketlerinizde avâriz evleri, tamamı 120.000 evdir. 20.000 evi çürüktür. Yüzbin evinden üçyüz yüz akçe olur.

Nihâyet benim devletlû hünkârım, muharrem ayı yılbaşısıdır. Avâriz defterleri şimdi çıkıp, akçe ile satarlar. Alan adam her halde akçe almıştır. Beylik malı tahsil etmeye, kendi verdiği rüşveti çıkarmağa ve kendine birkaç akçe fayda temin etmeğe çalışır. Böyle olunca, reâyâ fukarasına kat kat zulüm olmuş olur. Zulüm etmeyince olmaz. Amma bunun çâresi vardır. Vezir kulunuza tenbih buyurun:

“Avâriz defterlerini bir hoşça kendin dağıt.

Avâzı toplamağa müslüman ve dindar adamlar gönder. Ev başına miri için üçyüz akçe alınsın. Kırk akçe de varup, toplayan adama verilsin. Sıkı tenbih eyle. Fazla almasınlar. Bu defterleri kavaf eline verüp, elden gitmesine râzı değilim. Herhangi adamı tâyin dersen, varup toplansın. Eğer emrimden fazla bir akçe alındığını duyarsam, sen bilirsin. Sonra cevâbını senden isterim. Öte yakanın reâyâsından İstanbul, doludur. Haberini alırım. Sonra hiç bir sözüne inanmam. Sen bilirsin!"

Benim devletlü hünkârım, Sursat ahvâlini sorarsanız, Sursat sefer olduğu vakit, reâyâ üzerine salınır. Sursatın mânâsı, arpa, buğday, un, odun ne kadar tâyin olunursa, bir kadılık yerden reâyâ getirip, merhametlü hünkârım konduğu yere yığdıklarıdır. Yettiği kadar bir gün bir gece alınır. Miriden akçesi verilir. Bedâva değildir. Saâdetlü pâdişâhımızın hazinesinden karşılığı verilir. Fakat Hak sâhibine değmez. Sefer olmayınca reâyâyâ sursat olmaz. Kanun değildir. Nezil zahiresi dedikleri, bir kadılık yere emrolunur ki, kaç ev varsa ev başına beş kile arpa, bir kile un; eğer iki yüz ev ise bin kile arpa, ve ikiyüz kile un; Düşman memleketinde pâdişâh herhangi bir kalenin altına varsa, tâ oraya reâyâ develerle yükletüp götürürler. Orada teslim ederler. Sözü'n kisası, benim devletlü hünkârım, reâyâ pâdişâhların hazinesidir. Eğer reâyâ mâmur olur, zulüm olmazsa pâdişâhının hazinesi dolu olur. Bugün emretseniz reâyâ bir kuruş versin diye, nice yüzbin kuruş olur. Hemen gereken, reâyâyı koruyup, zâlimlere çığnetmemektir.

Bâki ferman devletlü hünkârımdır.

ŞEYHÜLİSLÂM VERİLECEK TALİMATA DAİR

Şeyhülislâm efendi hazretlerine tenbih buyrulduğu vakit, "Devletimizin devâmı için duâ edip, memur olduğunuz fetvâ işleri ki, din ve devlet ve ümmet-i Muhammed işleridir, bir hoş dikkat edip, bilginlere ait olan halleri arz edip, yeri cennet olan kardeşim merhum zamanında saltanat nâmusu için nasıl dikkat eyledin ise benim zamanımda da daha fazla isterim. Diğer işleri de tezkerenizde bildiresiniz, vesselâm".

Kadı asker efendilere:

"Tenbihe memur olduğunuz Muhammed şeriatinin yerine getirilmesine dinî işlere ve devletimiz devâmına duâyaya ehemmiyet verip, marsıbları ehline vererek saltanat nâmusuna lâayık olanı yapıp, aksini yapmaktan çekinesin".

ILMIYYE TEŞKILATI

Cenâz-ı Hak, devletlû pâdişâhımın mübârek vücudunu hatâ ve tehlikelerden koruyup, saltanat tahtlarında ömürlü eyleye...

Benim merhametlû hünkârım, Rumeli kazaskeri, Rumelinde ne kadar kadılar varsa o arzeder. Anadolu kazaskeri, Anadolu'da olan kadıları arzeder. Rumelinde olan kadılar, Anadolu'ya kadı olamaz. Anadolu'da olan kadılar da Rumeli'ye kadı olamaz. Yine Anadolu'ya kadı olur.

Benim devletlû hünkârım, Anadolu'da bir kadı azlolununca İstanbul'a gelir. Anadolu kazaskerine iki yıl mülâzemet eder. Haftada bir gün çarşamba gününü kazaskerin divânı olur. Bütün azledilmiş olan kadılar o gün, örf dedikleri büyük sarığı giyip, varıp, kazaskeri selâmlarlar. Her biri bir kasabanın kadılığını ister. O istediği kadı, (Kadı olalı) iki yıl olmuş ise müddetinin bittiği pâdişâh katına arz olunur. "Falan kadının müddeti tamam oldu" diye... Falan dedikleri meselâ o kadı azlolunup, iki yıldır kazaskere mülâzimlik etmiş olandır. O vakit kaç kadı varsa birer birer pâdişâh katına arz olunur. Anadolu'da sekizyüz kadı vardır. Müddetleri olan ikişer yıl dolunca İstanbul'da mülâzım olanlara dağıtılır. Tâyin olunup, azlolununca bu müddete (Zaman-ı

İttisâli) denir. Azl edilmiş iken tâyin olununca (Bu müddete) “Zaman-ı İnfisâli” denir.

Benim kerâmetlü pâdişahım, kazasker defter okuyup, “Falan kazayı falana” dediği vakit, saâdetle şöyle buyurun:

“O arzettiğin kadı, bilgili midir? Bu işe lâyük mıdır? Sakın bu makâma lâyük olmayan kimse olmasın. Günahı senin boynuna. Bir hoşça imtihan eyile. Câhile kadılık verme. Verdiğimize râzı değilim. Şöyle kulağıma dokunursa sen bilirsin.” diye tenbih buyurun. İki yıl müddet tamam olmayınca azletmezler. Kanun değildir. İki yıl dolunca ayruk komaz, yerine de verirler. Bu kadılıklar yüzelli akçe ile olur, yüzotuz akçe ile tâyin olunur. Her tâyinde artar. Yüzelli olunca artık bundan fazla olmaz.

Benim devletlü hünkârım, bunlardan yukarı, üçyüzlü, beşyüzlü olanlara “Mevleviyet”, derler. Şeyhülislâm arzeder. Müderrislere ve Mollalara müftü karışır. Vezir, yalnız pâdişah katına arzeder. Mevleviyette müddet yoktur. Azledilinceye kadar durur. Osmanlı ülkesinde Mısır, Haleb, Diyarbekir, Şam, Erzurum, Selânik, Budin, Sofya, Bursa, Edirne, İstanbul. Ve bunlara benzer büyük eyâletlerin hepsi beşyüz akçelik mollalardır. Bursa'dan Edirne'ye tâyin olunur. Edirne'den İstanbul'a tâyin olunur. İstanbul kazaskerinin yolu, Anadolu kazaskeri olmaktadır. Hâkim olduğu İstanbul içinde ne kadar pazarcı varsa, ekmekçi ve kasap varsa ve her nevi dükkân sâhibi olanlara İstanbul kadısı nark verip, hakkından gelir. İstanbul'un bütün sat pazarını görmek, ona mahsustur. Eksik satanın hakkından gelir. Arada sırada vezir-i âzam kulunuza tenbih buyurun ki;

“İstanbul efendisine tenbih eyle. Nark işlerini bir hoşça görsün. Gezüp, dolaşsın. Yoksa kendisi bilir.” diye sıkıca zaman zaman tenbih lâzımdır. Çünkü bütün şehrin ihtiyacını o görür.

Benim devletlû hünkârım, Rumeli’de 450 kadılık vardır. Amma mülâzım da çoktur. Mese!â bir kadılığa onkişi mülâzımdır. İmtahan olurlar. Hangisi bilgi sâhibi ise hak onundur. Müddeti sona erince ona verirler. Kazaskerler, (Pâdişahıma) arzettekleri vakit, tenbih buyurun ki:

“Şefâat ile veya rüşvet ile sakın kadılık vermesin. İmtahan eyleyin. Her hangisi lâyük ise onu arzuleyin.” diye tenbih-i şerif lâzımdır.

KIRIM HANLARI VE TEŞRİFAT MERASIMI

Cenâb-ı Hak, haşmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim devletlû hünkârım, Timur dedikleri bir tatardır. Acem vilâyetinden ötede Özbek dedikleri bir vilâyetten, bir alçak halli, aksak Timur dedikleri, Cengiz han oğullarındandır. Şimdi hünkârımın kullarından olan Tatar hanları da Cengiz han evlâdındandır. Hata ve Hatên dedikleri memleketin bir kâfir pâdişahı idi. İslâm pâdişahları üzerine gelip, üstün gelip, mülkü ellerinden almıştı. Sonra evlâtları müslüman olmuşlardı. Bu Hanlar, o cinstendir. Tatar cinsinde hakikat olmaz. O yüzden çokluk hayır gelen bir tâife değildir. Nihâyet Han olup, yeri boşalınca İstanbul'da olan Han oğullarından mübârek bayramda, mübârek katınıza hangisi önce yüz sürerse o, Han yapılır. Boşalmak suretiyle birisine verilmek lâzım gelirse, saâdetle buyurursunuz ki:

“Nimetimizle beslenmişsin. Sana Hanlık verdim. Göreyim seni, uğrumda can ve başınla çalışmak gereksin. Senden hizmet umarım” diye samur kürk giydirip, murassa' kılıç kuşatıp, murassa' sorguç ihsan buyurup:

“Arzularıma göre hareket eyle, bedduamdan sakın. Sana iltifâtım çoktur. Hemen doğruluk üze-

re. ol" diye tenbih-i şerif buyurasınız. Benim devletlû hünkârım, pek lüzum hâsıl olmadıkça bulları değiştirmek doğru değildir. Bunların buldukları yer, kırım memleketidir. Beter ve yaban bir memlekettir. Urus, Moskof ve leh, komşudur. Ulu atalarınız bu Hanları lütufları ve değerlendirmeleri ile iltifat buyurup, onlara şu mânâda hatt-ı şerif gönderirlerdi:

"Siz ki pâdişahca nimetlerimizle yetişmiş, benzerleri arasında kadri yükseltilmiş Allah'ın yardımına mazhar olmuş Hansınız, sizi şâhâne saâdetlû selâmımız ile yücelttikten sonra bilesiniz ki, bir şecâatli mirza seçip, bir kış mevsiminde bir guruh başına geçirerek kâfirler diyarına gönderesiniz. Memleketini basıp, vilâyetini harab etsinler."

Benim devletlû hünkârım, Timurlenk dedikleri, Acemistan'dan ağır asker ile gelip, Engerus sahrasında dedelerinizden Han Yıldırım pâdişâh ile cenk edip, o zaman öte yaka askeri kaçtığından Timur üstün gelip, Yıldırım Hanı tutmuştur. İkiyüz seksenbin ulûfeli kulu var idi. Yıldırım Hanın 90.000 askeri vardı. Çokluk olduğu için üstün gelmiştir. Askere birlik olmak gerektir. Yeri gelince uğrunuzda can ve baş fedâ ederler. Bakılmazlar, hakları verilmezse, onlar dahi canlarını ve başlarını meydana komazlar. Hemen ulûfelerini üç ayda bir verip, bâzı hususları görmek gerektir.

Benim devletlû hünkârım, kapudan paşa kulu-nuzun eli altında kırk-elli kadirge sâhibi beyler vardır. Mora beyi, Rodos beyi, Ağriboz beyi, Sistra beyi, sakız beyi, Menteşe beyi, İnebolu beyi, Midilli beyi Karheli beyi, Cezâyir beylerbeyisi, Tu-

nus beylerbeyisi, ve Mağrib beylerbeyisi üçbin kılıç olur. Bunların kadirgaları vardır. İlkbaharda kapitan paşa pâdişah donanması ve tersâne halkı ile sefere çıkınca bunlar da beraber sefere giderler. Ne tarafa ferman buyurursanız... Bunlardan başka tersâne-i âmirede kırk parça kadirga donatıp kapudan paşa ile berâber giderler. Kapudan paşa kadirgasında yedi sıra kürekçi olur. Geride kalanlarında dört - beş kürekçi olur. Hepsi yetmiş seksen parça kadirga olur. Kapudan paşa bütün Karadeniz'e ve Akdeniz'e hükmeder. Bütün işlerini gördükten sonra rikâb-ı humâyununuzla elli yük akçe getirir. Sefere gitmeyen zeâmet ve tımar erbâbı, tımandan alınır. Kırk bin akçe zeâmeti olan sefere gitmese, bedel olarak kırkbin akçe alırlar. Arada bir kapudan paşa kulunuza tenbih buyurursunuz ki;

“Göreyim seni, Akdeniz ve Karadeniz'i bir hoşça korumak gereksin. Sakın olmaya ki, kazak kâfiri bir yeri veya bir köyü vurup yaka. Sonra sen bilirsin. Gerek kadirgalara, gerek tersâne ahvaline ve gerek beylerin ahvaline tenbih ve dikkat edip, kimseyi azletmekten sakın... Akçeye tama' eyleme. Uğrumda can ve başınla çalış, gözünü aç.” diye tenbih buyurasınız.

Benim devletlû hünkârım, saâdetle el öpmeğe çıkıldıkta sağınıza ve solunuza çokluk bakmak lâzım değildir. Hemen el öpmeğe gelene bakmak gerek. El öperken, vezîr-i âzam kulunuzla konuşmayın. Önce Hanzâdeler el öperler. En evvel öpen, Han olacaktır. Sonra nakibüleşraf el öper, Ayak üzerine kalkarsınız. Vezîr-i âzam, kime kalk derse ona kalkarsınız. Çokluk ulûlamak lâzım değildir. Ve-

zîr-i âzam kulunuza tenbih buyurunuz. El öpenler için bu falan kulundur, bu falan kulundur diye adları ile söylesin ki, hatırınızda kalsın. Bir daha görünce hatırlayınız.

Benim saâdetlü pâdişâhım, şöyle mertçe oturmak gereksin ki, hepsi korksun... Dost ve düşman hünkârımı görmeye gelirler. Bir kâğıt yazıp gönderdim, o mübârek ismi dilinizden eksik etmeyiniz.

Benim devletlü hünkârım, saâdetle el öpüldükten sonra namaza çıktığınız vakit, sağa sola selâm verince mübârek başınızı fazla eğmeyin. Heman azıcık işâret etmeniz yeter. Bahçeye inip, mübârek bakışınıza zorbalar, güreşçiler, güzrcüler, kemankeşler ve diğer hüner sâhipleri rastgelince gösterdiği hünerine göre fazlaca ihsan buyurun. Deryâ beyleri el öpünce kapudan paşaya buyurun ki;

“Göreyim seni, uğr-u humâyunumda ne derece çalışırsın. Bir hizmet meydana getirmek gerekir. Düşman ahvâli ile sıkıca ilgilen. Canını ve başını esirgeme. İthal ve aldırış etmezlikten sakın. Hayır duam seninledir.” diye tenbih buyurasınız.

Benim devletlü hünkârım, hâşa ve kellâ ki, bu âciz kulunuzun hatırına bu çeşit fikir gele. Benim kerametlü pâdişâhım, bununla beraber hak tarafından mübârek kalbinize sormak lâzım gelir. Çünkü, benim merhametli pâdişâhım, Cenâb-ı Hak, resulüne - Selâm üzerine olsun - buyurur ki: “Ey sevgili, ahabınla meşveret, eyle”. Karşılıklı danışma çok lâzımdır. Kat’iyyen hünkârımın sorması ayıb değildir. Ehlinde sormak ve öğrenmek ayıb değildir. Merhum hünkâr kardeşiniz, bâzan bir günde beş -

altı kerre sorarlardı. Onsekiz yıla yakın pâdişah olmuş idi. Belki bir hoşça bilmediği olur diye gayet sakınırlardı. Pâdişahıma dahi lâzım olan bütün işleri yavaş yavaş öğrenmektir.

Benim devletlû hünkârım, tatar Hanları, diğer kullarınız gibidir. Fakat o tâifeden bir zamandan-beri bir hizmet meydana gelmiş değildir. Hemen bir bucak memlekettir. Kâfir ağzıdır. Serhad beklerler. Yoksa başka iş ellerinden gelmez. Bâzan zararları da görülür. Asla dostluk edecek tâife değildir.

Benim kerametlû pâdişahım, kul deyince hemen yeniçeri kulların, sipâhi kulların, zeâmet ve tımar erbâbı kullarıdır. Bunlara hallerine göre riâyet etmek lâzımdır. Saâdetle el öpülmeğe çıktığınızda, Tatar Hanzâdelerine ayak üzerine kalktığınız yetişir. Daha fazla itibar lâzım değildir.

MUHAFAZA, SALYANE, MUKATAA VE DİĞER ŞEYLERİN TARIFI

Benim kerâmetlü hünkârım, muhâfaza ona derler ki serhadlerde ve kalelerde asker koyarlar. Düşmandan kaleleri ve serhadleri korurlar. Buna muhâfaza derler. Salyâne diye beylere, eminlerden üçer dörder yük akçe tâyin olunmuştur. Yılda bir kerre alınır. Kapudanların kadırgası vardır. Ama sancağı yoktur. Hemen bir kerre eminlerden salyâne diye alınır. Ve salyânenin mânâsı (Yıllık) demektir. Muhâsebe diye ne kadar akçe bir yılda hâsıl olur ve ne kadar sarfolunur? bir yıl yazılır, yıl tamam olunca hesap olunur. Ne kadar kalmış ve ne kadar gitmiştir? görülünce buna muhâsebe derler. Mukaataa diye gümrük gibi, bâzı madenler gibi yılda kimi yüz yük, kimi beşyüz yük akçeye bir yıla kadar verilir. Maktu' olarak derler. Alana tuğralı emr-i şerif verilir. Yıl tamam olmayınca elinden almaz. Buna mukaataa derler. (Bevvab) diye, kapıcılara derler. (Ümerâ) diye beylere derler. Kılıç zeâmeti diye yirmibin akçe yazısı olana derler. (İcmalli) demek, dirinti olmayıp, tâ evvelden öylece yazılıp, zeâmeti olana derler. (Kılıç tımarı) üçbin akçe olana derler. Tâ 19.999 akçeye varıncaya kadar (Kılıç tımarı) denir. Bir akçe fazla olup, yirmibin olsa (zeâmet) olur. Yüz bine varınca ona Hass derler.

Benim devletlû pâdişâhım, reâyâ ahvâline ve onlara dikkat etmesine vezir-i âzam kulunuza tenbih buyurasınız ki:

“Avâriz toplamağa gidenlere sıkı tenbih eylesin. Defter gereğince alıp, reâyâdan fazla akçe almasınlar.” (Avâriz) diye, müslümanlar ev başına üçyüz akçe verirler, ona derler. (Haraç) diye kâfirlerden adam başına ikiyüz seksenbeş akçe alınır, ona derler. Gerek harac alan haraççılara, gerek avâriz alan avârizcılara kanun defterinden fazla almasınlar diye tenbih oluna. Her divân-ı humâyunda, arza geldiği vakit vezir-i âzam kulunuza:

“Müslümanların işlerini bir hoşça gör. Hiç kimseye zulüm yapılmasına razı değilim. Sonra gerek dünyada gerek âhirette sorumlu olursun.” diye tenbih buyurasınız ki güzel adınız âlemi tutsun. Kazaskerlere tenbih buyurasınız... Câhillere ve zâlimlere kadılık vermesinler. İmtehan edip, hangisi tilgin ve dindar ise onu etsinler. “Rüşvet almaktan gayet sakının.” diye sıkı tenbih buyurasınız. Yeniçeri ağası kulunuza tenbih buyurasınız ki:

“Ocak ahvâline sıkı ilgilen. Gözünü aç, bir hoşça zaptıyla. Yoksa sen bilirsin. İyi hizmet umarım. Dikkatle ilgilen ki, inâyetime mazhar olasın... Ocağın iyilerini hoşça tut. Kötülerinin hakkından gel. Müfsitleri defeyle. İstanbul'un korunmasında güzel hareket eyle.” diye tenbih buyurasınız.

Eflâk ve Boğdan, hünkârımın harac veren reâyâsıdır. Yılda bir defa haracları gelir. Hünkârımın voyvodaları geçinirler. Onlardan kötülük gelmez. Fakat bir iki defa akçelerine tama' edildiğinden şirretlik ettiler. Bir şey yoktur.

NARK VE KILER AHVÂLI

Cenâb-ı Hak, kerâmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup saltanat tahtında ömürlü eyleye.

Benim saâdetlû hünkârım, nark dedikleri, vezir kulun emreder ki, kasaplar koyun etinin okkasını on akçeye satsınlar. Buğdayın kilesini altmış akçeye, pirincin kilesini elli akçeye satsınlar. Şehir içinde her ne alınır satılır şey varsa bahasını tâyin ederler. (Nark verildi) derler.

Benim devletlû hünkârım, ne vakit bir şey için ferman buyurmak arzu ederseniz, şöylece hatt-ı şerif yazarsınız:

“Sen ki vezir-i âzamımsın, kasaplara tenbih edersin, oniki akçeye nark veresin. Şöyle bilesin.”

Yahut ekmek için ferman buyursan:

“Sen ki vezir-i âzamsın, ekmekçilere yüzelli dirhem ekmeği bir akçeye nark veresin, şöyle bilesin.”

Böylece bir malın bahasını tâyin buyurmaya (Nark) denir.

Kile dedikleri yirmi okka buğday alan bir ölçge derler. Yirmi okka buğdaya bir kile derler. Bir okka 400 dirhemdir. Bir dirhem, 16 keçi boyunu çekirdeği ağırlığına derler.

Firkate dedikleri, kadırgadan küçük, onbeş oturaktır. Onbeş sıra kürekçi çeker. Hırsız leventle-

rine çektirip harâmîlik eder. Kalyon, büyük gemilerdir. Yelken ile yürür. İstanbul'dan Mısır'a varır. Devletlû hünkârımın, Mısır'dan tayin ve zahiresi vardır. Yıldan yıla saray kilerine gelmek kanundur. Onları görmek lâzımdır. Meselâ dört yüz kafes şekerdir. Kırkbeşbin okka şeker olur. Has mutbağa günde yirmibeş okka şeker verilir. Hoşaf pişirilir. Bütün yemeklere, hoşafalara, şerbetlere mübârek vüvudunuz için, diğer içeriye ve dışarıya günde yüzon okka şeker sarfolunur. Otuzaltıbin kile pirinç gelir. Bundan başka biber, karanfil, zencefil, âdet üzere gelip kilere teslim olunur. Saray mutfağına ve helvâhâneye günden güne verirler.

Cinni bir kâfir reisidir. Büyük kalyonu vardır, meşhurdur. Her vakit Mısır'a işler. İstanbul'dan giderken kereste götürür. Tahta gibi, mertek gibi... Mısır'dan zahire yüklenir. Pirinç, kahve, şeker, keten, kına ve bunlara benzer şeyler getirir. Cezâyir gemileri levent ile doludur. Her vakit frenk diyârına sefer edip, frenk gemilerine rast gelince büyük cenk ederler. Üstün gelirse alırlar. Geçinmeleri bu yüzendir.

Benim devletlû hünkârım, saray mutfağına her gün ne kadar koyun geldiğini bilmiyorum. Fakat maksut ağayı kilerci başı kulunuza gönderin. Varşın desin ki, "Tiz, devletlû hünkârım emretti ki saray mutfağına her gün ne kadar koyun, ne kadar masraf gider, bir hoşça defter edip, yüce katıma gönderesin." diye ferman buyurasınız. Kanun böyledir. Kasab başı, mutbak emini, hep kilercibaşının hükmündedir.

Benim devletlü hünkârım, huzurunuzda bir okunmuş ekmeğe gönderdim. Üzerine halvette yedi esmâ tamamlanıp okunmuştur. Çok faydalıdır. Aziz, şerif başınız için her gün biraz yiyüp, kimseye vermesin. Bir aziz, üzerine çok duâ etmiştir. Benim güzel hünkârım, kendiniz yiyip, bir lokmasını kimseye vermeyesiniz ve benim devletlü hünkârım, çokluk hekimlerin ilâcına ehemmiyet vermeyin. Hemen arada kayık ile denizde bahçelerde gezinin. Bâzan ata binüp, cilve eyleyin. Mübârek mizâcınız açılsın. Devletlü hünkârıma reâyâdan başka işim yoktur. Bâkî ferman hünkârımdır.

**ŞEHREMINİ, TERSANE EMİNİ, DEFTERDARLAR
RUZNAMÇECİLER, MUHASİBLER, MİMARLAR
BEYÂNINDADIR**

Hak taalâ merhametlû ve saâdetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim devletlû hünkârım, şehremini, sarây-ı âmirrenin gereken yapısını yaptırır. Harç onun emrine verilir. O da varıp, ne kadar masraf oldu ise divândan alır. Harem-ı humâyunun ve paşa sarayı iç oğlanının, Galata sarayı iç oğlanının ulûfelerini divândan alıp, onun eliyle teslim olunur. Sarayın bütün işlerini o görür. Yılda bir kerre muhâsesini sadrazam görür. İkiyüz akçe ve daha fazlası onun eli ile sarfolunur. Asla hiç bir şeye hükmü geçmez. Saray ağası kulunuzun eli altındadır. Yapı yapmak gerekirse saray ağasına haber gönderip (falan şeyi yaptırasın) diye emredersiniz. Saray ağası dahi şehremini çağırır. (Saâdetlû pâdişâh, bir oda yapılsın diye emretti. Var vezir-i âzama söyle) der. Şehremini varıp, sadrazama der ki (Saâdetlû pâdişâh yapı emretmiş) vezir-i âzam da (Emir pâdişâhımın, var imdi ne gerek ise mimar ağa ile görüş, ne kadar akçe sarfolursa divândan verilsin) der. Saray ağası şehremini üzerine nazırdır. Eli altında er gibidir. Mutfak emini, has mutfağa verilen erzakın hesabına memurdur.

Benim şevketlû hünkârım, İstanbul tersânesinde derya askerine dair olan masrafların hesabına tersâne emini memurdur.

Kâğıt emini, kadılara, tımar ve zeâmet erbabına verilen beratların ve emirlerin harçlarını alır. Hatta beylerbeyilere verilen emirlerin ve diğerlerinin harcını alıp, altı ayda bir kerre hesabını verip, akçeyi Hazine-i seniseye teslim eder.

Benim sâadetlû hünkârım, cyâlet ihsan buyduğunuz beylerbeyilere mübârek beratlarını verip, harcı onbeşbin akçeye kadar olur. Zeâmet erbabı beratlarının harcı 800, tımar erbabının 3000 akçalısından 120 akçe alınır. Berat yenilemek demek, tahta cülus hâlinde beratların değiştirilmesi demektir. Eski kanundur. Bütün tımar erbâbı beratlarını yenilemek mecburiyetinde olup, kâğıt emini, 3000 akçe tımandan 120 akçe kalemiye ve yirmibin akçe zeâmetten 800 akçe, imam ve hatib ve müezzin ve diğer câmi hademesi beratlarından birer akçe, vazifeleri de olursa 30 akçe kalemiye alıp, hazineye teslim eder.

Benim devletlû hünkârım defterdar kulunuz bütün hazinenize karışır. Ne kadar harçlar, ne kadar masraflar ve avâız, mukaatalar var ise emirlerini baş defterdar verir. Onun eli ile toplanır. Bütün eminlerin ve haraccıların muhâsebelerini o görür. Devletlû hünkârımın malını, reâyâdan hep defterdar tahsil eder. Onun mârifeti ile sarfolunur. Onun izni olmayınca ne kimse bir akçe alabilir ve ne de verebilir. Pâdişahımın bütün hazinesini tahsil eden kulunuz, onun eli altındadır. Bütün işleri gören, odur. Başka kimse karışmaz. Yılda bir ker-

re, ne kadar para toplanmıştır ve ne kadar sarfolmuştur ve ne kadar geriye kalmıştır defter edip, vezir-i âzam kulunuza verir. Vezir-i âzam dahi rikâb-ı humâyuna arzeder. Benim devletlû hünkârım, bütün hazineniz onun elindedir. Divân-ı humâyunda girip, defter okununca defterdar kulunuza buyurun ki; "Göreyim seni, bir hoşça doğruluk ile hazinemin tahsiline çalışsın, senden doğruluk umarım" diye tenbih buyurasınız.

Benim devletlû hünkârım, baş defterdardan başka üç defterdar daha vardır: Biri Rumeli defterdarıdır, biri Anadolu defterdarıdır, biri Tuna defterdarıdır. Onların çokluk para tahsili yoktur. Hemen baş defterdarın eli altındadır. Her birinin başka Hassları vardır. Defterdardan aşağı nişancı, reis efendi, defter emini, büyük ruznameci, harac muhâsebecisi, evkaf muhâsebecisi, baş mukaataası ve İstanbul mukaataacısıdır. Bunlara (Hacegân Divânı) derler. Benim devletlû hünkârım, gümrük emini, İstanbul'a ne kadar gemi ve bezirgân gelirse malına göre on akçede bir akçe alır. On yük akçe olursa bir yük akçe alır. Yüz yük olursa on yük akçe alır. Yılda hünkârımın hazinesine sekiz yük akçe verir. Çünkü eli altında çok mültezim vardır. Benim merhametlû hünkârım, mültezim diye o adama derler ki, defterdara gelip der ki, "bana yemiş iskelesini ver. Eskiden beri yüzbin akçe verilegelmiştir. Ben ikiyüzbin akçe vereyim". Bir yıla kadar isterse ondan o kadar akçe olsun, isterse olmasın, yılbaşında onu tutub hapsederler. Harbice beyliğin malıdır diye ahırlar. Buna mültezim derler. Emânet dedikleri "Bu mansıbı bana verin. Ne kadar akçe alırsam getirip, hazine-

ye teslim edeyim." der. Ne elde edilirse getirip, hazineye teslim eder. Ona emin derler. Fakat halk arasında doğru adam az bulunduğu için iltizam ile verilir. Onun için mültezim derler.

Benim merhametli hünkârım, büyük ruznamçeci, küçük ruznamçeci vardır. Büyük ruznamçecinin elinde defter bulunur. Saâdetlû hünkârımın ne kadar hazinesi gelirse, divân-ı humâyunda teslim olduğu vakit, ruznamçeci (bu kadar haraç akçesi falan memleketten gelmiştir, bu kadar avâriz falan memleketten gelmiştir.) diye ruznâmeye geçirir. Ruznâme dediğim bu defterdir. Her gün hazineye ne gelir ve ne kadar sarfolursa ruznâmeçeci kendi kalemiyle yazar, zapteder. Küçük ruznâmeçeci ulûfe çıktıkça müteferrikanın, çarşıgirin, çavuşun, kapıcıbaşılının, mirahurların, kazaskerlerin yeniçeri ağasının, ve şeyhülislâmın hepsinin ulûfesi ne kadar olursa divân-ı humâyunda, Bâb-ı humâyunda oturup, öleştirir. Başka işi yoktur.

Benim devletlû hünkârım, muhâsebe dedikleri bir mansıbdır ki, hizmeti, devlet hazinesine giren ve çıkan malı kayıd ve hesap etmektir. Divân-ı humâyunda birkaç muhâsebeci vardır. Biri Baş-muhâsebeci, biri Rumeli muhâsebecisi, biri Anadolu muhâsebecisi, biri de Cizye muhâsebecisidir. Bunun vazifesi evkafın hesabını tutmaktır. Mukaataacı, gümrüklerin ve iltizamların bir senede olan defterini tutar. Yine bunun gibi mültezimler ve mübâşirler vardır. (Eminler) denilen şehremini, mutfak emini, gümrük emini gibilere mansıb verildiği vakit "Var, sana emânet olan hizmete güzelce dikkat eyle" denilir. Koyun emini, her gün saray mutfağına sarfolan eti ve bütün tayınları verüp, masrafla-

rı senede yüz yük akçeyi bulur. Tersâne emini, tersânenin lâzım olan eşyasını verüp, çektirileri yaptırıp ve takımlarını tamam düzer.

Benim saâdetlû hünkârım, Eğer yeni sarayda yapı yaptırmak icab ederse, heman saray ağasına "Tez şu yapıyı yaptır" deyu ferman edersiniz. Eğer bahçede yaptırmak icabederse, bostancıbaşı kulunuza "Falan bahçede falanı yaptırasin" diye emredersiniz. O dahi şehreminini çağırıp, tenbih eder. Şehremini vezire söyler. Eğer daha fazla bir köşk yaptırmak arzu buyurulursa o zaman vezir-i âzam kulunuza "Lala, falan yerde bir köşk yapılsın" diye fermân-ı şerif buyurursunuz.

Benim kerâmetlû hünkârım, hak taalâ sana bin yıl ömür versin. Nimetinin hakkı için gece gündüz pâdişâhımır: hizmetinde çalışsam dünyada bundan başka arzum yoktur. Hak taâlâ mübârek vücudunuzu hatalardan korusun. Kulun, hizmet etmekten başka ne işi vardır? Hizmet-i humâyunda olmak bana yetiştir. Hemen mübârek teveccühünüz bu aşağı kulunuzdan eksik olmasın.

Bâki ferman devletlû hünkârımıdır.

SİKKE HAKKINDA 64

Cenâb-ı Hak, kerâmetlü pâdişahımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim devletlü hünkârım, gümüş erittikleri vakit kömür yakarlar. Üstâdiyye dedikleri ikiyüz - üçyüz adamdır. Kimi gümüş eritir, kimi çekiç vurur ve kimi sikke vurur. Her bir adam günde kimi otuz akçeye kimi yirmi akçeye işler. Onu hesab ederler. Benim devletlü hünkârım, eğer iç hazinenen kuruş verüp, akçe kestirirseniz, emredin, masrafını dış hazineden görsünler, ondan sonra kal edüp, has gümüşten bin kuruş doksanbeş bin akçe eder. Bir taraftan ne kadar kesilirse getirüp, iç hazineye teslim etsinler. Yerine kuruş verilsin. Tâ üçbin akçe oluncaya kadar.

Benim devletlü hünkârım, vezir kulunuza tenbih buyurasınız...

“Asla kuyumcular, gümüş işlemesinler.”

Sıkı yasak olup, sirmakeşlere dahi yasak olsun. Saâdetlü hünkârımdan başka yere sırma satılmasın. Gümüşü olan getirüp, darphânedan akçe alsın. Madenler eminine mübârek emriniz gitsin, madenleri işletmesinler. Gümüşü güzelce göndersinler. Bunlardan akçe alınmasın. Gümüş istensin. Erzurum’da olan darphâne işlemesin. Tokatta olan darphâne işlemesin. Gayet, yaramaz kalp akçe keserler. Sikkenin bozulmasına sebep olur.

Benim merhametli hünkârım, vâkıâ bir miktar para zâyî olur amma sonunda o kadar çok olur ki,

* Sikke “madenî para” ya denir.

ziyan olan bir yerine on gelir. Benim devletlû hünkârım, sikke bozulalıdanberi, reâyâ kullarınız takir olmuştur. Ulu atanız, merhum sultan Süleyman Han sikke hususuna çok dikkat buyururlarmış. Asla maddenlerden akçe almayıp, gümüş almış. Pâdişahların bir sikke bir hutbe ile namları yücedir. Benim devletlû hünkârım, gümüş üzerine mübârek adınızın yazılması câiz değildir. Vezir kulunuza buyurun ki, “benim adımın kötü gümüş üzerine yazıldığını sen lâyük görür müsün? Şimdi hâlis gümüş üzerine olmak gerektir” diye tenbih buyurun ve yine vezir kulunuza buyurun ki “Kulağıma şöyle geldi ki, Bu yaramaz kızıl akçeyi, divân-ı humâyûnuna gümrük emini olan, yahudilerden kuruşu ziyade bozup getirmiş. Atamın ruhu için başını keserim. Sıkı tenbih edesin. Bir daha züyuf akçe⁴⁷, getirmesin. Yoksa kendisi bilir. Diğer taraflardan gelen akçe, evvelki kanun gibi divân-ı humâyûnuna yatsın. Bundan bâb-ı humâyûnumdan içeri kalp akçe girdiğine râzı değilim” diyesiniz.

Benim devletlû hünkârım, nimetin hakkı için bu hususta hazinen artar, eksilmez. Hemen tenbih buyurun. Vezir kulunuza sıkı tenbih buyurun. “Gön-lümü tepretmeye başladın. Yoksa usandın mı? Merhum kardeşim zamanında her işde çalışman ziyâde idi. Şimdi o kadar dikkatin yoktur. Ben sana bütün işleri ısmarladım. Bu kadar sana güvendim. Eğer zerre kadar ihmal edersen nimetim yoluna gelir. Şöyle bilesin. Evvelkinden fazla hizmet umarım. Uykunu gözlerine haram eyle. Uğrumda can ve başınla çalış. Rahat edecek vakit değildir” diyesiniz.

⁴⁷ Kalp, mağşuş, ayarı bozuk akçe.

HALK TARAFINDAN YAPILAN ŐIKAYETLERİN NE SURETLE DİNLENECEĞİ VE NASIL VAKİF YAPILACAĞI

Cenâb-ı Hak hünkârımın ömür ve ikbâlini artırsın. Saâdetlü pâdişâhım, geçtiğin zaman zincire bağlı adamlar gelip: ‘Pâdişâhım, esir oldum beni kurtar.’ deyince mübârek elinizle mübârek cebinizden birkaç altın çıkarıp, kâpicılar kethüdâsına verin: “Őu tutsaklara ver” diye emreyleyin. Bu kadar Şey yeter. Kadınlar arzuhal verirse, kâpicılar kethüdâsına emir buyurup, “haklarını hak etsin.” diye vezir-i âzam kulunuza gönderesiniz.

Benim devletlü hünkârım, arzuhal sundukları vakit, kâpicılar kethüdâsına: “Al Őu arzuhalı” diye emredersiniz. Kaç arzuhal verirlerse toplarsınız. Saâdetle sarayınıza geldiğiniz vakit birer birer okursunuz. Hepsini bir yere bağlayıp, mühürleyüp, vezir kulunuza gönderirsiniz. Ve vezire bir hatt-ı Şerif yazarsınız: “Sen ki vezir-i âzamsın, birkaç arzuhalı yüce katıma sundular .Sana gönderdim. Arzuhal sunanları bulup, dâvalarını dinleyip, haklarını hak edip, bir daha yüce katıma arzuhal sunmalı olmasın, Şöyle bilesin.” diyesiniz. Benim devletlü hünkârım, vezir kulunuz, telhis gönderüp, “ulûfe hazır, verilsin mi?” deyince “Hemen veresin” diye فرمان buyurasınız. Telhis üzerine bu kadarcık yazmanız yeter. Benim merhametli hünkârım, öte yandan olan kullanırız ve Rumeli’de olan kullarınız, hepsi ulûfe çıktığı vakit, İstanbul’a gelip, herkes ağası kapısında olur. Ve yine herkes nerede oturur-

sa oraya varır, gider. Yine ulûfe çıktığı vakit gelir. Amma serhadlerde olan kullarınız kalelerden çıkmazlar. Ulûfeleri oraya varır. Bağdad kalesinde olanların ulûfesi Diyarbekir hazinesinden verilir. Van kalesinde olan kulunuzun ulûfesi Diyarbekir hazinesinden verilir. Erzurum kalesinde olan kullarınızın ulûfesi Erzurum hazinesinden verilir. Budin serhaddinde olan kullarınız Rumeli hazinesinden alır.

Benim devletlû hünkârım, vakıf yaparsan nasıl olurdu? Diye buyurmuşsunuz. Vakıf türlü türlüdür. Şimdi benim saâdetlû hünkârım, murâd-ı humâyununuz câmi-i şerif yapmak mıdır, yoksa bir hayrat mı yapmak istersiniz, Cüz mü okutursunuz? Böyle bir şey arzu buyuracak olursanız ya bir köy vakfedersiniz, "Falan köyü vakfettim" diye hattı şerif yazarsınız. Ayrıca miri tarafından akçe alınmaz, vakıf olur. Üzerine mütevellî tâyin olunur. Akçesini mütevellî toplar. Meselâ, saâdetlû hünkârım, merhum kardeşinizin ruhu için okunsular deyu buyurdunuz. Bir Hass var idi. Sekizbin beş yüz kuruşa satılırdı, vakfettiniz. Şimdi miriden çıktı. Vakıf oldu. Yahut filân yere filân miktar parayı vakfeyledim, verilsin diye buyurursunuz. Böylecedir. Benim devletlû hünkârım, ne arzu ederseniz kulunuza buyurmanız rica olunur. Bu âciz kulunuza.....⁴⁸ ihsan buyurmuşsunuz. Cenâb-ı Hak kerâmetlû pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, nice yıllar saltanat tahtında devamlı eyleye.

Bâki ferman, şecâatlû ve sahâvetlû pâdişâhımındır.

⁴⁸ Burası aslında da açık bırakılmıştır.

KITABI TEZ GÖNDER

Cenâb-ı Hak devletlû pâdişahımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim merhametli hünkârım. “Kitabı tez gönder” diye fermân-ı şerifiniz olduğundan alelacele bir miktar yazılıp gönderildi. Şimdi bir kitabı daha o müsveddeleri, hep yazıp, yüce katınıza gönderdim. Çünkü ikisi ola. Biri kulunuza yazmağa gönderildikte, birisi yanınızda kalsın. Benim kerâmetli hünkârım, Şam beylerbeyisinin gönderdiği arablara (dürzü) derler. Yolkesen derler. Dürzü demek, asla bir dinle bağlı değildir, habesi kavimdir. Kuttauttarik demek, yolkesici, harâmi demektir. Bu çeşit haramilerin cezaları öldürmektir. Fakat benim hürmetli hünkârım, bahsettiniz, gayet güzel fikir etmişsiniz ve benim devletlû hünkârım, Cezayirli ile Venedik kâfirleri merhum kardeşiniz Bağdad'da iken cenk ettiler. Venedikli, Cezayirlinin on parça kadirge ve gemilerini alıp, büyük ziyan verdi. Merhum kardeşiniz gazaba gelüp, Venedik'e haber gönderdi, (bundan sonra sulhu bozarım, sizinle dostluk etmem) deyince Venedik korkup, merhum kardeşinize 500.000 kuruş gelse gerek idi. Geldiği mâlûmumuz değildir. Eğer devletlû hünkârım, arzu ederseniz vezir kulunuza açmadan anlaşılmaz. Vezir kulunuza buyurun, ki “Lala, Venedikli, merhum kar-

deşim ile barış yapınca beşyüzbin kuruş verseler gerek idi. O kuruşlar geldi mi? diye sorunuz. Ne cevap verirse bu kulunuza bildiriniz. Şöyle sorun: "Evvelden işitmişim, şimdi hatırıma geldi" diyebilirsiniz.

Benim merhametli hünkârım, vakıflar için sorulmuş, yüce Atalarınız, câmiler yapıp, köyler vakfetmişler. Ne kadar boşalan yer olursa hepsini vakfa alırlardı. Her câminin bir mütevellisi vardır. Bu mütevelliliği dâr-üs-saâde ağası verir. Herkime dilerse bu müteveli vakfın köylerini satar. Yüzbin akçeye bir köy satarsa elli bin akçe çizme bahası diye alır. Merhum kardeşiniz o çizme bahalarını içeriye almışlardı. Yılda bütün mütevellilerden ellisekiz yük akçe çizme bahası olmuşdu. Bir vakfın kaç parça köyü varsa müteveli satar, kaç yüz akçe ederse câmiinin imamına, hatibine, müezzine, ve ne kadar ulûfeli adam varsa, ulûfelerini verüp, vediğher masraflarını görür. Ne kadar akçe ederse defterdar yazar, hesap olunur. Yılbaşında gelüp, muhâsebesi görülür. Eğer harcı artar ise ona (Zevâid) derler. Getirip, dâr-üs-saâde ağasına teslim eder. Hepsi toplanır. Bir yılda zevâid de yüz yük akçe olur. Haremeyn-i şerifeyn tayınları vardır. Ellibin altındır. Kimi zevâidden ve kimi haremeyn-i şerifeyn evkafından bağlanmıştı. Toplanır, surre bağlanır. Merhum kardeşiniz, kadınların ulûfelerini kesmişti. Her ayda ikişer yük akçe verüp, içeriye teslim olunurdu. O dahi bir yılda yirmi dört yük akçe tutardı. Benim merhametlû hünkârım, müsveddelerle yazmağa başladığım kitabı gönderdim. Gördükten sonra yine kulunuza gönderin. Müsveddeler ile tamamlanınca yüce katınıza gönderelim. Bâki ferman hünkârımındır.

ELÇİLERİN KABUL ŞEKİLLERİ HAKKINDADIR

Cenâb-ı Hak, kerâmetlü pâdişâhımın mübârek vücutlarını hatalardan koruyup, saltanat tahtında ömürlü eyleye. Benim devletlü hünkârım, elçi gelüp, Rikâb-ı humâyuna yüz sürünce vezir-i âzam kulunuz, mektubunu alıp, mübârek taht üzerine koyar. O vakit vezir-i âzam kulunuza buyurun ki, "Elçiye sor, niçin gelmiştir?" vezir-i âzam kulunuz, elçiden sorunca, elçi şöyle dese gerektir. "Evvelden beri aramızda olan dostluğu daha da artırıp, barışa saygı göstermek için geldim" der. Benim devletlü hünkârım, o vakit vezir-i âzam kulunuza buyurun ki: "Yüce atalarım zamanındanberi olan dostluğa ve barışa riâyat edip, İstanbul'a eski âdet üzere elçiler gelsin. Evvelki gibi dostluk ve barış düzen, kararlıdır." diye tenbih buyurursunuz. Bu kadar yetişir. Onlardan memleket işleri sorulmaz. Mektubu sonra divâna, vezir-i âzam kulunuza gönderirsiniz. Tercüme ederler. Her ne yazıldı ise görürsünüz. Yine cevâbı, divân-ı humâyunda yazılır ve elçiye verilir. Gideceği zaman da bir daha rikâb-ı humâyuna yüz sürüp, neveden geldi ise oraya gider.

Benim merhametli hünkârım, reâyâdan birisi arzuhal sunsa, eğer adâlet etmek arzusunda iseniz atbaşını çeküp, arzuhali okursunuz. Şikâyeti, beylerbeyinden veyahut kadıdan ise kapıcılar kethüdâsına arzuhali verüp, vezir-i âzama gönderirsiniz, reâyâyı da beraber gönderirsiniz. Acele bu dâvâyı görsün. Yalan mıdır, gerçek midir? Alelacele rikâb-ı humâyunuma doğrusunu arzylesin. Hakikaten eğer

bey ve eğer kadı bu reâyâyâ zulüm ettilerse o zaman başkalarına ibret olsun için azlolunduklarını emredersiniz ve haklarını hak edersiniz. Başka beyler ve kadılar korkup, reâyâyâ zulüm etmezler. Daha ziyâde adâlet yapmak arzu buyurulursa bizzat reâyâyâyı önünüze getirüp, sorarsınız ki: “Şikâyetin nedir?” eğer derse, “Üzerimize vergi çoktur, tâkâtimiz yoktur. Eğer ihsanınız olursa bir kısım zulüm yüzünden sıkıntılarımız vardır” affedip, vezir kulu-nuza kapıcılar kethüdâsını gönderip, “Bu reâyâyâ kul-larımın üzerinden fazla olan teklifin bir kısmını kal-dırın. Adâletli zamanımda rahat etsinler” diye ten-bih buyurasınız.

Mirialem kulunuzun hizmeti sefer-i humâyuna saâdetle gittiğiniz vakit, alemdarları, sancakdarları ve mehterleri görüp gözetir. Onların hâkimidir. Özengi ağası sanılır. Bir kulunuza yeniden beylik ihsan buyursanız, o vakit Mir-i alem kulunuz dev-letlû hünkârım tarafından yeni sancak götürür. O zaman mîr-i aleme, bir at, bir samur kürk, ve yir-mibin akçe verilmek kanundur. Ve yanında giden mehterbaşya ikibin akçe ve diğer mehterlerin hep-sine beşbin akçe verilir. Ulûfesi ve Hassı vardır. Baş-ka hizmete karışmaz.

Benim devletlû hünkârım, bir reâyâyâya sormak icab etse buyurursunuz ki: “Beylerbeyiniz size zul-meder mi? Kadılarınız zulmeder mi? Zulmün se-bebi nedir?” bir hoşça haber aldıktan sonra ve-zîr-i âzam kulunuza emredersiniz ki, bir güvenilir adam gönderüp, gör, şikâyet ettikleri sahih ise bey-lerbeyinin hakkından gelinmeğe, ferman buyurası-nız. Adâlet böylece olur ki, ayda bir kerre ata binip.

yolda yolculardan rastgeldiğimize sorarsınız, Dünyâ ahvâlini bir hoşça öğrenirsiniz ve benim devletlû hünkârım, bir tek adamın sözüne güvenilmez. Birkaç adamın ağzından işitmeyince... Benim devletlû hünkârıma sır saklamak gerekir. Hak taâlâ mübârek vücudunuzu hatâlardan koruya. Sır olarak bir sözü işittiğiniz vakit, asla hiç bir kimseye, "Şu adam bana böyle bir söz söyledi." demeyesiniz. Hemen söylemek lâzım gelirse "Mübârek kalbimden şöyle bir söz koptu. Kimseden işitmedim" diye buyurursunuz. Varan adamı söyleyecek olursanız artık herkes korkar. Devlete faydalı nice sözleri olursa da korkularından söylemezler.

Benim devletlû hünkârım, az çok yazdığımız mübârek hatırınızda bir hoşça kalsın içindir. O cihetten hemen sorduğunuza cevap yazılır. Benim kerâmetlû hünkârım, saltanatın en mühim şeyi sır saklamaktır. Pâdişahlar için asla saltanata müteallik sözü açıktan söylemek câiz değildir. Vezir-i âzam kulunuz, telhis gönderdiği vakit, okuyup, Mâlûmunuz olduktan sonra parçalayıp, ateşle yakasınız. Hiç kimseye bir sey acmayasınız. Benim devletlû hünkârım, vezir kulunuza tenbih buyururuz. "Ekmeğim sana haram olsun, iyi veva kötü ne olursa bana bildirmezsen." diye ferman buyurasınız. Benim merhametli hünkârım, mübârek başınız için bu kulunuza "Kâşîdın gelin gördüm" diye isâret buyurasınız ve mübârek başınız için çok sadaka veresiniz. Ve bâzı sevhelere adlı adivle çok ih-san gönderesiniz. Sizin için menfaatlidir.

Râki ferman devletlû ve mürüvvetlû Hünkârı-mındır.

BİBLİYOGRAFYA

Ali Kemâli Aksüd, Koçi Bey risâlesi (İstanbul 1989).

İslâm Ansiklopedisi, Koçi Bey maddesi sonundaki bibliyografya:

İsâ İbn Sâlih, Bosna vâlileri, British Museum (Nr. Add 7834).

Kâtip Çelebi, Fezleke, 11.232.

J. v. Hammer, devlet-i Osmâniye Târîhi (Trc. Mehmed Atâ), IX, 293.

Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, 1. 245, 273.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya şehri, S. 362.

Tayyib Gökbilen (bk. İA. Mad. İbrahim).

Topkapı sarayı arşivinde bulunan vesikalar, nr. D. 525, 4155, E. 4685, 3305, 10289, 6918, 6097, 9188.

Franz Babinger, GOW (Leipzig, 1927), S. 184 v. d. 414. v. b.

V. D. Simirnov, Koçi Bey Gümülçinskiy (Petrograd, 1873).

Ansiklopedičeskiy Slovar (nşr. Brokhauz - Efron, Petersburg, 1895) XVI, 31, 465.

Ruskiy Ansiklopedičeskiy Slovar (nşr. Berezin, Petersburg, 1878) VIII.

Ahmed Vefik Paşa, Koçi Bey risâlesi, (London, 1279, ve İstanbul, 1803).

S Ö Z L Ü K

ACEMİ OĞLANI: Yeniçeri ocağında kullanılmak üzere esirlerden veya devşirme usulüyle hıristiyanlardan toplanan çocuklara verilen ad.

AĞA KAPISI: İstanbul Süleymâniye câmii yakınında, eskiden yeniçeri ağalarının resmî dairesi. (Kapı) vaktiyle (Resmî Daire) demektir.

AKAR: Gelir sağlayan mal ve yapı.

AKÇE: Vaktiyle kullanılan bir gümüş para. Ağırlığı 6 kırat, kutru 18,5 milimetre, ayarı 90 idi. İlk defa Orhan Gazi zamanında kesilmişti. Sonradan ağırlığı ve ayarı düşürülmüştür.

ALTIBÖLÜK HALKI: Kapıkulu süvârisinin adıdır. Bunlara (Ebnâ-i Sipâhiyân) da denirdi. Bu altı bölük, 1) Sipâhi, 2) Silâhtar, 3) Sağ ulûfeciler, 4) Sol ulûfeciler, 5) Sağ Gurebâ bölüğü 6) Sol Gurebâ bölüğü idi.

AMELİMÂNDE: Yeniçerilerde, ihtiyarlığı dolayısıyla emekliye ayrılanlar hakkında kullanılan bir tâbir.

ARPALIK: Memurlara bir çeşit ek tahsisat ve azil veya emekliye ayrılan mülki ve ilmi memurlara azillik veya emekli maaşı kabilinden verilen geçim vasıtasının adı.

ARZ: Bir büyüğe sunma.

ARZ ODASI: Pâdişahın elçileri kabul ettiği odanın adı. Topkapı sarayının üçüncü kapısından hemen girildiği yerdedir. Sadrâzamlar, kubbe - altı toplantısından çıktıkları vakit, müzâkerelerin sonuçlarını pâdişâha burada arz ederlerdi.

ASESBAŞI: Yeniçeri ocağını teşkil eden ortarlardan yirmisekizinci ortanın çorbacılarının adı idi. Ocaktaki askerî vazifeinden başka şehrin asâyişini korumakla da vazifeli idi. Polis müdürü demektir.

AŞAĞI BÖLÜKLER: Altı - Bölük halkından sağ ve sol gurebâ.

- AVÂRİZ:** Fevkalâde avhalde ve bilhassa savaş sebebiyle vak-ti ve miktarı belirli olmayan vergi... Hükümet dilinde (Avâriz-ı divâniyye) denirdi. İlk zamanlarda ev başına 20 akçe alınırken, sonradan 300 akçeye kadar çıkarılmıştır.
- BÂB-I ÂLÎ:** Devlet idâresinin merkezi... Sadrâzam konağı, aslında Bâb-ı Âli (Büyük kapı) demektir.
- BÂB-ÜS-SAADE:** Arz kapısı, taht kapısı... Topkapı sarayının üçüncü kapısı olup, enderun ile birunu birbirinden ayırırdı. Bir adı da (Akağalar kapısı) idi Cülûslarda, ayak divân-larında, bayramlaşma törenlerinde pâdişahın tahtı bura-da kurulurdu.
- BÂB-ÜS-SAADE AĞASI:** Enderun ağalarının en nüfuzlusu. Akağalar kapısının muhâfızı idi. Akağaların en büyükü (Kapı ağası) idi.
- BAC:** Vergi karşılığında kullanılan bir kelime.
- BAŞTARDA:** Osmanlı donanmasının kadirğa cinsinden 26 dan 32 oturağa kadar çift kürekli harp gemisi 32 otura-ğa kadar olan Kapitan paşa baştardasının boyu 72 ar-şındır.
- BÂTİL:** Doğru ve gerçeğe karşı.
- BERAT:** Osmanlı Devletinde herhangi bir vazife veya hiz-mete tâyin veya maaş tahsisi, yahut da unvan veya nişan tevcihi, verilmesi dolayısıyla verilen fermanlar için kulla-nılırdı.
- BERÂYÂ:** Halkın, haraç ve teklif vermeyen müslüman ve kılıç ehli kısmı: (Böyle olmayanlara reâyâ denirdi)
- BİD'AT:** Sonradan, yeniden çıkmış şey... Peygamber zama-nından sonra dinde olan şey.
- BİRÜN:** Kelime mânâsı (dış) demektir. Umumiyetle saray-ların dış hizmetlere mahsus kısmına (Bîrun Halkı) denirdi. Topkapı sarayının Bâb-ı Humâyun (birinci büyük ka-pı) ile Bâbussaâde arası, (birun) diye anılırdı. En kü-çüğünden, en büyüğüne kadar devlet memurları bîrünü, sarayda çalışanlar da enderunu teşkil ederdi.
- BOSTANCI:** Saraylarla köşklerin bekçiliğini yapan ve zâbıtâ işleriyle alâkadar bulunan saray mensuplarından bir kıs-mi. Bunlar, acemi oğlanlarının kabiliyetlilerinden seçilir-

di. Bostançılığa ayrılanlar saray bahçelerinde, bostanlarda çalışırlardı.

BÜYÜK ÇIKMA: Pâdişahın tahta çıkması münâsebetiyle, saraydaki koğuşlular arasında yapılan nakiller hakkında kullanılan bir kelimedir.

BÜYÜK ODA: Topkapı sarayının enderun kısmındaki altı koğuştan ikincisi. Büyük oda, Hasoda ile kuşhâne arasında idi. Buraya Kıdemli acemiler alınırda.

BÜZÜRGVÂR: Kaçrı yuce.

CEBE: Savaş sırasında eskiden düşman silâhlarına karşı, vücudu korumak için giyilen ve yekpâre olmayan zırh. Kalın meşin elbise.

CEBELİ: Bir zeâmet veya tımar sâhibinin dirliğinin, miktarına göre savaş zamanlarında mayetinde götürmeğe mecbur olduğu silâh süvari.

CEVŞEN: Farsça zırh demektir. Göğüs ve sırt tarafları ile kolların dirseğe kadar olan ve (Kolçak) denen kısımları yekpâre çelik levhalardan ve diğer kısımları örme kafesli çelik tetden yapılmış savaş elbisesi.

CİHAD: Din uğruna savaş.

CİZYE: Müslüman memleketlerinde eskiden hıristiyan tebaadan, onları koruma karşılığı olarak alınan baş vergisi... Fakirlerden 1, orta hallilerden 2, zenginlerden 4 altın, veya 12, 24, 48 kuruş alınırda.

ÇAŞNIGİR: (Yemeğin tadına bakan) demektir. Sarayın dış hizmetlilerindedir. Bir kısmı pâdişahın şahsına mahsus pişecek yemeklerin malzemesini hazırlar, bir kısmı da saray mutfağında pişen yemekleri dağıtırda.

Çaşnigir-başı, hükümdar yemek yemeden evvel, yiyeceği yemekten tadmakla vazifeli idi

ÇEKDİRME: Osmanlı donanmasında kürekle yürüyüb. yelkeni yardımcı olarak kullanan bütün gemilere verilen ad.

ÇORBACI: Yeniçeri ocağının cemâat ortalarıyle, ağa bölükleri subaylarına müşt rek olarak verilen ad.

DARPHÂNE: Para basılan yer.

DEFTER-I HÂKAANİ: Evvelce (defterhâne) denilirdi. Kubbealtı'nın yanında bulunurdu. Burada Osmanlı memleketlerinin bütün arazi kayıtlarını ihtiva eden, tımar, has, zeâ-

met, mülk, vakıf gibi arazi nevelerinin ana defterleri muhâfaza olunurdu. Bu defterler, arazi yazımı sonunda tertip olunurdu.

DERGÂH-I ÂLİ: Osmanlı sarayı hakkında kullanılan bir kelimedir.

DERGÂH-I ÂLİ ÇAVUŞLARI: Divân-ı Humâyun çavuşlarının adı. (Bak. Divân-ı Humâyun).

DERGÂH-I ÂLİ KAPICILARI: Pâdişah sarayı kapıcıları. Kapıcılar kethüdâsının emri altında idiler.

DEVECİ: Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 29 uncu ortaya verilen ad. Bunlar ocağın en itibarlı olanıdır. Sefere gidip gelirken, yeniçeri ağasının develerini yükleyip, ağırlıklarını taşırlardı.

DEVLET-İ ALİYYE: Osmanlı devleti.

DEVLETLÜ: Büyüklere karşı kullanılan bir elkab. Zengin, kudret ve mutluluk sâhibi demektir.

DİL: Düşmanın ahvâline bilgi edinmek üzere tutulan esir.

DIRLİK: Geçim vasıtası olarak devlet tarafından hizmet erbabına verilen maaş. Bir yerin geliri olarak tahsis olunan para, ulûfe, mevâcib, gibi günlük, aylık, yıllıklar... Tımar, zeâmet, arpalık gibi şeylerin hepsine dirlik denirdi.

DİVÂN-I HUMÂYUN: Osmanlı devletinde bugünkü bakanlar kurulu karşılığı olan teşkilât.

DONANMÂY-I HÜMÂYÜN: Devletin deniz kuvvetlerinin hepsine birden verilen ad.

DÜLBEND GULÂMI: Hasodanın ileri gelen amirlerinden biri idi. Vazifesi pâdişâhın sarıklarını, çamaşırlarını korumaktı. Sırasında bunları pâdişâhâ giydirdirdi.

EBNÂ-İ SİPÂHİYÂN: Kapıkulu askerinin süvâri takımına verilen ad. Bunlar (Sipâhi, silâhtar, sağ ve sol ulûfeciler, sağ ve sol gurebâ) dir.

EKÂBİR: Pek ulular.

ENDERUN: Saray, mâbeyn karşılığı olarak kullanılan bir kelime. Topkapı sarayının akağalar kapısından sonra başlayan kısım... Pâdişâhın ve saray içi ağalarının, maiyyetin bulunduğu kısım.

Enderun içoğlanlarına mahsus altı oda veya koğuş vardı:

- 1) Hasoda, 2) Hazine odası, 3) Kiler odası, 4) Seferli koğuşu, 5) Doğançı koğuşu, 6) Büyük ve küçük odalar.

FARZ-I AYN: Her müslümanın tek tek yapması gerekli olan farz.

FÂSİK: Günah işlemiş olan.

FER': İkinci derecede olan.

FERMÂN-I ÂLİ: Pâdişahın, herhangi bir meseleye âit olan resmi emri.

FETVÂ: Dinî bir mesele hakkında müftü tarafından verilen hüküm

FÜTÜVVETLÜ: Fütüvvet, gençlik, delikanlılık, cömertlik mânâlarına gelir.

GALATA SARAYI: Vaktiyle acemi oğlanları sarayı idi.

GEDİKLİ: Yeniçeri neferleri arasında eskilikleri dolayısıyla imtiyazlı olanlar hakkında kullanılan bir tâbir...

GÜLBANK: Belirli zamanlarda ve belirli yerlerde okunmak için tertib edilmiş olan duâ. Yeniçeri gülbangi meşhurdur, şöyledir: (Allah Allah, illâllah... Baş uryan, sine giryan, kılıç alkan, bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran. Eyvallah, eyvallah. Kahrımız kılıcımız düşmana zıyan, kulluğumuz pâdişaha ayan, üçler, yediler, kırkla, külbank-i Muhammedi, nur-ı nebî, Kerem-i Ali pîrimiz Haçî Bektaş-ı Vefî, demine hu diyelim hu...

GÜĞÜM BAŞI: Enderun koğuşlarından, hazine koğuşunun eskilerinden en kıdemlisi...

GULÂMIYYE: Cizye tahsili işi kapıkulu süvârileri tarafından yapıldığı sıralarda, cizye başına kendilerine ödenen onar akçeden ibâret ücret.

GÜRZ: Eski savaşlarda kullanılan bir çeşit silâh.... üzerinde sivri çivileri bulunan bir topuz...

HÂCEGÂN: Osmanlı teşkilâtında bir vazife ve bu vaziefyi ifade eden bir rütbe -Devlet dâirelerinde yazı işlerinin başında ve defterdarlık, nişançılık gibi vazifelerde bulunanlar... Bunun yerine (Hâcegân-ı Divân-ı Humâyun) da denirdi.

HÂKPAY: Ayağın tozu, toprağı. Ayağın bastığı toprak.

HÂNEBAN: Kökten büyük Aile.

HÂNEDE: Ses san'atkârı.

HARAÇ: Lûgat mânâsı, arazinin gelirinden veya çalışanların emeğinden elde edilen şeydir. Sonraları toprak mülkiyetinden dolayı devletçe fertlerden alınan vergi anlamına gelmiştir. Şer'i mânâsı ise, müslüman olmayanlardan alınan vergidir.

HAREM-İ HUMÂYUN: Topkapı sarayının harem dairesine verilen isim.

HASS: Yıllık geliri yüzbin akçeden fazla olan tımarlara denir. Sancak beyleri, beylerbeyleri, vezirler, hükümdarlara mensub kadınlar ve hükûmlara mahsustu...

HASEKİ: Çoğunlukla bir hizmette eskienlere verilen unvan... Has-eski'den bozma... Saray câriyeleri arasında bir sınıfa da haseki denirdi.

HATT-İ HÜMÂYUN: Pâdişahların el yazısı. Pâdişahların yazılı emirleri.

HATT-İ ŞERİF: (Bak. Hatt-ı Hümâyun).

İÇ OĞLANI: Topkapı, Galata, İbrahim paşa ve Edirne saraylarında yetiştirilen ve zamanla çeşitli devlet hizmetlerine çıkan devşirmeler.

İCMAL DEFTERİ: Bir memleketin fethinden sonra yapılan toprak yazımında Pâdişâh Hassları ile, vezirler ve beylerin hasslarını arpalıklarını, zeâmet ve tımarı köy köy gösteren defter...

İLHAM: Allah'ın insan kalbine birşeyi telkini... Yüreğe doğan şey.

İLTİZAM: Onyedinci yüzyıldan itibaren, devlete gelir getiren kaynaklar, belirli bedel karşılığında şahıslara verilmeğe başlandı. Bu usulün adı (İltizam)) dır. İltizam alanlara (Mültezim) denirdi.

İNHÂ: Resmî dâirelerde üst makama yazılan yazı.

İTAKNÂME: Köle veya câriyenin azad vesikası.

İSTABL-İ ÂMİRE: Saray hayvanlarına ve bunların takımlarına, bu hayvanların bakımlarına ait işleri gör n teşkilât ve bunların buldukları yer... (Has ahır).. Bunların başına (Birinci imrahur) denirdi.

KADIRGA: Osmanlı donanmasında çekdiri nev'inden olan gemilerin en büyüğü. (Bak. Çekdiri).

- KAFTAN BAHA:** Kaftan parası mânâsına gelir... Sadrazam, vezir, gibi büyüklere kaftan, ikinci derecedekilere de bedeli verilirdi.
- KAPAMA:** Çift kat ince kumaştan ,arası pamuk dolu ve dikişli bir çeşit resmi olmayan üst elbisesi.
- KAPI - AĞASI:** Enderun adamlarının büyüklerinden birinin adıdır. (Bâb-üs-saâde) ağası da denilirdi. Saraydaki Hadım ağalarının başı idi.
- KAPI - KULU:** Yeniçeri ocağını teşkil eden erlerin hepsine verilen isim. Bunların piyâdelatine yeniçeri, süvarilerine de sipâhi, silâhtar, sağ ve sol ulûfci'ler ve gurebâ denirdi.
- KAPIYA ÇIKMAK:** Saray ağalarıyla kapıcı, bostancı gibi hademelerin dış hizmetlere geçirilmeleri ve acemi oğlanların belirli zamanlarda veya lüzum hasıl oldukça yeniçeri ocağına geçirilmeleri.
- KAPU OLMAK:** Yeniçeri devrinde her yedi senede bir kere ocak askeri esâmesi tevehh olunmak yerinde kullanılan bir tâbirdir.
- KESE:** Zaman zaman miktarı değişen bir para birimi. Altın veya gümüş olurdu İlk zamanlarda bir kese 30.000 akçe, 944 senesinde 20.000, 1070 de 40.000, 1100 den sonra 50.000 akçe idi Bu sonuncuya (Divânî kese), beşyüz kuruşluk olana (Rûmî kese) denirdi. İki kese, bir yük itibar olunurdu.
- KAZASKER:** İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biri... Divân-ı Humâyun azasındandır Anadolu ve Rumeli kazaskeri diye iki tânedir. Ash (kadiasker) kelimesidir.
- KEMANKEŞ:** Ok atmakta usta olan.
- KERÂMETLÜ:** Keremli, cömert.
- KETHÜDA BEY:** Yeniçeri ocağının, yeniçeri ağasından sonra gelen en büyük Amiri (kuş kethüdâsı) da denirdi. Ağanın muavini ve hükümdara karşı ocağın mümessili idi.
- KILIÇ:** Bir tımar veya zeâmettin çekirdeğini teşkil eden kısım. Arazi icmal defterlerinde mevcut toprak dirlikleri sayı olarak (Kılıç) diye kaydedilirdi. Her kılıç, bir sipâhiye delâlet ederdi.

KİLERLİ - KİLERCİ BAŞI: Enderun ağalarından kiler koşunun âmiri. Saray iç ağalarının büyüklerindedir.

Kilerlilerin vaziefleri: Haremın ve pâdişahın ekmek, et, yemiş tatlı ve şerbetini hazırlamak ve saklamak. Mevcutları otuz kadardı.

KİLÂRİ ÂMİRE: Saray kileri demektir. Pâdişah ve saray halkının yiyip içeceklerinin muhafaza olunduğu yer.

KUL: Yeniçeri askeri yerinde kullanılırdı.

KUL OĞLU: Yeniçerilerden herhangi birinin ocaklarda babaları gibi askerlik eden oğullarına denir.

LÂYİHA: Hatıra gelen bir fikrin, yazı hâlinde getirilmesi.

LEVÂZİM: Gerekli şeyler.

MALZEME: Gerekli şey.

MANSİB: Büyük memurluk yeri, makam.

MAZANNE-İ KİRÂM: Ermiş sanılanlar.

MEHÂBETLİ: Heybetli, şanlı.

MEHTERHÂNE: Osmanlı devletinde askeri muzıka takımı. Davul, zurna, nakkare, boru, zil, Kös gibi çalgılardan teşekkül eder. Hükümdarlara mahsus mehterhâne 12 katti. Yâni her âletten on iki tâne olurdu.

MEHTERÂN-I ALİM: Saltanat sancakları. Başlarına Mîr-i Alem denirdi. Mîr-i alem, en makbul saltanat sancaklarından olan (aksancak) ı taşırdı.

MEHTERÂN-I TABL-Ü ALEM: Hükümdara ait muzıka takımının başına (mehterbaşı) denirdi.

MEHTERÂN-I HAYME: Çadır ve Çadır levazımı yapanlar.

MEMÂLİK-İ MAHRÛSA: Osmanlı ülkesi. (Mahrûse), (Muhafaza olunan) demektir. Memâlik de, memleket kelimesinin çoğuludur.

MEŞVERET: Birkaç kişi arasında bir işin konuşulması.

METRİS: Savaş yerinde askerin muhafazası için yığılan top-rak, siper, istihkâm yerinde kullanılır.

MEVÂCİB: Kapıkulu askerlerine senede dört kere yâni, üç ayda bir, muharrem, Rebiülâhir, recep, şevval aylarında verilen ücret.

MEVÂLİ: Ulemânın yüksek sınıfı.

MİRİ: Beylik, devletle ilgili, devlet hazinesi.

MİR-İ ALEM: Mehterân-ı Tabl ü alem denilen Saltanat sancakları ile mehterhâne takımını ihtivâ eden bölüklerin başâmiri.

MİRZÂ: Beyzâde.

MUID: Öğretmen yardımcısı.

MUKAATAA: Hazineye ait herhangi bir gelirin, belirli bir bedel ile iltizâmı verilmesi hakkında kullanılan bir tâbir. (Bak. İltizâm).

MUKARREB: Yaklaşmış, yakın olan. Pâdişahın özel işlerini gören kimse.

MUMCU: Yeniçeri ocağında, çavuşlardan sonra gelen küçük zâbitlerden bir kısmı. Bunlar yeniçeri ağasının emir çavuşları yerindedir.

Saray mutfağında, biriken iç yağlarından saray için mum yapanlara da bu ad verilirdi.

MURASSA': Değerli taşlarla süslü.

MUSÂHİB: Pâdişahların saraydaki ağalardan, vezir ve beylerbeyilerinden musâhip denilen bilgili, sözünden, sohbetinden istifâde edilen, zarif, nükteddin ve hazır cevap kimselerden maiyetleri vardı.

MUTBAK EMİNİ: Sarayda mutfak işlerine bakan vazifelinin adı

MUTBAK-I ÂMİRE: Saray mutfağı.

MÜBÂŞİR: Devletçe gördürülmesi gereken bir işin yapılmasına memur edilen kimse.

MÜCÂHİD: Savaşan, savaşçı.

MÜCTEHİD: Kur'ân âyetleriyle peygamber hadislerinden hüküm çıkarmak kudretinde olan bilgin.

MÜDERRİS: Ders veren, eski devrin profesörü.

MÜFTİ: Şeriat işlerinde kendisine meseleler sorulan, din işleriyle uğraşan kimse - Şeyhülislâm.

MÜHİMMAT: Çerekli seyler, savaş eşyası.

MÜHİMME DEFTERİ: Sadâret dâiresinde tutulan teftelerden bir kısmının adı.

MÜLÂZEMET: Bir memurluğa geçmek için bir dâireye ücretsiz olarak gidip gelme.

MÜLÂZİM: Bir daireye maaşsız olarak gidip gelen.

MÜNHAL: Açık olan, memuru bulunmayan memuriyet.

MÜSELLİM: Eyâlet vâlileriyle sancak mutasarrıflarının vîlâyet veya sancaklarının idaresine memur edilen kimse.

MÜTEFERRİKA: Hükümdar ve vezirler maiyetinde hizmet eden bir sınıftır. Hünkâr müteferrikalığı şerefli bir hizmetti. Bunların bir kısmı Sultanzâde, vezir veya beylerbeyi çocukları idi. Bir kısmı Enderun Hasoda koğuşundan çıkma idi. Sadrazamların, vezirlerin, beylerbeylerin maiyetinde bulunan ağaların bir kısmına da müteferrika denirdi.

NÂÇİZ: Çok küçük, önemsiz.

NÂİB: Vekil demektir. Daha ziyâde bir yere tâyin olunan kadıların, kendileri gitmedikleri takdirde, yerlerine gönderdikleri kimseye denir.

NAKKARE: Bir nevi küçük davul.

NEDİM: Pâdişâhların yakınları. Bunların çoğu tavır ve hareketleri, söz ve sohbetleri ile pâdişâhı eğlendirirlerdi.

ODA: Genellikle koğuş veya kışla mânâsına gelir. Yeniçerilerin oturdukları kışlalara oda denirdi. Her bölük veya ortanın ayrı odası vardı.

ORTA - KAPI: Topkapı sarayının ikinci kapısı...

OTAĞ-I HÜMÂYÜN: Pâdişâhların muhteşem çadırının adı. Kırmızı renkte olurdu. Renkli, sırmalı saçaklı süsleri vardı. Bu otakta, pâdişâhın her türlü istirahatını temin edecek herşey vardı. Bunu merasimle kurup kaldırmak çadır mehterlerinin vazifesiydi.

ÖZENGİ AĞALARI: Pâdişâhın atının yanında yürümeye izinli olan ağalar... Sırası ile:

(Yeniçeri ağası, Mîri alem, Kapıcılar kethüdâsı, kapıcıbaşılardan, çavuşbaşı, çakırcı, şahinci, imrahurlar, çarşıgırbaşı, altı süvari bölük ağaları, cebebi, topçu ve arabacıbaşı).

PAŞA SARAYI: Sadrazamların resmî makamlarının adı. Son zamanlarda Bâb-ı Âli denirdi.

PAŞMAKLIK: Pâdişâhların annelerine, hemşirelerine, kızlarına, zevcelerine ve hasekilerine verilen hassaların adı.

PEŞKİR - BAŞI: Enderun koğuşlarından, kiler koğuşunun amirlerinden biri. Kiler başı ve kiler kethüdâsından sonra gelen on iki eskinin en kıdemlisi olup, odanın disiplininden sorumlu idi.

PEYK: Yaya bir postaçı sınıfı idi. Fevkalâde koşarlardı.

İlk zamanlarda pâdişâhların irâdelerini tebliğ ettikleri halde sonradan süslü elbise ve sorguçlarıyla ihtişam vasıtası olarak, pâdişâh bir yere giderken alayın önünde giderlerdi.

RAHT: Binek atlarına vurulan takım. Has ahırdaki müras-sa' ve kıymetli eğer takımlarının muhâfaza edildiği yere de (Raht hazinesi) denirdi.

REÂYA: Hükûmete itâat eden ve vergi veren halk mânâsı-nadır. Sonları yalnız müslüman olmayanlara verilmiştir.

RIKÂB-I HUMÂYUN: Pâdişâhın bir yere gidişi sırasında maiyyetinde atının yanında bulunma yerinde kullanılır bir tâbirdir. Rikâbın kelime mânâsı (özengi) dir.

RUZNAMÇECİ: Günlük gelirin ve giderlerin, yahut eşya-nın kaydına mahsus defterleri tutan memurların adı.

SALYÂNE: Yıllık olarak verilen maaş... Deniz beylerinin çoğu, Kırım han ve hanoğulları, salyâneli eyâletler vâli-leri, sancak beyleri maaşlarını bu adla ve yıllık olarak alırlardı

SAMSONCUBAŞI: Yeniçeri ocağının 71 inci ortasının başı... Ocağın büyük zâbitlerindendi. İlk zamanlarda pâdişâhın av köpeklerini yetiştirirler ve Pâdişâhların avlanmalarına katılırlardı

SARAY AĞASI: Saray ak hadım ağalarından olup, Bab-üs-sâde ağasının birinci derecede yardımcısı idi.

SÂZENDE: Çalgıcı:

SEFERLİ: Enderun koğuşlarından biri... Bu koğuşun men-supları ilk zamanlarda enderun halkının çamaşırlarını yı-karlar iken, zamanla teşkilâtı genişlemiş, bir sanat mek-tebi haline gelmiş, musikişinaslar, nakkaşlar, şâirler, hâ-nendeler, kemankesler, pehlivanlar buradan yetişmişti.

SEKBAN BAŞI: Yeniçeri ocağının 65 inci orta kumandanı idi. Derecesi yeniçeri ağasından sonra idi. Onun vekili idi.

SEPETE GİRMEK: Gelirleri az olan ve kimseye verilmeyip, beratları gûya sepette kalan tumarlara verilen ad.

SERÂSER: Baştanbaşa sırma ile işlenmiş fevkalâde kıymetli kalın ipekli kumaş.

SERÂSER KUŞAKLILAR: Yeniçeri ağasına hizmet eden ocaklılardan bir kısmı. Bunlar diğer yeniçerilerden ayrılmak için bellerine serâser denilen sırmalı ve ipekli kumaş sararlardı.

SİYER: Konusu, Hz. Peygamberin hayatı olan kitab.

SOLAK: Yeniçeri cemâat ocaklarından 60, 61, 62, 63 üncü ortaları... Bunlar cesur, kuvvetli, terbiyeli, akıllı yeniçeriler arasından seçilir ve pâdişâhın muhafız bölüğü vazifesini görürlerdi. Hükümdarın atının sağında giden iki solakbaşı, ok ve yay kullanırken pâdişâha arkasını dönmemek için sol el ile oklarını kullandıklarından bu adı almışlardı.

SUBAŞI: Şimdi zâbita ve daha ziyâde belediye memurlarının gördükleri işleri gören ve kazâ itibar olunan kasabalının idâresi başında bulunan memurun adı.

SURSAT: Savaş zamanlarında halktan alınan zahire. Ordunun geçeceği yollara yakın köyler zahirelerini getirip, bedeli karşılığında orduya satmakla mükelleftiler. Sonraları bu bedelin bir kısmı peşin, geride kalanı senet olarak verilirdi.

ŞATIR: Sarayın dış hizmetinde bulunup, Pâdişâhın maiyyetinde peyklere benzer vazife gören bir sınıf (Bk. peyk) Dibadan elbise giyerler, murassa' kuşak sararlardı. Merasimde solakların önünde giderlerdi.

ŞEBKÛLÂH: Cebelilerin giydikleri bir çeşit başlık. Dört tarafı yeşil çuha siperli, üstü düz, tepesi ağızdan genişçe olup, iki tarafında omuzlarına doğru sarkan kalın kartonlar vardı Merâsimde önlerine tüy takırdı.

ŞEVKET: Ululuk.

TABUR: Müstahkem yerler. avaş zamanında sınımlanacak yerler, tabya ve sığınak.

TEKÂLİF-İ EMİRİYYE: Devlet nam ve hesabına alınan vergi... Toprak, hayvan mahsulleriyle arazi, bina ve sâirenden her ne nam ile olursa olsun alınan vergi ve resimler...

TELHİS: Kısaltılmış, özet hâline getirilmiş yazı demektir. Eskiden sadrâzamlar herhangi bir mesele hakkında pâdi-

şâhın müsaadesini, mutâlaasını veya emrini almak için bunu kısaca yazılmış olarak gönderirlerdi. Bunun adı telhis idi.

TEMLİK: Birine mülk verme.

TERAKKİ: Nizâmî olarak verilenden fazla olarak yapılan zam yerinde kullanılan bir tâbir... Yeniçeri ve tımar, zeâmet erbabına yapılırdı. Savaşlarda gösterilen yararlıkta ve pâdişâhların tahta çıkışlarında da terakki verilirdi.

TERSÂNE-İ ÂMİRE: Gemi ve gemiciliğe ait lüzumlu şeyler yapılan, deniz askerlerinin öğretimi ve terbiyesi ile beraber denizcilik işleri görülen resmî yer.

TETİMME: Bir eksiğin tamamlanması için katılan şey... Osmanlı medreselerinde yüksek tahsil veren Sahn medreselerinin ortası yerinde idi.

TEVCİH: Rütbe verme.

TEVCİHAT: Rütme verişler.

TEVLIYET: Vakıf işine bakma görevi. Mütevellilik.

TIMAR: Fetih sırasında devlet arazisi itibar edilen yerlerden kılıç hakkı olarak verilen devlet hazinesi hissesi...

Herhangi bir toprak parçasının yılda 20.000 akçeden az olan gelir miktarının belirli bir hizmet karşılığında belirli şartlarla bir kimseye tahsisine tımar denir.

TİRKEŞ: Ok mahfazası.

TURNACI - BAŞI: Yeniçeri ocağının 68inci ortasına (Turnacı) denirdi. Zâbitlerine de Turnacı-başı denirdi. Bir zamanlar pâdişâhla birlikte ava giderler ve av kovalayan tazılara bakarlardı.

Devşirme vazifesiyile Rumeli ve Anadolu'ya gönderilen yeniçeri zâbitlerine de (Turnacı) denirdi.

ULÔFE: Kapıkulunun her sınıfına, acemilere, üç ayda bir verilen maaş... Buna (mevâcib) de denirdi.

VAKIF: Mal veya mülkün, satılmamak şartıyla bir hayır işine bağışlanması.

VELEDEŞ: Lûgat mânâsı (onun oğlu) demektir. Kapıkulu süvarisinin çocuklarına bu isim verilirdi. Bir sipâhinin oğlu da kendi sağlığında veya ölümünden sonra bazı şartlarla sipâhi olabilirdi. Bunlara (veledeş) denirdi.

VÜKELÂ: Vekiller, Osmanlı İmparatorluğu Bakanlar kurulu üyeleri.

YAYA - BAŞI: "Yaya" adı verilen piyâde askerinin zâbiti.

YÜK: Yüzbin akçe, yerine kullanılan bir kelime.

ZAĞARCI - BAŞI: Yeniçeri cemaat ortaklarından 64 uncü ortanın zâbiti. Zağarcılar av için hükümdara av kopekleri beslerlerdi.

ZAHİRE: Vaktinde harcanmak için ambara konup saklanan yiyecek.

ZEÂMET: Geliri en az 20.000 ve en çok 99.999 akçe olan toprak dirliği.

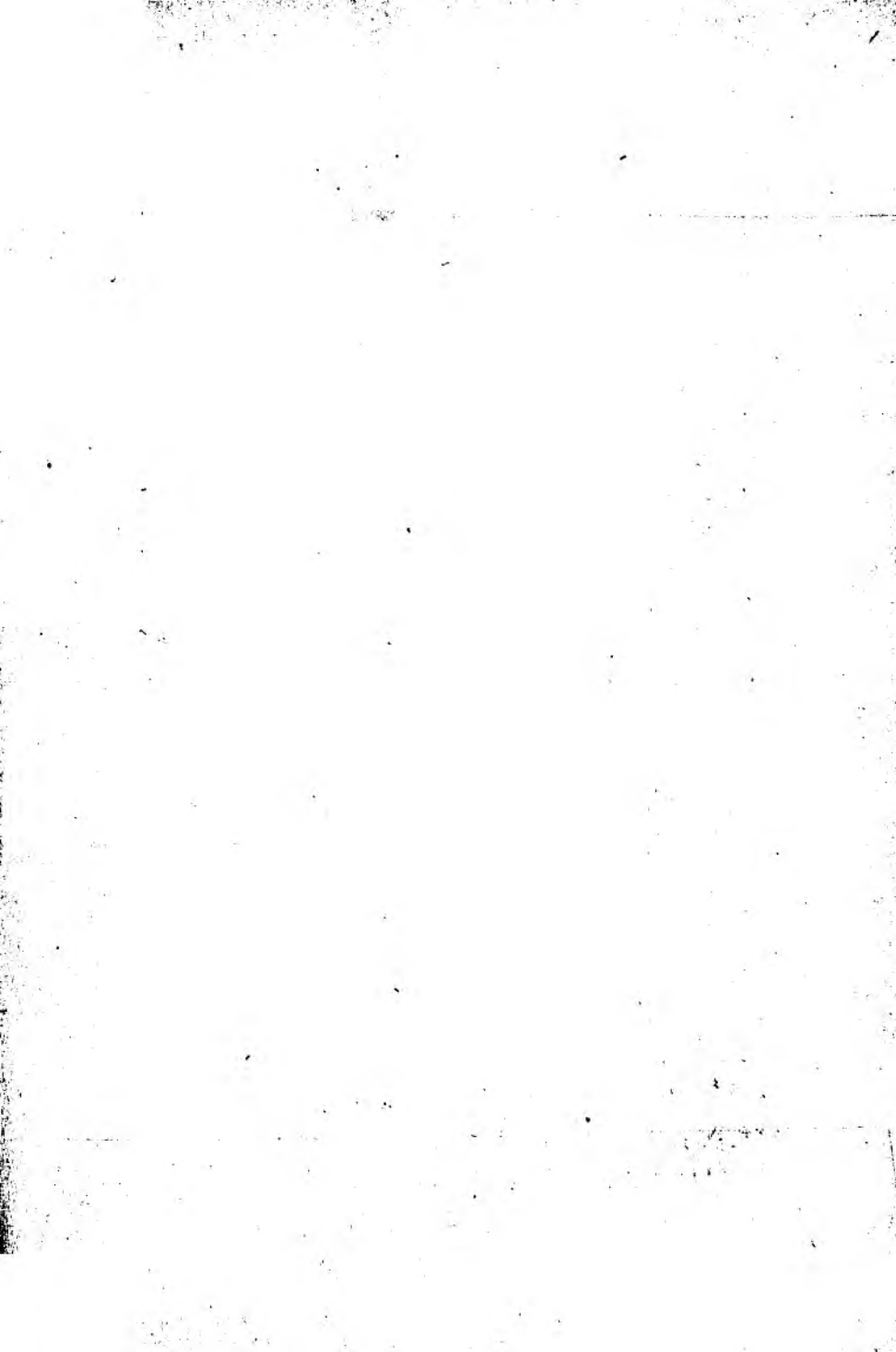
ZEVÂİD: Bir vakfın, gelirinden gideri yâni bütün masrafları çıktıktan sonra artan para..

ZÜLÜFLÜ BALTACILAR: aray baltacılarından zülüflü olanlarına denir. Bunlara (Teberdârân-ı Hassa) da denir.

INSTITUT KURDE DE PARIS

ENTRÉE N° 990

№ 4862

Fiati

SATIŞ VE DAĞITIM YERİ : İstanbulda Devlet
Müdürlüğü ve İllerde Millî Eğitim Bakanlığı Ya

1975